

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра фінансів

Допущено до захисту
Завідувач кафедри

(підпис)
“ ____ ” _____ 202__ р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня магістра
зі спеціальності 072 Фінанси, банківська справа, страхування та
фондовий ринок
за магістерською програмою професійного спрямування
«Управління публічними фінансами»
на тему: «Податково-борговий інструментарій фіскальної політики»

Виконавець:
студент ФФБС, 61 гр
Доарме Віталій Вікторович

Науковий керівник:
доктор економічних наук, професор
Слатвінська Марина Олександрівна

ЗМІСТ

Вступ.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ ПОДАТКОВО-БОРГОВОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ.....	7
1.1. Економічна сутність та інструменти фіскальної політики держави	7
1.2. Діалектика податкових та боргових інструментів фіскальної політики.....	19
1.3. Фіскальна політика у системі фінансово-економічних відносин....	28
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА ТА ПРОБЛЕМАТИКА ПОДАТКОВО-БОРГОВОГО ФІНАНСУВАННЯ В УКРАЇНІ	37
2.1. Моніторинг прагматики фіскалізації економіки держави в сучасних умовах	48
2.2. Аналіз тенденцій боргового фінансування.....	65
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПОДАТКОВО-БОРГОВОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ.....	79
3.1. Зарубіжний досвід застосування податково-боргового інструментарію фіскальної політики та можливість його адаптації до українських реалій.....	79
3.2. Стратегічні напрями застосування податково-боргового інструментарію фіскальної політики в Україні.....	79
ВИСНОВКИ.....	86
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	92

ВСТУП

Актуальність теми. До початку ринкових трансформацій фінансова політика не сприймалася як важливий компонент державного управління, а її зміст залишався малозрозумілим для суспільства. Сам термін "фінансова" майже не застосовувався. У сучасних умовах фінансова політика стала ключовою складовою економічної стратегії держави, спрямованою на вирішення системних завдань на макро- та мікрорівнях через регулювання доходів бюджету і раціоналізацію його видатків. Вона має забезпечувати вирішення таких питань, як покращення економічної структури країни, усунення диспропорцій у галузевому та регіональному розвитку, стимулювання інноваційної діяльності та впровадження сучасних технологій, а також розвиток людського потенціалу.

Податки та державні запозичення виступають основними інструментами реалізації фінансової політики. Хронічний дефіцит бюджету та необхідність його фінансування за рахунок боргових ресурсів створили перешкоди для стабільного економічного зростання і негативно вплинули на структуру економіки. Накопичений Україною державний борг, разом із високим тягарем обслуговування, вимагає, щоб нові запозичення забезпечували формування джерел доходів, достатніх для їхнього повернення.

У такій ситуації виникає критична необхідність інтеграції податкової та боргової політики. Залучення нових боргових ресурсів передбачає покриття витрат за рахунок податкових надходжень, проте поточна ситуація, ускладнена військовими діями, змушує значно збільшувати бюджетні видатки на оборону. У зв'язку з цим ефективність використання податково-боргових інструментів для фінансування державних витрат стає одним із визначальних чинників забезпечення фінансової стабільності країни.

Податково-борговий інструментарій є ключовою складовою державного регулювання економіки, орієнтованою на створення ефективної системи управління фінансовими ресурсами. Виважений підхід до податкового планування та боргового менеджменту є визначальною передумовою для забезпечення

стабільної соціально-економічної політики. Формування бюджету має ґрунтуватися на принципах результативності, прозорості та збалансованості, зважаючи на актуальність оптимізації державних фінансів в умовах економічних змін.

Пріоритетним є визначення напрямів удосконалення податково-боргових інструментів, що забезпечують фінансування національної оборони, соціального захисту та стимулювання економічного розвитку. Особливу увагу слід приділити ефективності використання бюджетних і боргових ресурсів, створенню умов для стійкого економічного зростання, мінімізації фіскальних ризиків та забезпечення стабільності державного боргу.

Для підвищення впливу податково-боргової політики на суспільний розвиток необхідно впроваджувати заходи, спрямовані на раціоналізацію бюджетних видатків, посилення боргової дисципліни та збільшення доходів бюджету за рахунок оптимізації податкового навантаження й боротьби з ухиленням від сплати податків.

Дослідження зарубіжних учених, таких як Дж. Б'юкенен, А. Вагнер, Дж. М. Кейнс, А. Лаффер, К. Макконнелл, Д. Рікардо, П. Самуельсон, А. Сміт, Дж. Стігліц, В. Танзі, С. Фішер, Дж. Хікс, становлять важливе підґрунтя для розуміння особливостей функціонування податково-боргового інструментарію та фіскальної політики загалом.

Серед вітчизняних науковців значний внесок у дослідження податково-боргового інструментарію зробили О. Василик, З. Варналій, О. Десятнюк, А. Крисоватий, М. Крупка, М. Кужелев, Г. Кучер, Л. Лисяк, І. Лук'яненко, І. Луніна, І. Лютий, А. Мазаракі, В. Макогон, В. Мельник, М. Пасічний, М. Слатвінська, І. Чугунов, С. Юрій та інші.

Водночас актуальність подальших досліджень у цій сфері обумовлена необхідністю розробки нових інструментів, які враховують сучасні економічні виклики та обмеженість фінансових ресурсів.

Мета дослідження: розкриття теоретичних засад застосування податково-боргового інструментарію фіскальної політики, дослідження сучасного стану

податково-боргового фінансування бюджету держави та формування напрямів удосконалення фіскальної політики держави.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність вирішення таких завдань:

- розкрити економічну сутність та інструменти фіскальної політики держави;
- висвітлити діалектику податкових та боргових інструментів фіскальної політики;
- дослідити фіскальну політику у системі фінансово-економічних відносин;
- здійснити моніторинг прагматики фіскалізації економіки держави в сучасних умовах;
- проаналізувати тенденції боргового фінансування в Україні;
- дослідити зарубіжний досвід застосування податково-боргового інструментарію фіскальної політики та можливість його адаптації до українських реалій;
- сформулювати стратегічні напрями застосування податково-боргового інструментарію фіскальної політики в Україні.

Об'єктом дослідження є процес застосування податково-боргового інструментарію фіскальної політики.

Предметом дослідження є фінансово-економічні відносини, які виникають у процесі застосування податково-боргового інструментарію фіскальної політики.

Методи дослідження. У дослідженні використано комплексний підхід, що забезпечив цілісність і логічну узгодженість аналізу. Для розкриття природи податково-боргового інструментарію фіскальної політики були задіяні системний і структурний методи. Зарубіжний досвід застосування податково-боргового інструментарію узагальнено за допомогою порівняльного та факторного аналізу. Основні напрями цієї політики в умовах економічних змін визначалися шляхом застосування методів наукового абстрагування та синтезу.

Інформаційна база роботи включала законодавчі й нормативно-правові документи в сфері застосування податково-боргового інструментарію та питань податково-боргового фінансування доходів бюджету, статистичні та аналітичні

дані Міністерства фінансів, Міністерства економіки, Державної служби статистики, Державної казначейської служби, Державної податкової служби України. Крім того, у дослідженні враховано матеріали наукових монографій, статей українських та іноземних авторів, дані офіційних сайтів – відкритий бюджет, ціна держави тощо.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота магістра складається із вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел.

Обсяг кваліфікаційної роботи становить 98 сторінок. Робота містить 10 таблиць та 14 рисунків. Список використаних джерел містить 80 найменувань, розміщених на 7 сторінках.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ ПОДАТКОВО-БОРГОВОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

1.1. Економічна сутність та інструменти фінансової політики держави

Основою фінансової політики є стратегічні напрями та цілі, які формують довгострокову перспективу управління фінансовими ресурсами державного і місцевих бюджетів. Вона визначає підходи до вирішення актуальних завдань, що впливають із потреб суспільного розвитку та особливостей економічних циклів, а також забезпечує стійкість, стабільність і збалансованість фінансової системи. Ефективність досягнення стратегічних цілей соціально-економічного розвитку країни залежить від здатності враховувати у фінансовій політиці динаміку інституційного середовища фінансового простору та загальні тенденції суспільного розвитку.

Підвищення результативності фінансової політики вимагає поглибленого аналізу її архітектури та формування концепції інституціоналізації, яка базується на оптимальному співвідношенні бюджетних, податкових, соціальних, монетарних та боргових компонентів. В умовах економічної трансформації актуальним є формування такої фінансової політики, яка сприятиме забезпеченню фінансової стабільності, стимулюванню економічного зростання, розвитку людського потенціалу.

Пріоритетними завданнями стають обґрунтування структури дохідної частини бюджету, підвищення ефективності бюджетного регулювання, гармонізація фінансової політики зі стратегічними цілями держави, а також вдосконалення системи міжбюджетних відносин, управління державним боргом та фінансування дефіциту бюджету з урахуванням сучасних

економічних змін.

Як ключовий інструмент державного регулювання, фінансова політика спрямована на координацію елементів фінансової політики та забезпечення їхнього узгодження з потребами соціально-економічного розвитку. Її ефективність залежить від рівня інституційного забезпечення, що впливає на формування, реалізацію довгострокових стратегій у фінансовій сфері. У період економічних змін важливим є удосконалення механізмів регулювання бюджетних відносин і розвиток інституційного потенціалу для підвищення стійкості фінансової системи. [1-4] Щоб глибше зрозуміти сутність фінансової політики, важливо проаналізувати її лексичне та семантичне походження. Прикметник "фінансовий" має свої корені у латинському слові "fiscus", яке означало "кошик". У давні часи це поняття використовувалося для позначення каси римського імператора, а згодом – державної казни, наповнення якої забезпечувалося через систему оподаткування. Від слова "fiscalis" виникло значення "той, що стосується казни", що дозволяє розглядати фінансовість як інституційний механізм, який відповідає державній казні.

Термін "політика" походить від грецького слова "politikos", яке асоціюється з управлінням державними чи суспільними справами. Хоча можна було б детально розглянути історичне та етимологічне походження цього слова, варто зосередитися на його сучасному значенні. Політика сьогодні розуміється як наука та мистецтво організації суспільного життя, управління соціальними процесами та керування людьми.

Економіст А. Блайндер виокремлює три основні підходи до трактування поняття "фінансова політика" (Табл. 1.1). У науковій літературі існує широкий спектр поглядів на її визначення, які можна умовно поділити на кілька груп. Представники першої групи уникають детального розгляду змісту фінансової політики, зосереджуючись на загальних аспектах формування доходів і планування витрат державного бюджету.

Підходи, що застосовуються для трактування поняття

Підходи до трактування	Комплексний	Механізм впливу держави на економіку шляхом коригування рівня бюджетних видатків, податкових ставок та стану державного бюджету з метою регулювання обсягів виробництва, забезпечення зайнятості, стримування інфляційних процесів і стимулювання економічного зростання.
	Фінансовий	Рівень державних фінансових заходів, спрямованих на управління бюджетними доходами та видатками для реалізації визначених соціально-економічних завдань.
	За видатками	Дії уряду, спрямовані на коригування бюджетних витрат, податкової політики та стану державного бюджету для досягнення повної зайнятості, стабілізації платіжного балансу та забезпечення економічного зростання без інфляційного зростання валового внутрішнього продукту.

Фіскальна політика трактується, зокрема, як:

- «механізм фінансового впливу на економіку, що реалізується через податкові інструменти та державні видатки» [5];
- «комплекс економічних відносин між державою та суб'єктами господарювання, пов'язаних із розподілом і перерозподілом суспільного продукту, формуванням централізованих фінансових ресурсів та їхнім використанням для забезпечення загальнонаціональних потреб» [6];
- «сукупність державних заходів у сфері управління доходами і витратами бюджету» [7];
- «регулювання економічної ситуації державою шляхом зміни рівня бюджетних витрат і системи оподаткування» [8].

Таким чином, ці визначення акцентують увагу на ключовій функції фіскальної політики — забезпеченні ефективного формування та використання ресурсів суспільного продукту.

Інша група науковців підходить до визначення фіскальної політики більш детально, характеризуючи її такими формулюваннями:

- «комплекс дій держави в сфері оподаткування та бюджетних витрат, спрямованих на вплив на економічну кон'юнктуру, перерозподіл національного

доходу та акумулювання ресурсів для фінансування соціальних програм» [9];

- «сукупність інструментів і заходів держави, які передбачають коригування структури видатків, податкової системи, надання субсидій, пільг і трансферів, спрямованих на забезпечення фінансової стабільності, перерозподіл ресурсів, доходів і досягнення повної зайнятості» [10];

- «державна діяльність у галузі податкового регулювання, витрат і бюджету, що має на меті вирішення економічних проблем і підтримку зайнятості» [11];

- «управління державним оподаткуванням і видатками, яке спрямоване на зниження економічних коливань і підтримку стабільного розвитку економіки з високим рівнем зайнятості без надмірної інфляції чи дефляції» [12];

- «вплив держави на економіку через механізми податкового регулювання та бюджетних витрат для забезпечення зайнятості, контролю над інфляцією та згладжування економічних циклів» [13];

- «усвідомлене використання податків і бюджетних витрат для впливу на обсяг реального ВВП, рівень зайнятості, інфляцію та економічне зростання».

Таким чином, можна зробити висновок, що єдиного підходу до розуміння сутності фіскальної політики не існує. Різноманіття її трактувань зумовлене специфікою наукових цілей та соціально-економічними викликами, характерними для окремих історичних періодів.

Проаналізувавши сутність фіскальної політики, зосередимося на її призначенні та основних цілях у ринкових умовах. Зазвичай уряди застосовують фіскальну політику для стимулювання стабільного економічного зростання та боротьби з бідністю. Значення ролі й завдань фіскальної політики особливо зросло в період останньої глобальної економічної кризи, коли уряди активізували свої дії, щоб підтримати функціонування фінансових систем, стимулювати економічне зростання та захистити вразливі верстви населення від негативних наслідків кризи.

У спільній заяві після Лондонського саміту в квітні 2009 року лідери країн Групи 20, що включає провідні економіки світу та держави, що розвиваються, наголосили на впровадженні «безпрецедентної та узгодженої фіскальної експансії». Що ж означає цей термін? Як саме фіскальні інструменти можуть сприяти розвитку

глобальної економіки?

У різні історичні періоди популярність фіскальної політики як інструменту економічного регулювання зазнавала значних змін. До 1930-х років домінував підхід мінімального втручання держави в економіку, відомий як *laissez-faire*. Однак економічний колапс, викликаний крахом фондового ринку та Великою депресією, стимулював активізацію ролі урядів у регулюванні економіки. У подальші десятиліття багато країн поступово зменшували розмір і функції держави, віддаючи перевагу ринковим механізмам у розподілі ресурсів. Але світова фінансова криза, що загрожувала глобальною рецесією, змусила уряди знову вдатися до більш активного застосування фіскальних інструментів [14].

Сьогодні для впливу на економіку політики використовують два ключові інструменти: монетарну та фіскальну політику. Центральні банки регулюють економічну діяльність, змінюючи пропозицію грошей через механізми процентних ставок, резервних вимог для банків, операцій із державними цінними паперами та іноземною валютою. Уряди, своєю чергою, впливають на економічні процеси, змінюючи податкові ставки, обсяги видатків, структуру витрат та форми запозичень.

Основні інструменти фіскальної політики включають податки, державні видатки, управління боргом і бюджет. Вони дозволяють коригувати рівень державних доходів і структуру податкових ставок з метою стимулювання або обмеження приватного споживання та інвестицій.

Державні витрати охоплюють як повсякденні операційні витрати, так і капіталовкладення в інфраструктурні проєкти, соціальну підтримку, субсидії та трансферти. Видатки уряду сприяють створенню доходу, тоді як податки переважно його зменшують. Крім того, управління державним боргом, яке стало важливим елементом фіскальної політики багатьох країн, використовується для впливу на загальні витрати шляхом перерозподілу ліквідних активів у суспільстві.

У період інфляції фіскальна політика орієнтована на обмеження надлишкових сукупних витрат, тоді як під час економічного спаду її мета полягає у стимулюванні платоспроможного попиту для виведення економіки з кризи. Вибір

конкретних заходів фінансової політики базується на таких підходах:

Керовані бюджети, коли стратегія передбачає регулювання державних видатків за незмінних податкових ставок, зміну податкових ставок за постійних видатків або комбінування цих двох варіантів. Керування бюджетом використовується для протидії інфляційним і депресійним явищам шляхом цілеспрямованого регулювання доходів, витрат і державного боргу. Це спрямовано на зменшення безробіття під час криз і стабілізацію цін в умовах інфляції.

Контрациклічна політика, коли відбувається застосування незбалансованих бюджетів залежно від економічного стану. У період депресії передбачаються дефіцитні бюджети, коли витрати перевищують доходи, що фінансуються за рахунок урядових запозичень, зокрема в банківському секторі. Натомість у часи інфляції бюджет може бути профіцитним, із скороченням державних видатків, що сприяє стримуванню економічного перегріву. Частина профіциту бюджету може бути спрямована на зменшення державного боргу.

Ефект бюджету, коли профіцит бюджету чинить дефляційний вплив на економіку, тоді як дефіцитний бюджет сприяє її розширенню. У періоди депресії дефіцитний бюджет стимулює економічну активність, збільшуючи доходи. Під час інфляції профіцитні бюджети допомагають обмежити надлишок доходів.

Водночас реалізація антициклічної бюджетної політики має низку складнощів. Прогнозування рецесій чи інфляційних сплесків є непростим завданням, а адаптація бюджету до динамічних умов економіки стає ще більш ускладненою через політичний характер процесу його затвердження, який супроводжується затримками та тривалими дискусіями. Тому важливо приділяти увагу корекції окремих статей бюджету для підвищення його ефективності як інструмента антициклічного регулювання.

Структура податкових ставок повинна адаптуватися до змін у економічному середовищі. Податки визначають розмір наявних доходів у громадян, що впливає на обсяг інфляційних та дефляційних процесів. У період економічного спаду податкова політика має сприяти стимулюванню споживчих витрат і інвестицій, в той час як під час інфляції повинна обмежувати ці фактори.

Під час економічної депресії такі теоретики, як А. Х. Хансен, М. Калекі та Р. А. Масгрейв, пропонували знижувати податки на підприємства і доходи, аргументуючи це тим, що це дозволяє людям зберігати більше грошей для споживання, а також стимулює інвестиції завдяки зниженим витратам для бізнесу. Однак деякі критики сумніваються в ефективності податкових пільг для стимулювання інвестицій, вказуючи на те, що навіть великі податкові знижки не змінюють рішень підприємців. М. Калекі, зокрема, вважав, що зниження податків для підтримки споживання і інвестицій не є ефективним рішенням проблеми безробіття, оскільки зміни податкової політики потребують стабільності й не можуть бути частими. [15] Отже, уряд повинен розробляти довгострокову фінансову стратегію.

У період інфляції може бути доцільно впровадити нові податки, аби знизити надмірний попит. Проте важливо уникати значного підвищення ставок, яке може призвести до уповільнення інвестицій та спаду економічної активності. Податки на споживчі витрати та акцизи мають сприяти зменшенню інфляційного тиску, орієнтуючись на обмеження попиту на окремі товари замість загального попиту.

Перерозподільне оподаткування є одним із найбільш ефективних інструментів для стимулювання споживчих витрат та стабільності. Це передбачає прогресивні ставки, при яких високі доходи обкладаються більшими податками, а середні та низькі доходи — меншими. Цей підхід сприяє збільшенню споживчого попиту та зменшенню економічних нерівностей.

Ефективна програма державного боргу та його погашення є важливим інструментом для контролю над інфляцією та дефляцією. Державні запозичення можуть здійснюватися через кредити від небанківських фінансових установ, комерційних банків, або за допомогою залучення коштів через центральний банк або друк нових грошей.

Позики, залучені від населення через продаж державних облігацій та цінних паперів, обмежують споживчі витрати і приватні інвестиції, що має антиінфляційний ефект. Запозичення через банківську систему є корисними в умовах економічної депресії, якщо банки мають значні резерви готівки. У разі

наявності не використаних коштів у банках, їх позичання уряду може призвести до зростання національного доходу. Вилучення грошей із казначейства здебільшого не має суттєвого впливу на економіку через їх малий обсяг, хоча друк нових грошей може призвести до сильного інфляційного тиску.

Під час війни державні позики стають критичними для боротьби з інфляцією. Тому в інфляційний період державний борг потрібно управляти таким чином, щоб зменшити грошову масу та обмежити кредитування. Погашення боргу в умовах бюджетного профіциту буде корисним для стабільності.

У період економічної депресії знижуються податки, а державні витрати збільшуються. Дефіцит фінансується через запозичення у населення, комерційних банків або центрального банку. Запозичення коштів без їх використання в економіці не завдасть шкоди споживанню чи інвестиціям. Однак у разі дефіциту бюджету погашення боргу стає проблематичним.

Власне, накопичення боргу в період депресії і викуп його під час економічного підйому є доцільною стратегією. Одночасно центральний банк має прагнути до зниження процентних ставок, щоб зменшити тягар боргу. Таким чином, державний борг стає важливим інструментом в антициклічній економічній політиці.

Державні витрати можуть сприяти стимулюванню виробництва, зростанню доходів та зайнятості. Вони складають значну частину загальних витрат в економіці, і їх змінення може мати значний вплив на економічні показники. Це є важливим фактором для регулювання споживання та інвестицій з метою досягнення повної зайнятості.

Фіскальна політика, спрямована на збільшення загального попиту через підвищення державних витрат, зазвичай називається експансіоністською або «лояльною». У той час як політика, що знижує попит через скорочення витрат, відома як обмежувальна або «жорстка».

Фіскальна політика має різноманітні цілі, які виходять за межі надання основних послуг, таких як охорона правопорядку, будівництво доріг чи початкове навчання. У короткостроковій перспективі уряди можуть зосереджуватися на

стабілізації економіки — наприклад, збільшення державних витрат або зниження податків для стимулювання економічної активності в умовах спаду або, навпаки, скорочення витрат та підвищення податків для боротьби з інфляцією чи зниження зовнішньої уразливості. У довгостроковій перспективі фінансова політика може сприяти сталому економічному зростанню або зменшенню бідності через поліпшення інфраструктури чи освіти.

Хоча ці цілі є спільними для багатьох країн, їх пріоритети можуть змінюватися залежно від ситуації в кожній окремій державі. У короткостроковій перспективі важливість цілей може залежати від фази економічного циклу або від реагування на стихійні лиха чи різкі коливання світових цін на продукти чи паливо. У довгостроковій перспективі рушійними факторами можуть бути рівень розвитку, демографічна ситуація чи природні ресурси країни. Наприклад, країна з низьким рівнем доходу може спрямовувати витрати на медичну допомогу, тоді як більш розвинена економіка зосередиться на пенсійних реформах через старіння населення. В країнах, що видобувають нафту, фінансова політика може намагатися збалансувати макроекономічний розвиток, пом'якшуючи циклічні витрати, обмежуючи зростання витрат під час підвищення цін на нафту і запобігаючи скороченням під час їх зниження.

Світова фінансова криза, що виникла через обвал іпотечного ринку США у 2007 році, є яскравим прикладом використання фінансової політики. Ця криза завдала серйозної шкоди глобальним економікам, оскільки фінансові труднощі та втрата довіри негативно вплинули на споживчі витрати, інвестиції та міжнародну торгівлю, що, в свою чергу, позначилось на рівні виробництва та ВВП. Уряди зреагували спробами стимулювати економічну активність через два основні механізми: автоматичні стабілізатори та фінансові стимули, такі як нові витрати чи зниження податків.

Автоматичні стабілізатори починають діяти без необхідності прямого втручання урядів, змінюючи рівень податкових надходжень і витрат відповідно до економічних умов. Вони автоматично реагують на бізнес-цикли: коли економіка сповільнюється або вступає в спад, зменшуються податкові надходження через

зниження прибутків компаній та доходів населення, особливо в країнах із прогресивними податковими системами. Крім того, в період спаду збільшуються витрати на соціальні програми, такі як допомога по безробіттю. Ці автоматичні механізми роблять фіскальну політику більш експансійною під час криз і обмежують витрати під час економічного підйому[14].

Рівень автоматичних стабілізаторів зазвичай більший в економічно розвинених країнах. У таких країнах, де стабілізатори сильніші, потреба у додаткових фіскальних стимулах, таких як зниження податків чи програми громадських робіт, може бути меншою, оскільки стабілізатори вже частково пом'якшують наслідки економічних спадів. Це також було помітно під час останньої кризи, коли країни з більш сильними стабілізаторами меншою мірою зверталися до додаткових дискреційних заходів. Крім того, на відміну від дискреційних заходів, які можуть бути затримані через необхідність затвердження і реалізації, автоматичні стабілізатори працюють негайно й припиняються автоматично, коли економічна ситуація покращується.

Однак розробка та ефективна реалізація стимулюючих заходів може бути складною, і їх важко скасувати, коли економічні умови стабілізуються. У країнах з низьким рівнем доходу та в економіках, що розвиваються, стабілізатори часто є слабкими через обмежену податкову базу та інституційні труднощі. Навіть у країнах з потужнішими стабілізаторами може виникнути необхідність застосувати додаткові заходи для відновлення економічної активності, орієнтуючи урядову підтримку на ті групи населення, які найбільше потребують допомоги.

Залежно від наявного фіскального простору, уряди можуть реагувати на економічні кризи через нові витрати чи зниження податків, зважаючи на можливість отримати додаткове фінансування за прийнятною ціною або змінити структуру своїх поточних видатків. Деякі уряди не мали змоги вжити стимулюючих заходів, оскільки кредитори сумнівалися, що нові витрати та запозичення можуть спричинити надмірний тиск на інфляцію, валютні резерви чи обмінний курс, або затримати відновлення економіки через відток ресурсів від приватних компаній. Крім того, існували побоювання щодо здатності урядів ефективно використовувати

кошти, відмінити стимули після їх впровадження чи вирішувати структурні проблеми в державних фінансах, такі як низька податкова база, ухилення від податків, проблеми з місцевими фінансами чи зростаючі витрати на медицину і пенсії.

Для інших країн, де фінансові обмеження були більш суворими, необхідно було скорочувати витрати через зменшення доходів, коли спрацьовували стабілізатори. В країнах із високою інфляцією або дефіцитом поточного рахунку фінансове стимулювання може бути малоефективним або навіть небажаним.

Розмір, час і структура стимулів мають важливе значення для ефективності фінансових заходів. Політики зазвичай коригують розмір стимулів, орієнтуючись на величину виробничого розриву, що є різницею між фактичним і потенційним рівнем виробництва. Важливо також врахувати ефективність стимулу, зокрема його вплив на економічне зростання, що відомий як мультиплікатор. Мультиплікатори більші, коли витрати є мінімальними (наприклад, якщо стимул витрачається переважно на внутрішнє споживання, а не імпорт), монетарна політика є адаптивною (наприклад, процентні ставки не підвищуються), а фінансова ситуація країни стабільна після застосування стимулів. Якщо ж економіка переживає нестабільність, мультиплікатори можуть бути низькими або навіть від'ємними, оскільки приватний сектор може відповісти збереженням коштів або переміщенням їх за кордон.

Щодо складу стимулюючих заходів, уряди зазвичай стикаються з вибором між цільовим стимулюванням бідних верств населення, де ймовірність повного витрачання коштів і економічного ефекту більша, інвестиціями в капітальні проекти для створення робочих місць і довгострокового зростання, або зниженням податків для стимулювання підприємств до збільшення найму або закупівлі нового обладнання. На практиці уряди часто використовують «збалансований» підхід, комбінуючи заходи в усіх цих напрямках.

Тривалість процесу реалізації витратних заходів, таких як розробка програм, закупівля товарів або виконання проектів, зазвичай потребує певного часу, і після впровадження ці заходи можуть тривати довше, ніж потрібно. Однак, якщо

очікується тривалий спад, як це було під час недавньої кризи, побоювання щодо затримок можуть бути менш важливими. Деякі уряди зосереджувалися на впровадженні «готових до реалізації» проектів, які вже були підготовлені та перевірені. Тому стимулюючі заходи повинні бути своєчасними, орієнтованими на конкретні цілі та тимчасовими — їх треба скасовувати, коли економічні умови покращаться.

Здатність до ефективного реагування може бути підвищена через використання більш прогресивних податкових систем, які забезпечують вищі податкові ставки для домогосподарств з високими доходами. Також трансфертні платежі можуть бути пов'язані з економічними умовами, такими як рівень безробіття. У деяких країнах існують фіскальні правила, що обмежують зростання витрат під час економічного підйому, коли доходи від природних ресурсів є високими, і фінансові обмеження не здаються такими важливими. Крім того, існують механізми офіційного перегляду або завершення програм, що гарантує їх своєчасне припинення. Середньострокове планування з оцінкою доходів, витрат, активів і зобов'язань також допомагає в удосконаленні фіскальної політики в рамках бізнес-циклу.

Через вплив кризи на ВВП і податкові надходження в багатьох країнах різко зріс бюджетний дефіцит і співвідношення державного боргу до ВВП. Багато країн можуть дозволити собі утримувати помірний дефіцит протягом тривалого часу, якщо вони мають довіру з боку фінансових ринків і міжнародних партнерів щодо здатності виконувати свої зобов'язання. Проте, якщо дефіцит стає занадто великим і тривалим, це може підірвати цю довіру. Ураховуючи ці ризики, МВФ наприкінці 2008 року та на початку 2009 року закликав уряди розробити фіскальну стратегію, що включала б чотири ключові напрямки: стимулювання не повинно призводити до постійного дефіциту, середньострокові плани повинні передбачати фіскальну корекцію після покращення ситуації, мають бути реалізовані структурні реформи для посилення економічного зростання, а країни з демографічним тиском повинні впровадити реформи в системах охорони здоров'я та пенсійного забезпечення. Ця стратегія залишається актуальною й після подолання найгірших наслідків кризи,

особливо для розвинутих економік Європи та Північної Америки.

Основні напрямки податкової політики в інших країнах підкреслюють необхідність посилення інституційних можливостей національної податкової системи шляхом зменшення мінімізації податкових зобов'язань, підвищення прозорості в оподаткуванні, розвитку міжнародної співпраці для створення інформаційно-аналітичної підтримки фіскальних органів при контролі за діяльністю транснаціональних компаній, а також здійснення комплексного моніторингу податкових ризиків. Важливими аспектами є вдосконалення принципів трансферного ціноутворення, розширення податкової бази на всіх рівнях, а також розвиток електронних сервісів для полегшення взаємодії фіскальних органів з платниками податків. Для того, щоб національна податкова система могла ефективно адаптуватися до змін зовнішнього інституційного середовища, необхідно враховувати загальні глобальні тенденції трансформації податкових механізмів, що є характерними для більшості країн через процес глобалізації економічних і соціальних відносин. Бюджетно-податкова політика має суттєвий вплив на створення умов для розвитку національної економіки, враховуючи забезпечення збалансованості державних фінансів, ефективність бюджетного планування, систему міжбюджетних відносин та державний фінансовий контроль. Однією з важливих умов для досягнення головних цілей бюджетної політики є розробка механізмів оцінки та моніторингу соціально-економічної ефективності бюджетних програм, що дозволить забезпечити взаємозв'язок між результатами та витратами бюджетних коштів.

1.2. Діалектика податкових та боргових інструментів фіскальної політики

З наукової точки зору діалектика інструментів фіскальної політики обумовлена складністю сучасних економічних систем, які потребують гнучкого підходу до управління державними фінансами. Фіскальна політика ґрунтується на використанні податкових і боргових інструментів, які перебувають у постійній

взаємодії та суперечності. Податки є основним джерелом фінансування державних видатків, забезпечуючи стабільний дохід, але їхнє надмірне підвищення може негативно вплинути на економічну активність, знизивши інвестиції, споживання та конкурентоспроможність економіки. Борговий інструментарій, натомість, дозволяє залучати кошти для покриття бюджетного дефіциту без миттєвого підвищення податків, однак його надмірне використання породжує ризики зростання державного боргу, інфляційного тиску та фінансової нестабільності.

Для більш повного розкриття сутності діалектики є сенс зупинитися на його трактуванні. Діалектика — це філософський метод мислення, який досліджує суперечності, їх розвиток та взаємодію, спрямовані на досягнення глибшого розуміння явищ. Вона ґрунтується на принципах єдності та боротьби протилежностей, переходу кількісних змін у якісні та заперечення заперечення. У практичному застосуванні діалектика дозволяє аналізувати складні процеси, враховуючи їхню динаміку, конфліктність і взаємозв'язки.

Діалектика фіскальних інструментів полягає у необхідності їх балансування залежно від економічних умов. Під час економічного спаду або кризових ситуацій держава може збільшувати боргове навантаження для стимулювання економіки через додаткові видатки, мінімізуючи при цьому податковий тиск. У періоди економічного піднесення акцент зміщується на зменшення боргу та підвищення податкових надходжень для забезпечення фінансової стійкості. Таким чином, взаємодія податкового та боргового інструментарію відображає діалектичний процес, у якому кожен із цих механізмів виконує як доповнюючу, так і коригуючу роль, забезпечуючи адаптацію фіскальної політики до мінливих макроекономічних умов. Такий підхід дозволяє державі уникати екстремальних сценаріїв, таких як надмірне накопичення боргу або економічна стагнація через надмірне оподаткування, і підтримувати довгострокову рівновагу між фіскальною ефективністю та економічною стабільністю.

Діалектика податкового та боргового інструментарію відображає складну взаємодію між цими двома основними механізмами фінансування державних потреб. Податковий інструментарій забезпечує регулярний приплив коштів до

бюджету через оподаткування, але його надмірне використання може стримувати економічну активність, знижуючи стимули до інвестицій і розвитку бізнесу. Борговий інструментарій, у свою чергу, дозволяє державі залучати ресурси без негайного збільшення податкового навантаження, але створює зобов'язання, які вимагають обслуговування, і може призводити до накопичення боргу, що загрожує фінансовою стабільністю. Діалектика цих механізмів проявляється у їхній суперечливій взаємодії: надмірний акцент на одному з них породжує потребу у використанні іншого. Залежно від економічних умов держава змінює пріоритети — у періоди економічного спаду вона більше покладається на борг для стимулювання зростання, тоді як у сприятливі періоди акцент робиться на податки для зниження боргового навантаження. Таким чином, діалектика податкового та боргового інструментарію полягає в пошуку балансу між їх використанням для забезпечення фіскальної стійкості, враховуючи взаємозалежність і динаміку їхнього впливу на економіку.

Коли виникає необхідність тимчасового збільшення державних видатків, запозичення вважається доцільнішим варіантом, оскільки рівномірне підвищення майбутніх податкових ставок для покриття витрат на обслуговування боргу створює менший економічний тягар, ніж різке одноразове підвищення податків, яке могло б уникнути зростання державного боргу. Однак цей підхід не враховує додаткових втрат, пов'язаних із борговим фінансуванням, які виникають, коли рівень капіталу в економіці вже нижчий за оптимальний, наприклад, через наявність податків на капітал або його дохідність.

Теоретики фіскальної політики XIX століття наголошували на важливості збалансованих бюджетів, базуючи свої аргументи не стільки на ефективності, скільки на принципах розсудливості та моральних засадах. Також збалансованість державних бюджетів обґрунтовувалася питанням справедливості за принципом «вигоди», що передбачає покриття витрат тими, хто отримує вигоду від державних послуг. Дослідники, такі як К. Віксел, вважали, що дотримання принципу збалансованості стимулює уряд до ретельнішого аналізу витрат і вигід, пов'язаних із видатками.

Втім, існує протилежна позиція, згідно з якою будь-яке тимчасове підвищення державних витрат слід фінансувати переважно через запозичення, підвищуючи податки лише настільки, щоб покривати проценти за новими борговими зобов'язаннями. Ця точка зору ґрунтується на тому, що надмірний тягар податків є пропорційним квадрату їхньої ставки. Отже, для зниження цього тягара краще розподілити невеликі підвищення податкових ставок у часі, ніж здійснювати різке одноразове підвищення.

Попри це, аргументи на користь боргового фінансування мають враховувати, що зростання державного боргу може спричиняти додаткові витрати. Якщо початковий рівень капіталу є недостатнім, а нові запозичення ще більше його скорочують, це створює додатковий тягар, який необхідно враховувати під час вибору між податками та боргом. Крім того, якщо процентні ставки за державним боргом або витіснений граничний продукт капіталу перевищують дисконтну ставку, яка використовується для оцінки міжчасового добробуту, боргове фінансування додає суттєві втрати, що мають першорядне значення для економічної ефективності.

Макроекономічна теорія сучасності пропонує два основних підходи до аналізу бюджетних обмежень. Перший підхід базується на теоремі Рікардо, яка стверджує, що способи фінансування державних видатків — через податки чи боргові зобов'язання — є еквівалентними за своїм впливом. Вважається, що зміна механізму фінансування не має суттєвого впливу на економічну активність, споживання чи інвестиції, а борг лише відкладає сплату податків у часі. Другий підхід зосереджується на концепції «згладжування податків», згідно з якою рівень оподаткування може викривлювати поведінку економічних агентів і впливати на реальну економіку. Постійний рівень податкових ставок розглядається як спосіб мінімізації таких викривлень, а правила управління державними фінансами мають враховувати доцільність використання різних методів формування бюджету залежно від умов.

Щоб зменшити вплив політичної кон'юнктури та уникнути помилкових рішень у бюджетній політиці, часто використовується правило збалансованого

бюджету, яке передбачає щорічне або періодичне вирівнювання доходів і видатків. Однак така стратегія може обмежувати дію автоматичних стабілізаторів, які є ключовими для підтримки економіки під час циклічних коливань. Натомість довгострокове збалансування бюджету забезпечує макроекономічну стабільність через поєднання автоматичних стабілізаторів і принципу згладженого оподаткування, що мінімізує вплив податків на економічні стимули. [16, с. 226],

Дефіцит бюджету в цьому контексті не завжди свідчить про дисбаланс, оскільки він є лише механізмом мобілізації ресурсів через запозичення. Наприклад, у країнах ЄС державні фінанси вважаються збалансованими за умови дотримання критеріїв дефіциту (до 3% ВВП) і боргу (до 60% ВВП). Українські та міжнародні науковці також підкреслюють, що сучасне розуміння фіскальної збалансованості має враховувати співвідношення між податковими та борговими фінансами. Як зазначає В. Опарін, дефіцит не є показником незбалансованості, а лише відображає спосіб покриття розриву між доходами та видатками. [11, с. 210].

Податкові фінанси відіграють центральну роль у державних фінансах [17], забезпечуючи вилучення частини ресурсів у платників податків для фінансування суспільних благ і послуг через бюджетну систему. У західній економічній думці податки розглядаються як інструмент перерозподілу ресурсів і частина ширшої фіскальної системи, що супроводжується концептуальними ідеями, спрямованими на оптимізацію цієї системи. [18, с. 151]. Загальний принцип оподаткування можна сформулювати як прагнення до рівноваги між мінімізацією податкового навантаження на економічних суб'єктів і забезпеченням достатнього фінансування державних функцій. [19, с. 157].

Державні запозичення та боргове фінансування є важливими елементами фінансової системи, що забезпечують залучення, використання та повернення кредитних ресурсів як альтернативу податковому фінансуванню бюджетних видатків. Вони дозволяють зменшити тягар оподаткування для платників податків або уникнути введення нових податків, водночас сприяючи покриттю державних потреб за рахунок боргових ресурсів. Проте ці ресурси згодом повертаються до кредиторів разом із процентними платежами, формуючи зворотний потік коштів,

що фінансується через податкові надходження. Це змінює початкову податкову структуру перерозподілу і впливає на темпи економічного відтворення.

Крім того, запозичення держави, які використовують ресурси капітального ринку для фінансування суспільних потреб, впливають на інвестиційну активність приватного сектору, змінюючи соціально-економічні процеси. Таким чином, і податкові, і боргові механізми виконують стратегічну функцію у спрямуванні розвитку економіки до сталого зростання, що є ключовим як для розвинутих країн, так і для тих, що перебувають у процесі трансформації.

Історія виникнення податкових систем демонструє еволюцію від примусу та насильства до усвідомленого виконання громадянського обов'язку. Натомість запозичення держави історично ґрунтувалося на принципах добровільності, свободи вибору та особистих інтересів кредиторів.

Західна фіскальна наука завжди приділяла значну увагу питанню оптимального співвідношення між податковими та борговими джерелами фінансування. Думки науковців у цій сфері були різноманітними: від повного неприйняття боргового фінансування через необхідність його погашення з майбутніх податкових надходжень (А. Сміт), до визнання боргового фінансування як інструменту стимулювання економічного зростання і суспільного прогресу (А. Вагнер, Дж. Кейнс). Деякі дослідники займали проміжну позицію, акцентуючи на ризиках скорочення приватних інвестицій і підризу довгострокового економічного зростання через залучення державою вільного капіталу з ринків (М. Фрідман, Д. Лекстон).

Відповідно до концепції Рікардо, фінансування державних видатків за рахунок податків або боргу є рівноцінним за своїм впливом на економіку та поведінку її учасників. Це означає, що такі форми фінансування не впливають на загальний рівень споживання та добробут. Рікардо спростував поширену думку про те, що боргове фінансування збільшує державне споживання, наголошуючи на тому, що боргові зобов'язання формують очікування щодо майбутнього податкового тягара, а не стимулюють поточне споживання. Замість цього, економічні агенти інвестують у державні облігації, враховуючи необхідність

майбутніх податкових платежів.

Вчений також зазначав, що використання боргу для фінансування бюджету може знижувати поточний рівень оподаткування, що сприяє активізації економічної діяльності. Це, своєю чергою, збільшує податкові надходження, необхідні для погашення боргу. Однак, за його словами, якщо економічні агенти опиняються в умовах низького податкового навантаження, їх здатність розширювати фінансову діяльність та генерувати податкові доходи обмежується, особливо коли мета цих надходжень — обслуговування боргу. У результаті податки та боргові зобов'язання виступають лише інструментами відтермінування фінансового тягара.

Попри це, Рікардо застерігав від надмірного використання боргового фінансування, наголошуючи, що воно може мати руйнівні наслідки для національного капіталу. Він вважав, що податки такого ж обсягу, як і боргові зобов'язання, менш шкідливі для економіки, ніж нерозважливі запозичення. Крім того, він зазначав, що значні боргові виплати перенаправляють бюджетні ресурси з фінансування соціальних потреб на погашення боргів, збільшуючи ризики для економіки.

Запозичення фактично є відтермінованою формою оподаткування: податки знижуються в момент отримання позики, але їх неминуче підвищують для погашення боргів. Водночас податки, на відміну від позик, можуть спотворювати економічну поведінку, знижуючи стимули до праці, інвестицій і споживання. Високі податкові ставки можуть призводити до зменшення податкових надходжень через ухилення від їх сплати та уповільнення економічного розвитку.

Наукові дослідження того часу показували, що внутрішній і зовнішній борги мають схожий вплив на економіку, створюючи додатковий податковий тягар і знижуючи національне багатство. Зокрема, внутрішній борг викликає перерозподіл ресурсів між платниками податків і кредиторами, тоді як зовнішній борг значною мірою обтяжує економіку через виплати іноземним кредиторам. Дж. Мілль підкреслював, що будь-який борг у кінцевому підсумку обертається надмірним податковим тягарем, який ускладнюється у разі уповільнення економічного

зростання.

Після Другої світової війни багато країн зіштовхнулися з фінансовою кризою через накопичення боргів, що призвело до суверенних дефолтів у Європі. У цей період А. Пігу, один із провідних теоретиків фінансів, розробив концепцію «здорових державних фінансів». Він наголошував на необхідності чіткого поділу між постійними бюджетними витратами, що мають покриватися податками, та тимчасовими видатками, для яких доречно використовувати боргові ресурси. Це дозволяє уникати перевантаження економіки борговими зобов'язаннями, зберігаючи її стабільність.

У своїй праці «Обмеження податкової межі» (1978) М. Фрідмен зазначав, що реальну вартість функціонування держави слід оцінювати не за розміром податків, а за обсягом державних видатків [20, с. 10]. Він стверджував, що якщо витрати держави перевищують надходження від податків, то фіскальний тягар не обов'язково безпосередньо позначається на економіці чи населенні. Ця різниця покривається за рахунок запозичень або емісії, що створює приховані форми оподаткування. Інфляція та майбутні податкові платежі стають непрямими джерелами погашення боргових зобов'язань. Як зазначали В. Андрущенко, В. Федосов і В. Суторміна: «Бюджетний дефіцит фактично є прихованим податком» [21, с. 159].

Американський економіст Р. Барро, розвиваючи ідеї Рікардо, стверджував, що державні запозичення лише відкладають оподаткування в часі. Його теорема еквівалентності доводить, що використання боргу чи податків для фінансування державних витрат має аналогічний вплив на економіку. На думку Барро, боргові зобов'язання перерозподіляють ресурси між поколіннями, змінюючи динаміку відсоткових ставок, рівень цін і обсяг виробництва [22, с. 225]. Державні кредити, за його баченням, дозволяють гнучко розподіляти податковий тягар у часі, що сприяє ухваленню макроекономічних рішень, не враховуючи миттєвих фіскальних обмежень [23, с. 25].

Проте Дж. Стігліц, лауреат Нобелівської премії, критично ставився до концепції «нейтральності» Барро. Він наголошував, що заощадження економічних

агентів не можуть повністю компенсувати боргові запозичення держави. Стігліц звертає увагу на міжпоколінний дисбаланс: теперішнє покоління, яке активно бере участь у запозиченнях, знижує рівень заощаджень, тоді як майбутні покоління стикаються з необхідністю погашення боргових зобов'язань через підвищення податків. Це призводить до заміщення приватних інвестицій бюджетними витратами та до розширення державного сектора, що не завжди є виправданим з економічної точки зору.

На думку Стігліца, боргове фінансування більше сприяє дестабілізації економіки, ніж оптимізації її розвитку. Його позиція ґрунтувалася на аналізі стабільних економік із помірними темпами зростання, що пояснює недооцінку можливостей повернення боргу за рахунок зростання податкової бази через збільшення ВВП. Попри це, критика Стігліца не враховує потенціалу боргового фінансування у стимулюванні соціально-економічного прогресу, що може обмежувати його роль у сучасних економічних системах.

Теоретичний базис поєднання податкових і боргових інструментів фіскальної політики полягає в усвідомленні взаємодії цих механізмів у контексті забезпечення фінансування державного бюджету. З метою глибшого наукового осмислення логіки взаємопов'язаних функцій податкових та боргових ресурсів було здійснено узагальнення, систематизацію та концептуалізацію знань, накопичених у межах світової фінансової думки. Це дозволило виділити низку ключових теорій, які демонструють різноманітність підходів до фіскального регулювання, розбіжності в трактуванні базових понять, а також ідеологічні позиції авторів і їх висновки. Зокрема, до таких теорій належать класична теорія, яка наголошує на важливості збалансованості бюджету; теорія функціональних фінансів, що віддає пріоритет економічній стабільності та допускає використання боргового фінансування; теорія витіснення, яка акцентує на потенційному обмеженні приватних інвестицій через зростання державних запозичень; теорія рікардіанської еквівалентності, яка вбачає нейтральність вибору між податковим і борговим фінансуванням; а також теорія податкового вирівнювання, що пропонує рівномірний розподіл податкового навантаження в часі для мінімізації економічних викривлень.

Ця теоретична основа формує наукове підґрунтя для розробки податково-боргових стратегій, які забезпечують ефективне акумулювання бюджетних ресурсів в умовах динамічних змін фінансового простору. Сучасні виклики, такі як глобалізація, демографічні зрушення, економічні кризи та необхідність сталого розвитку, вимагають інтеграції податкових і боргових інструментів для досягнення фінансової стабільності держави. Поєднання цих механізмів дозволяє оптимізувати структуру бюджетних надходжень, забезпечуючи збалансований підхід до реалізації як короткострокових, так і довгострокових макроекономічних цілей, враховуючи при цьому соціальні потреби, інвестиційні пріоритети та економічну стійкість.

1.3. Фіскальна політика у системі фінансово-економічних відносин

Процеси соціально-економічного розвитку та стратегічні орієнтири України вимагають зростаючої уваги до ефективності та обґрунтованості фіскальної політики як ключового елементу державного економічного регулювання. Зміни в цілях і завданнях фіскальної політики, спричинені впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників на соціально-економічну ситуацію, підкреслюють важливість створення дієвого механізму її реалізації для забезпечення сталого економічного розвитку.

Розвиток інституту фіскальної політики є важливою частиною вдосконалення бюджетно та податкової системи, оскільки визначає концептуальні основи та завдання інституційних реформ, що відповідають вимогам соціально-економічного прогресу країни. В умовах нинішніх економічних змін важливо підвищити ефективність механізму регулювання економіки, збільшити адаптивність фіскальної системи та удосконалити інструменти бюджетного планування та прогнозування. Розробка пріоритетів фіскальної політики повинна ґрунтуватися на стратегічних завданнях сталого розвитку, а забезпечення єдності економічної та фінансової політики є важливою умовою для досягнення цих цілей. У той же час, фінансова стабільність і макроекономічна рівновага є необхідними

для підтримки економічного зростання в середньо- та довгостроковій перспективі. Високий рівень фіскального дефіциту та значний державний борг можуть обмежити приватні інвестиції та знизити темпи економічного розвитку. В умовах сучасної економічної реальності однією з ключових задач фіскальної політики є забезпечення фінансової стійкості та збалансованості бюджетної системи.

Фіскальна політика є важливим інструментом для забезпечення соціально-економічного розвитку країни. Система бюджетного регулювання повинна ґрунтуватися на комплексних фінансових та економічних відносинах, а також на інституційних компонентах, що визначають вибір і реалізацію основних напрямків фіскальної політики, планування та прогнозування основних бюджетних показників, використання бюджетних ресурсів і досягнення соціально-економічних цілей. [1] У процесі розробки і впровадження фінансово-бюджетного регулювання вона має бути адаптована до циклічності економічного розвитку, стану державних фінансів і стійкості бюджетної системи. Важливою частиною є фіскальне регулювання, яке позитивно впливає на економічне зростання. Інституційний підхід передбачає розгляд фіскального регулювання як динамічної і постійно вдосконалюваної системи, що відповідає макроекономічним завданням розвитку країни. Метою фіскальної політики є пом'якшення коливань економічного циклу та стимулювання сукупного попиту через збільшення державних витрат і зниження податкових ставок в періоди економічного спаду, що сприяє стабілізації економічних показників. Коли доходи бюджету зменшуються, доцільно не скорочувати видатки, а покривати зниження податкових надходжень через позикові інструменти. [3, 24,25-27].

Доходи бюджету є важливою складовою фінансової системи країни, що знаходиться під впливом циклічних коливань економіки, особливо в умовах глобалізаційних змін. Трансформація структури та обсягів бюджетних надходжень зумовлена змінами соціально-економічного контексту та вимогами до підтримки належного рівня соціальних стандартів і економічного зростання. Оскільки ефективність фіскального регулювання безпосередньо залежить від оптимальності взаємодії елементів бюджетної системи, важливою є розробка інституційних основ

формування доходів бюджету, які враховують вимоги до стабільності фінансової системи та економічного розвитку. У центрі стратегічних пріоритетів знаходиться вдосконалення податкової політики, зокрема розвиток прогресивної шкали оподаткування доходів фізичних осіб, запровадження оподаткування депозитних доходів, а також удосконалення механізмів непрямого оподаткування споживчих товарів та нерухомого майна.

Фіскальна політика повинна сприяти стабільності національних фінансів, що безпосередньо визначає економічні можливості країни. Окремо варто зазначити необхідність посилення контролю за використанням державних фінансових ресурсів, зокрема через забезпечення прозорості бюджетних відносин та ефективності внутрішнього контролю і аудиту на всіх етапах бюджетного процесу. Такі заходи дозволяють забезпечити своєчасне і обґрунтоване прийняття управлінських рішень. Довгострокова збалансованість бюджетної системи повинна спиратися на зниження структурного дефіциту та боргового навантаження, а також на підвищення фіскальної ефективності податкової системи, що в комбінації з раціональним використанням бюджетних видатків дозволить посилити ефективність фіскальної політики.

Для покращення процесу формування доходів і видатків бюджету важливим є впровадження програмно-цільового методу, який сприяє підвищенню прозорості державного фінансового управління, встановленню чітких критеріїв ефективності бюджетних програм і контролю за їх виконанням. Цей метод потребує вдосконалення в частині оцінки ефективності та моніторингу, зокрема через розробку системи кількісних і якісних показників для оцінки досягнутих результатів. Визначення доцільності реалізації бюджетних програм має ґрунтуватися на стратегічних цілях та планах головних розпорядників бюджетних коштів, що дозволяє сприяти досягненню бажаних економічних результатів. Важливо також, щоб кожна бюджетна програма мала чітку структуру, деталізовані завдання та напрями, що забезпечують гнучке управління і ефективний контроль за використанням бюджетних коштів.

Забезпечення керованості бюджетного процесу та створення умов для

розробки довгострокової політики можливе через розробку та впровадження стратегічних заходів на середньострокову перспективу, спрямованих на соціально-економічний розвиток, з урахуванням ефективності та результативності витрат. Системи управління бюджетним процесом, що забезпечують зв'язок між стратегічними цілями розвитку країни та можливостями бюджету, повинні включати механізми, які забезпечують прозорість, послідовність і ефективність фіскальної політики для забезпечення її балансу і впливу на соціально-економічні процеси. [28,3,29] .

Головною метою системи прогнозування бюджетних показників, що базується на фінансово-економічних відносинах, є реалізація ефективної фіскальної політики країни. Видатки бюджету є основним механізмом перерозподілу валового внутрішнього продукту, через який держава впливає на структуру виробництва та здійснює соціально-економічні зміни. Вони значно сприяють економічному розвитку, зокрема через фінансування наукових досліджень, важливих галузей економіки, зменшення регіональних диспропорцій і підтримку соціально вразливих груп населення. Сучасний етап розвитку бюджетних відносин акцентує увагу на зростанні ролі бюджетних видатків у регулюванні соціально-економічного прогресу. Важливою є інтеграція стратегічного планування в діяльність головних розпорядників бюджетних коштів, що дозволить підвищити відповідальність за виконання поставлених цілей і ефективність витрат.

Завдяки вдосконаленню програмно-цільового методу планування бюджету, який є основою перспективного бюджетного прогнозування, доцільним є подальше вдосконалення розподілу бюджетних ресурсів для забезпечення економічного зростання та соціального розвитку. Створення прогнозних показників на довгострокову перспективу з урахуванням економічних циклів дозволить поліпшити ефективність планування. Важливим завданням є забезпечення результативного використання бюджетних коштів, зокрема через удосконалення управління видатками та підвищення ефективності середньострокового планування бюджету, що допоможе краще використовувати обмежені ресурси країни. [30,31].

Інституційні зміни в соціально-економічній моделі розвитку суспільства

вимагають посилення ефективності фінансової політики. Ключовим є поліпшення координації її складових у контексті підтримки реального сектора економіки та забезпечення макроекономічної стабільності. Фінансова політика повинна базуватися на комплексі заходів, орієнтованих на податкове регулювання та збалансовану бюджетну політику, спрямовану на забезпечення економічного зростання та контролю над інфляцією. Для стимулювання структурних змін в економіці необхідне впровадження збалансованого підходу при формуванні бюджету. Фінансова політика повинна гнучко реагувати на економічні цикли з метою досягнення позитивного бюджетного балансу під час відновлення економічного зростання.

Зокрема, важливим є впровадження стратегічного та перспективного бюджетного планування, яке має узгоджуватися з державною фінансовою стратегією. Величезний вплив на динаміку внутрішнього попиту має поєднання бюджетних та податкових механізмів, що враховують запізнілі ефекти та зміни в економічному середовищі, підвищуючи ефективність фінансової політики розвитку суспільства. Розвиток критеріїв оцінки ефективності бюджетно-податкової політики через такі показники, як стабільність податкової системи та динаміка індексу споживчих цін, сприятиме зміцненню конкурентоспроможності економіки.

Зміни в економічній ситуації вимагають адаптивної та збалансованої фінансової політики, що допоможе забезпечити умови для відновлення економічного зростання і стабільності в суспільстві. Фінансова політика має бути основним інструментом визначення завдань реформування податкової та бюджетної системи та підвищення якості управління ними. Вона повинна базуватися на принципах функціональної збалансованості, обґрунтованості та адаптивної ефективності для забезпечення оптимальних відносин між її складовими.

Можливості застосування фінансової політики залежать від умов виробництва, рівня розвитку економічних відносин і споживання, що визначає її вплив на людський капітал та конкурентоспроможність економіки. Рішення в

податковій сфері, управлінні видатками бюджету та дефіцитом мають безпосередній вплив на інвестиційну активність і розвиток суспільства. Оцінка фіскальної політики повинна базуватися на збалансованому підході, що забезпечить необхідний рівень фінансування та сприятиме стійкому економічному розвитку.

Інституційні зміни в податковій політиці повинні стимулювати залучення інвестицій у реальний сектор економіки. Розвиток податкової політики також дозволить підвищити її адаптивність і поліпшити ефективність управління державними фінансами. Податкова політика в країнах із трансформаційною економікою є більш чутливою до змін, включаючи кількість податків, ставки та базу оподаткування. Для зміцнення впливу бюджетної системи на розвиток економіки необхідно підвищити прозорість бюджету, удосконалити міжбюджетні відносини та забезпечити якісне виконання бюджетів усіх рівнів.

Розробка середньострокових та довгострокових бюджетних стратегій з урахуванням економічних циклів підвищить керованість бюджетним процесом. Для здійснення збалансованої бюджетної політики важливо посилити середньострокове прогнозування та програмно-цільове планування витрат бюджету, зміцнюючи зв'язок між річним та перспективним бюджетним плануванням. Вдосконалення управління бюджетними коштами, боргами та фінансовим контролем підвищить ефективність і стійкість бюджетної системи, забезпечуючи досягнення пріоритетів державної соціально-економічної політики. [32,33].

Структура та рівень перерозподілу валового внутрішнього продукту через бюджет і його витрати змінюються, адаптуючись до макроекономічних умов країни. Витрати бюджету залежать від змін у фінансовій системі, інтеграції економіки, циклічності розвитку та демографічних факторів. Фіскальна політика має забезпечувати розвиток людського потенціалу і створювати умови для сталого економічного зростання. Механізми фінансування галузей економіки повинні адаптуватися до змін соціально-економічної стратегії і сприяти структурним перетворенням у економіці та соціальній сфері.

Розвиток бюджетних відносин відбувається через економічне зростання, але

можливості бюджету в макроекономічному регулюванні залежать від результатів виробництва та стану економічних відносин. Бюджетна політика є важливим інструментом економічного регулювання, орієнтованим на відповідність заходів змінюваним внутрішнім і зовнішнім умовам для забезпечення розвитку країни та її територій.

Бюджет є основним засобом регулювання соціально-економічних процесів, адже через його складання визначаються напрями формування та використання державних коштів для вирішення актуальних задач. Важливим є впровадження методики оцінки стійкості бюджетної системи, що враховує показники дебіторської та кредиторської заборгованості, податкове навантаження, рівень виконання доходів і витрат, а також державний борг.

Для зміцнення впливу бюджетної системи на розвиток економіки та суспільства необхідно покращувати збалансованість і прозорість бюджету, підвищувати ефективність витрачання коштів і удосконалювати міжбюджетні відносини. Важливо не лише розробити середньострокові прогнози бюджету, а й визначити довгострокову бюджетну стратегію, що враховує циклічність економічного розвитку, підвищуючи ефективність бюджетного управління.

Точність і своєчасність цих рішень визначає ефективність фіскальної політики і загальну роботу фінансової системи. Державне регулювання економіки і соціальної політики здійснюється через бюджетний механізм, який не лише перерозподіляє вартість валового внутрішнього продукту, а й сприяє розвитку держави та її територіальних одиниць. Прогнозування доходів та витрат бюджету є важливим елементом сталого розвитку та економічного зростання.

Розробка та впровадження фіскальної політики повинна базуватися на науково обґрунтованих принципах і результатах досліджень у галузі бюджетних відносин, що допоможе зміцнити фінансову стабільність держави та покращити управління економічними процесами. Бюджет є ключовим елементом фінансового регулювання, і його збалансованість та оптимізація є важливими умовами для забезпечення економічного зростання. Необхідно зазначити, що бюджетне регулювання впливає як на поточні, так і на відстрочені темпи соціально-

економічного розвитку, а також на стійкість бюджетної системи.

Основним завданням фінансового регулювання є досягнення цілей соціально-економічного розвитку країни та місцевих адміністрацій, з акцентом на підтримку стійкості бюджетної системи. Податкова політика є основним джерелом доходів бюджету, а також важливим інструментом впливу на сукупний попит, що забезпечує стійке економічне зростання. Ця політика має фіскальну, регулюючу та стимулюючу функції, створюючи умови для ефективного виконання завдань органами влади.

Податкове регулювання потребує постійного вдосконалення та адаптації до змін у соціально-економічному розвитку. Важливим є вдосконалення податкових інструментів, що враховують глобалізаційні процеси та особливості економіки на певному етапі її розвитку. Ефективність податкової політики залежить від здатності державних органів ефективно стягувати податки, а також від коректного регулювання податкових ставок для покращення фіскального контролю.

Сьогодні податкова політика повинна сприяти розширенню податкової бази, зниженню тіньової економіки та забезпеченню прозорих і економічно обґрунтованих податкових пільг, які стимулюють інвестиції та інновації. Важливо також покращити податкове планування та прогнозування, зменшивши трансакційні витрати і забезпечуючи реальні доходи бюджету. У зв'язку з цим підвищення довіри платників до фіскальної політики є ключовим завданням держави.

Адаптація податкової системи до стратегічних пріоритетів розвитку країни та євроінтеграційних процесів є важливою для її ефективності. Необхідно подальше вдосконалення податкового законодавства, покращення взаємодії між фіскальними органами та платниками податків, а також посилення контролю за дотриманням податкового законодавства.

Зміцнення фіскальної ролі податків забезпечить належний рівень фінансування соціальних та інфраструктурних проектів, зокрема через розширення податкових надходжень, що враховують економічні та соціально-демографічні зміни. Для підвищення ефективності фіскальної політики необхідно зберігати

баланс між рівнем податкового навантаження, якістю адміністрування податків та рівнем довіри до фіскальних органів.

Розвиток фіскальної політики має бути націлений на забезпечення ефективного перерозподілу фінансових ресурсів між різними рівнями бюджету, що сприятиме соціально-економічному розвитку країни. Адаптація податкової системи до вимог глобалізації та вдосконалення механізмів адміністрування податків допоможе підвищити ефективність фінансової політики держави та забезпечити прозорість і ефективність публічних закупівель.

РОЗДІЛ 2.

ПРАКТИКА ТА ПРОБЛЕМАТИКА ПОДАТКОВО-БОРГОВОГО ФІНАНСУВАННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Моніторинг прагматики фіскалізації економіки держави в сучасних умовах

Система оподаткування є основним механізмом, що впливає на соціально-економічну динаміку держави. Вона слугує продовженням економічної стратегії та важливим інструментом досягнення урядових завдань. Окрім традиційної ролі забезпечення доходів бюджету, податкова політика виконує сервісну функцію (спрощуючи процес податкових розрахунків) і стимулюючу функцію, що сприяє економічному зростанню в цілому або в окремих секторах, залежно від національних пріоритетів.

У багатьох країнах, однак, податкова та економічна політики існують окремо, що зводить цілі оподаткування лише до максимально можливого збору коштів, не враховуючи ширших стратегічних завдань. Як наслідок, система оподаткування може як стимулювати економічну активність, так і стримувати її розвиток, сприяти формуванню прозорих ринків або посилювати тіньові процеси, створювати сприятливі умови для певних галузей або ж перешкоджати їхньому зростанню.

Воєнні дії та процеси відновлення після конфлікту примушують уряди мобілізувати ресурси, що часто створює додатковий тиск на реальний сектор економіки, який і так зазнав значних втрат. Реальний сектор є основою національного господарства: він забезпечує виробництво товарів, надання послуг, створює робочі місця та налагоджує виробничі зв'язки. Його функціонування є критично важливим для існування держави.

Для забезпечення швидкого економічного відновлення в короткі терміни та досягнення стійкого зростання у довгостроковій перспективі необхідно гарантувати економічну й фінансову стабільність України. Без цього залучення інвестицій —

ключового фактора розвитку — буде неможливим. У зв'язку з цим особливе значення набуває регулювання основних сфер державного управління, зокрема системи оподаткування, яка відіграє ключову роль у реалізації цих завдань.

Система оподаткування виконує ключову функцію у фінансовій структурі держави, забезпечуючи не лише наповнення бюджету, але й формуючи основи для функціонування економіки. Податки не лише є джерелом фінансування державних потреб, а й виступають інструментом впливу на економічні процеси, створюючи умови або, навпаки, обмеження для соціально-економічного розвитку на рівні держави, регіонів, підприємств і громадян.

Це підкреслює значущість податкової системи як елемента економічної та фінансової стабільності держави. Водночас вона може бути як гарантом цієї стабільності, так і джерелом ризиків та загроз для економічної та фінансової безпеки.

Багато досліджень свідчать, що оподаткування має негативний вплив на економічну динаміку, навіть з урахуванням таких факторів, як державні витрати, економічні цикли та монетарна політика. Зокрема, з 1980-х років було проведено понад два десятки економетричних аналізів, які підтвердили, що податки уповільнюють економічне зростання, включаючи всі дослідження, виконані за останні півтора десятиліття [34,35]. У більшості випадків економічна активність досягала свого піку саме в періоди зменшення податкового навантаження, а не навпаки.

Розглянемо питання податкового навантаження в Україні та особливості його формування. У теорії та практиці податкової політики цей показник оцінюється на двох рівнях: загальнодержавному (макрорівень) та індивідуальному (мікрорівень).

Етапи визначення рівня податкового навантаження виглядають так:

- вивчення чинного законодавства щодо об'єктів і суб'єктів оподаткування та їх систематизація;
- класифікація видів податків із визначенням кола платників;
- аналіз сплачених податків, згрупованих за суб'єктами оподаткування;
- оцінка загального обсягу податкових платежів від різних категорій платників;

– розрахунок рівня податкового навантаження на економіку загалом, а також на доходи юридичних і фізичних осіб [36].

Дослідження рівня податкового навантаження є важливим, адже кількість податків, їх структура, ставки, а також наявність і обґрунтованість податкових пільг значною мірою впливають на здатність податкової системи стимулювати економічну активність. Це визначає можливості для розвитку суб'єктів господарювання, їх накопичення капіталу та інвестицій, що в результаті сприяє структурним змінам в економіці та зростанню її продуктивності.рис.2.1

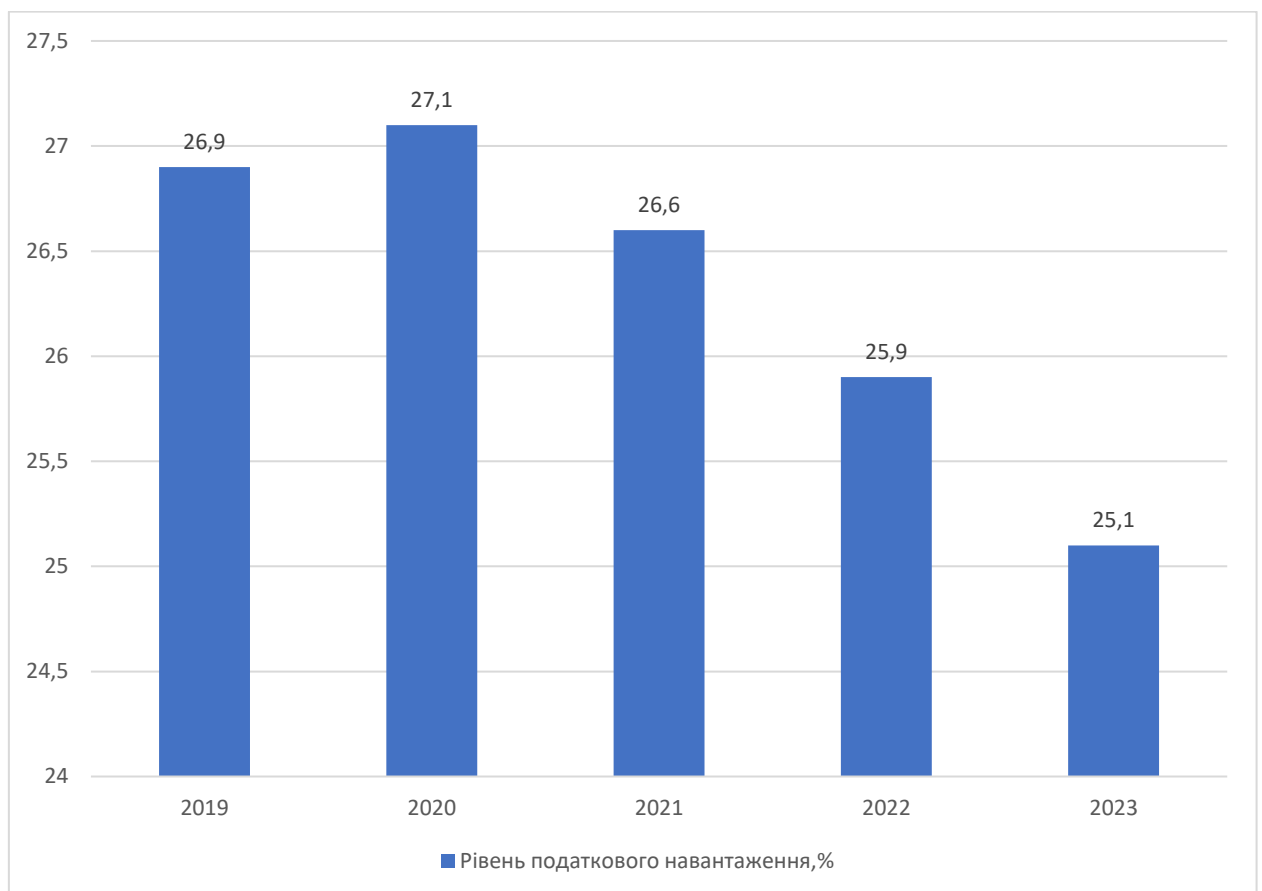

Рис.2.1. Динаміка рівня податкового навантаження на економіку у 2019-2023 рр,% [37-41]

На виконання дохідної частини державного бюджету України у 2022 році вплинула низка факторів, пов'язаних із податковими змінами. Зокрема, це коригування ставок, звільнення від оподаткування та інші реформи.

Як свідчать дані таблиці 2.1 темпи росту доходів зведеного бюджету мали позитивну тенденцію протягом усього часу дослідження, що пояснюється допомогою іноземних партнерів.

Таблиця 2.1.

Динаміка ВВП, доходів та податкових надходжень Зведеного бюджету, темпів їх росту 2019 - 2023 рр [41]

Показники	2019	2020	2021	2022	2023
Номінальний ВВП, млрд грн	3974,6	4194,1	5459,6	5191	6537,8
Доходи ЗБ, млрд.грн	1289,8	1376,7	1662,2	2196,3	3104,3
Податкові надходження ЗБ, млрд.грн	1070,3	1136,7	1453,8	1343,2	1638,1
Темпи росту ВВП, %	111,69	105,52	130,17	95,08	125,94
Темпи росту доходів ЗБ, %	108,91	106,74	120,74	132,13	141,34
Темпи росту податкових надходжень ЗБ, %	108,52	106,20	127,90	92,39	121,96

Одним із ключових індикаторів, що відображає спроможність держави виконувати свої функції, є рівень виконання планових показників надходжень до бюджетів різних рівнів, зокрема податкових надходжень. Цей показник характеризує здатність держави забезпечувати фінансування своїх витрат (рис. 2.2).

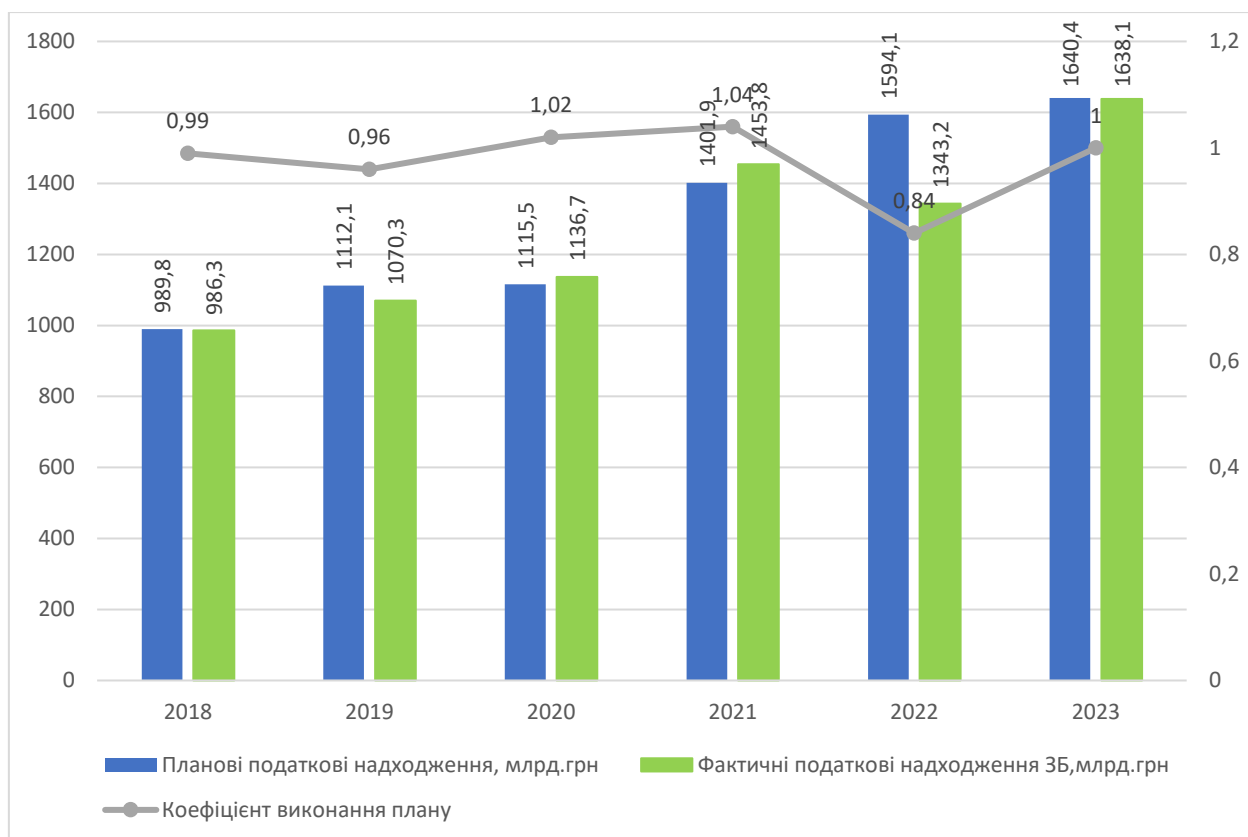

Рис.2.2. Рівень виконання плану за податковими надходженнями Зведеного бюджету України у 2019-2023 рр.

План не було виконано у 2018, 2019 та 2022 роках.

Оскільки податки є основним джерелом доходів бюджету, важливо проаналізувати структуру податкових надходжень і динаміку інших статей доходів зведеного бюджету України за період 2019–2023 років (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Динаміка структури податкових надходжень зведеного бюджету України у
2019-2023 рр,% [42]

Показники/Роки	2019	2020	2021	2022	2023
Доходи, млрд.грн	1289,8	1376,7	1662,2	2196,3	3104,3
Податкові надходження, млрд.грн	1070,3	1136,7	1453,8	1343,2	1638,1
Питома вага податкових надходжень у доходах, зокрема:	83,0	82,6	87,5	61,2	52,8
Загальнодержавні податки та збори, з них:	77,3	76,6	81,7	55,8	49,6
ПДФО	21,4	21,4	21,0	19,2	16,0
Податок на прибуток підприємств	9,1	8,6	9,9	6,0	5,1
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	4,0	4,2	5,4	4,3	2,1
ПДВ	29,4	29,1	32,3	21,3	18,7
АП	10,6	10,7	10,4	4,8	6,1
Мито	2,3	2,2	2,3	2,0	1,3
Екологічний податок	0,5	0,4	0,4	0,2	0,2
Місцеві податки та збори, з них:	5,7	5,5	5,4	3,8	3,2
Єдиний податок	2,7	2,8	2,8	2,2	1,8
Неподаткові надходження	16,5	17	12,2	16,8	33,1
Доходи від операцій з капіталом	0,2	0,3	0,2	0,1	0,1
Кошти від закордонних країн і міжнародних організацій	0,09	0,09	0,08	21,92	14,0
Всього доходів	100	100	100	100	100

Аналіз даних у таблиці 2.2 свідчить про зростання доходів зведеного

бюджету України впродовж розглянутого періоду. У 2019–2023 роках спостерігалось збільшення як обсягу податкових надходжень, так і їх частки у структурі доходів, яка варіювалася від 52,8% до 87,5%. Однак у 2023 році при збільшенні абсолютної величини податкових надходжень, їх частка в доходах бюджету знизилася на 8,4% за рахунок перерозподілу основних джерел доходів бюджету. Значні зміни у структурі доходів були спричинені зростанням надходжень від міжнародних організацій та іноземних держав, чия частка в доходах у 2022 році становила майже 22%, а у 2023 році за рахунок неподаткових надходжень. Завдяки масштабній зовнішній фінансовій підтримці Україна змогла своєчасно і в повному обсязі профінансувати критично важливі витрати: виплати зарплат освітянам і медикам, соціальну допомогу, пенсії, а також витрати на оборону, безпеку, освіту та охорону здоров'я.

У 2022 році скорочення податкових надходжень призвело до змін у структурі окремих податків і зборів. Зокрема, частка податку на доходи фізичних осіб знизилася на 1,8%, податку на прибуток підприємств — на 9,9%, рентної плати — на 1,1%, податку на додану вартість — на 11%, а акцизного збору — на 5,6%.

Для аналізу динаміки податкового навантаження в Україні звернемося до порівняльних даних, представлених у таблиці 2.2. Як видно з таблиці, загальний рівень податкового навантаження на економіку в період з 2017 по 2022 рік залишався відносно стабільним, змінюючись з 34,1% до 33,0% ВВП. Це свідчить про те, що домогосподарства та бізнеси спрямовують приблизно третину своїх доходів на сплату податків державі. При цьому рівень податкового навантаження, розрахований без урахування внесків до позабюджетних фондів, за кілька років зменшився з 27,76% до 25,88%.

У 2022 році рівень податкового навантаження знизився на 0,74%, досягнувши позначки 25,88% порівняно з попереднім роком. У 2023 році ця тенденція продовжилася. Водночас загальне податкове навантаження зросло на 1,1%, досягнувши 34,1%.

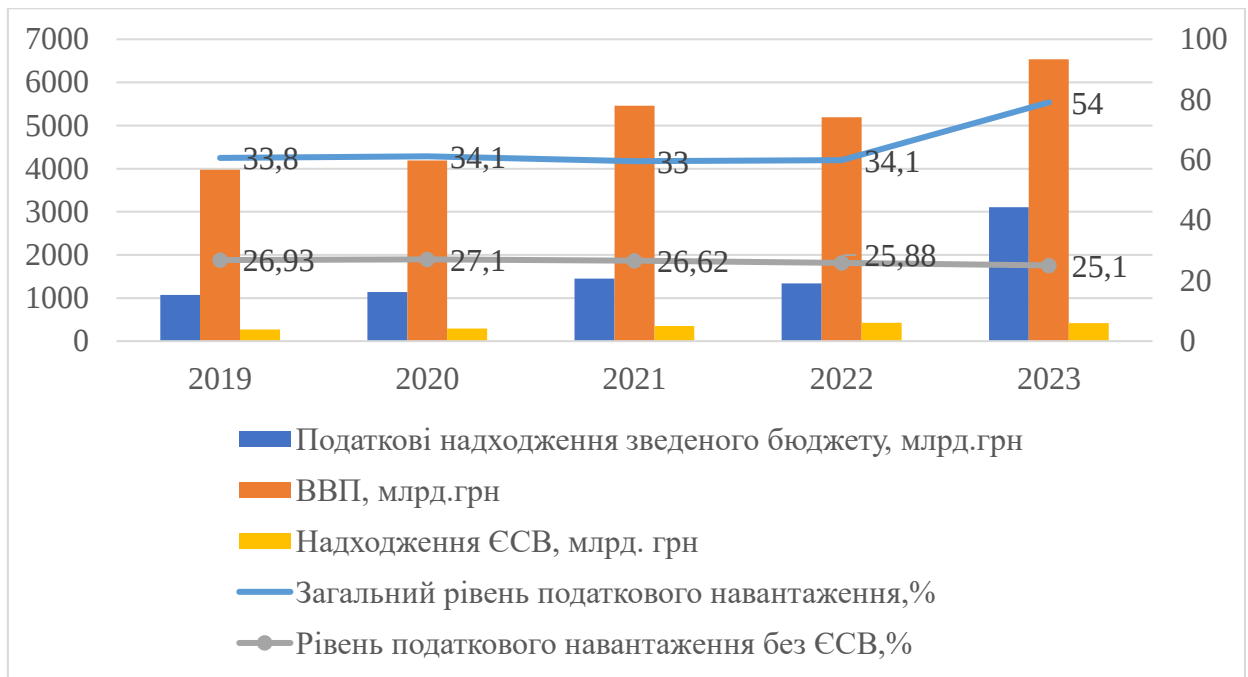

Рис. 2.3 Рівень податкового навантаження в Україні у 2019-2023 рр. в порівнянні двох методик [42]

У цей період спостерігалось значне скорочення валового внутрішнього продукту та обсягів податкових надходжень. Тоді як у 2023 році навпаки відмічається зростання. Попри це, сума єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування у 2022 році становила 425,3 млрд грн, що на 76,2 млрд грн (або на 21,8%) більше, ніж у 2021 році.

Варто відмітити, що здійснюючи аналіз застосування фіскальних інструментів є сенс дослідити які тенденції має рівень тіньової економіки. Рис.2.4

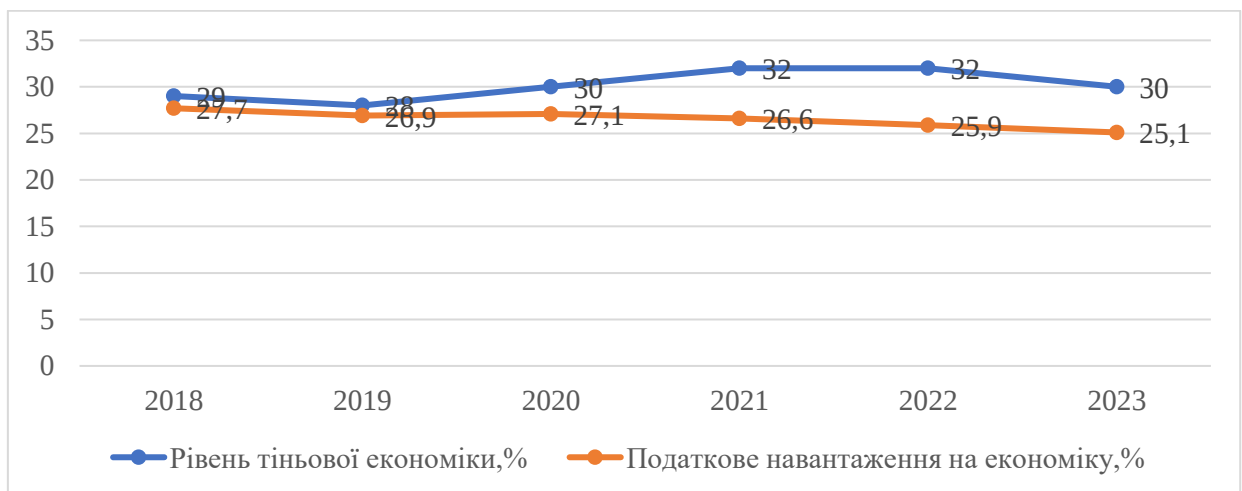

Рис. 2.4. Рівень тіньової економіки та податкового навантаження, % [43]

В Україні значними є витрати держбюджету через тіньову економіку, а також через використання схем уникнення та ухилення від сплати податків.

Важливо зазначити, що поряд із загальнодержавними та місцевими податками і зборами, значний вплив на загальний рівень податкового навантаження має єдиний соціальний внесок. Для підприємств ЄСВ створює відчутний фінансовий тиск на фонд оплати праці. Хоча ЄСВ формально не є податком, його слід враховувати при оцінці рівня податкового навантаження. На рисунку 2.3 видно, що з урахуванням ЄСВ податкове навантаження суттєво відрізняється від показника, розрахованого без нього.

Графічне дослідження податкового навантаження в Україні свідчить про його стабільну динаміку. Найбільша різниця між загальним податковим навантаженням та показником без урахування єдиного соціального внеску зафіксована у 2023 році.

Варто підкреслити, що застосування показника податкового навантаження, який визначається як співвідношення податкових платежів (разом із внесками на обов'язкове соціальне страхування) до валового внутрішнього продукту (ВВП), є доцільним і для оцінки фактичного рівня оподаткування в країні, зокрема в межах міжнародних порівнянь.

У Європі фіксується один із найвищих рівнів оподаткування у світі. До числа країн із найбільшим податковим тягарем входять Данія, Франція, Бельгія, Швеція, Італія, Австрія, Фінляндія, Куба, Норвегія та Нідерланди. З цього переліку лише Куба не є європейською державою. Наприклад, у Швеції, Данії, Франції та Бельгії податкові показники перевищують 40 %. Деякі з цих країн також мають високі ставки податку на додану вартість – до 21 %. Крім того, такі держави, як Німеччина та Франція, відомі значними корпоративними податками.

Проте не всі європейські країни відзначаються високими податковими ставками. Наприклад, в Ірландії та на Кіпрі спостерігаються одні з найнижчих показників у регіоні – 22,6 % і 24,2 % відповідно. [44] Для порівняння, деякі країни Азії мають більш помірне оподаткування, ніж європейські держави.

Загалом, відмінності в рівнях оподаткування між країнами світу зумовлені

національними економічними підходами до формування державних витрат та податкової політики. На рис. 2.5 показано співвідношення податкового навантаження між країнами ЄС та Україною станом на 2022 рік, розраховане на основі податкових ставок.

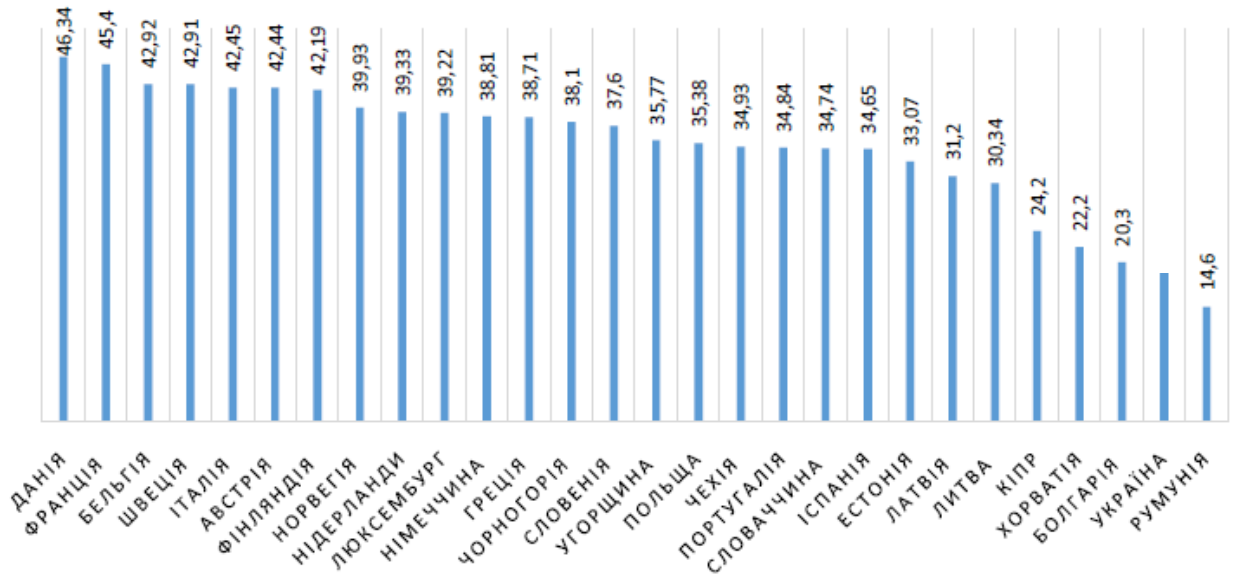

Рис. 2.5 Рівень податкового навантаження в країнах ЄС й Україні у 2022 році. [45,44].

Як видно з рис. 2.5, найвищий рівень податкового навантаження серед країн ЄС зафіксовано в Данії (46,34%), Франції (45,4%) та Бельгії (42,92%), тоді як найнижчий – у країнах Східної Європи, які нещодавно приєдналися до ЄС: Румунії (14,6%), Болгарії (20,3%) і Хорватії (22,2%). Україна знаходиться на рівні цих країн. Це свідчить про те, що загальне податкове навантаження на економіку України є порівняно низьким у порівнянні з розвиненими членами Євросоюзу.

Однак ситуація з оподаткуванням праці та споживання в Україні є іншою. Високі податкові ставки на працю чинять значний фінансовий тиск на ринок праці, тоді як доходи від непрямих податків на споживання здебільшого зумовлені значним рівнем споживчої інфляції. При цьому податки на працю лише частково залежать від інфляції, а їхній високий рівень визначається переважно державною податковою політикою.

Високі ставки оподаткування праці створюють очевидні ризики, зокрема стимулюють тінізацію ринку праці. Це пригнічує економічну активність і негативно

впливає на рівень національного добробуту, оскільки роботодавці прагнуть мінімізувати витрати на оплату праці. Зниження ставок податку на доходи фізичних осіб може мати низку позитивних наслідків. Наприклад, це сприяє ефекту заміщення: зниження ставок підвищує чистий дохід після сплати податків, що стимулює працю, заощадження та інвестиції. Такі зміни зазвичай супроводжуються позитивним впливом на економічну активність і добробут населення.

Недоліки податкової системи продовжують залишатися одним із головних бар'єрів для розвитку бізнесу в Україні. Незавершеність реформ митної та податкової служб створює умови для збереження зловживань, таких як контрабанда, порушення митних правил і обіг контрафактної продукції. Ці проблеми є основними "прогалинами" у системі оподаткування після значного скорочення "податкових ям", які раніше сприяли масовому ухиленню від сплати ПДВ. Для ефективного вирішення цих питань митна та податкова системи потребують докорінного реформування.

За останні роки позитивні зміни спостерігаються лише у скороченні схем ухилення від сплати ПДВ та використання офшорних механізмів, що стало можливим завдяки послідовним діям Державної податкової служби у 2020–2023 роках. [5] Однак значні проблеми все ще пов'язані з застарілою системою оподаткування прибутку підприємств, яка є дискреційною та сприяє корупційним ризикам. Реформування цієї системи є нагальною потребою. Запровадження податку на виведений капітал виглядає як найбільш доцільне рішення, оскільки він спрощує адміністрування та стимулює інвестиції.

Незважаючи на успішну реформу ПДВ, додаткові надходження не були спрямовані на зменшення інших податків, таких як навантаження на фонд оплати праці, який залишається надмірно високим. Це сприяє тінізації ринку праці, що негативно впливає на економічний розвиток.

Серед необхідних кроків – реформування Бюро економічної безпеки із залученням міжнародних експертів для забезпечення його прозорості та ефективності.

Після завершення воєнного стану необхідно зосередити зусилля на

економічному зростанні, надходженнях від приватизації, детінізації економіки та оптимізації бюджетних витрат (наприклад, через ефективність системи ProZorro та верифікацію соціальних виплат). Це дозволить поступово скоротити державні видатки, знизити податкове навантаження на заробітну плату і запровадити інноваційний податок на виведений капітал замість податку на прибуток підприємств.

Також необхідно удосконалити податки на землю та нерухомість, що дасть змогу збільшити надходження до місцевих бюджетів і, відповідно, підвищити їхню фінансову спроможність. Це дозволить скоротити податки на доходи фізичних осіб та зменшити навантаження на оплату праці, які, за даними ОЕСР, мають значний негативний вплив на економічне зростання. Оптимізація субвенцій із державного бюджету стане важливим елементом цих реформ.

Дослідивши доходи зведеного бюджету в Україні, доцільно зазначити, що вони загалом відіграють вагомий роль в розвитку економіки. Враховуючи, зазначене є сенс побудувати модель залежності доходів бюджету від ВВП. Рис.2.6. Модель побудовано за допомогою функції MS Excel вбудованої опції «Аналіз даних», що відображено на рис. 2.6

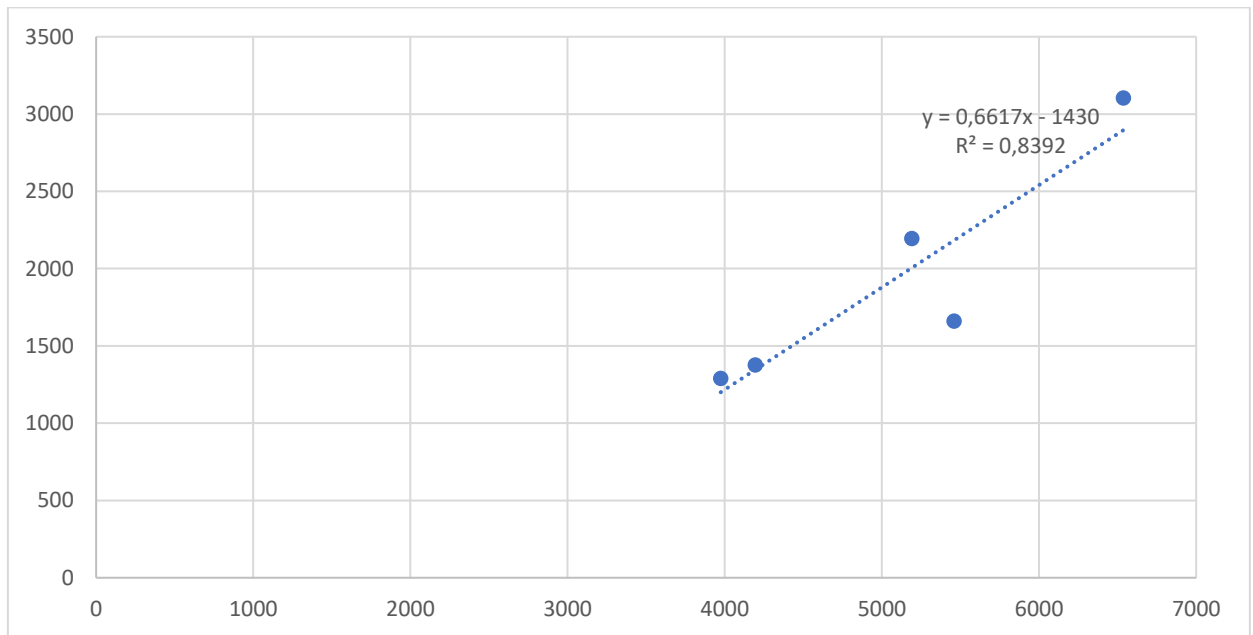

Рис. 2.6. Модель парної регресії залежності доходів зведеного бюджету від ВВП (складено автором)

Одержана економіко-математична модель описується рівнянням: $y =$

$0,6617x-1430$ де y – доходи, млрд. грн. x – ВВП, млрд. грн. Коефіцієнт детермінації дорівнює 0,83. Це пояснюється тим, що чинники описуються областю даних на 83%. Вивід висновків відображає високий ступінь залежності, а відтак зміни факторної ознаки (x), впливають на зміни результативної ознаки (y). Виходячи з коефіцієнтів рівняння можна дійти висновку, що на 1 гривню приросту ВВП, доходи прирощуються на 0,66 коп.

2.2. Аналіз тенденцій боргового фінансування

Особливістю боргового фінансування в Україні є залежність від внутрішніх і зовнішніх ринків капіталу, а також високий рівень вразливості до коливань економічної ситуації. Зовнішні запозичення забезпечують доступ до масштабніших фінансових ресурсів, але супроводжуються валютними ризиками та залежністю від міжнародних кредиторів. Внутрішнє боргове фінансування часто спирається на ринок державних облігацій, що дозволяє зменшити вплив зовнішніх чинників, проте воно має обмежений потенціал через відносно низький рівень національного заощадження.

Крім того, у структурі боргового фінансування України спостерігається тенденція до значного обсягу короткострокових зобов'язань, що створює додатковий тиск на бюджет у вигляді необхідності частого рефінансування. Важливу роль у забезпеченні боргового фінансування відіграють міжнародні фінансові інститути, такі як МВФ, Світовий банк та Європейський банк реконструкції та розвитку. Їхня участь часто супроводжується додатковими вимогами до проведення структурних реформ.

Таким чином, боргове фінансування залишається важливим інструментом покриття дефіциту бюджету України, проте воно потребує ретельного управління, щоб уникнути ризиків, пов'язаних із перевищенням боргового навантаження.

Фінансування державного бюджету України за рахунок боргових ресурсів має тісний зв'язок із розміром бюджетного дефіциту. Саме дефіцит часто стає основною причиною залучення нових позик, тому важливо оцінити його динаміку

(рис. 2.7).

Як свідчать дані, упродовж аналізованого періоду державний бюджет України формувався з дефіцитом. У низці років цей показник суттєво перевищував граничний рівень у 3%, встановлений Бюджетним кодексом України.

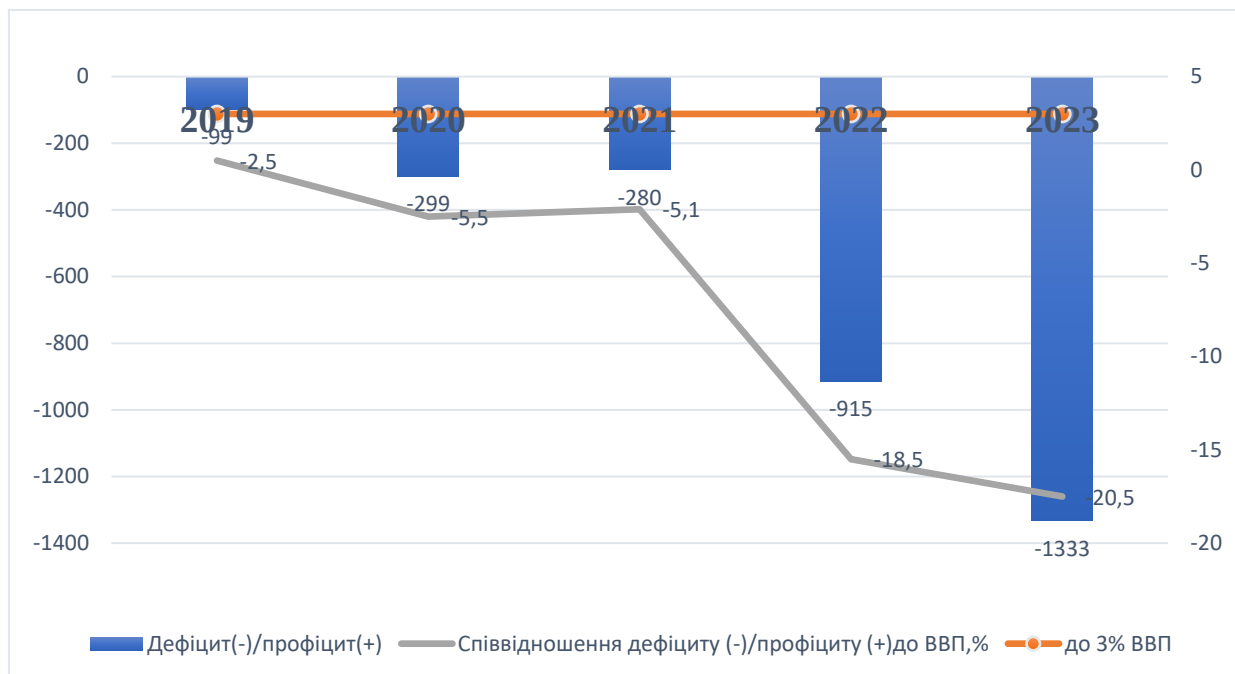

Рис.2.7. Динаміка дефіциту Державного бюджету України у 2019-2023 рр. [38-41]

У 2022 році державний бюджет України було виконано з дефіцитом у розмірі 914,9 млрд грн, що на 621,7 млрд грн (або 40,5%) менше від запланованого показника. Це стало можливим завдяки нижчим за очікувані видаткам і наданим кредитам (на 592,8 млрд грн), а також перевищенню планових доходів і повернених кредитів (на 28,9 млрд грн). Водночас після запровадження воєнного стану затверджений граничний обсяг дефіциту бюджету було збільшено у 8,1 раза — до 1 трлн 536,6 млрд грн. У порівнянні з 2021 роком дефіцит бюджету зріс у 4,6 раза, досягнувши 17,6% номінального ВВП. Дефіцит загального фонду державного бюджету становив 910,7 млрд грн, що на 488,8 млрд грн (34,9%) менше планового показника. Це пояснюється перевищенням плану доходів і повернених кредитів на 282,4 млрд грн та скороченням видатків і наданих кредитів на 206,4 млрд грн.

Якщо порівнювати дані 2023 року, то дефіцит державного бюджету у 2023 році мав тенденцію до зростання.

Ситуація з бюджетним дефіцитом України в 2023 році залишалась критичною через вплив війни. Згідно з урядовими даними, дефіцит державного бюджету сягнув рекордних 2 трлн грн, що стало одним із найбільших показників в історії країни. Такий масштаб дефіциту був обумовлений суттєвим збільшенням видатків на оборону, гуманітарну підтримку населення та відновлення критичної інфраструктури. Основним джерелом покриття дефіциту залишалися міжнародна фінансова допомога та зовнішні позики.

При цьому значний обсяг дефіциту був профінансований за рахунок грантів від міжнародних партнерів, таких як Європейський Союз і США, а також кредитів від МВФ, Світового банку та інших фінансових інституцій. Це дозволило уникнути надмірного тиску на внутрішній ринок державних облігацій та забезпечити відносну макроекономічну стабільність у складних умовах.

У 2020 році, під час першої та другої хвиль пандемії, фінансова ситуація в Україні значно ускладнилася. Масштабні програми підтримки домогосподарств і бізнесу сприяли відновленню економічної активності, але водночас призвели до зростання боргового фінансування. За рік державний і гарантований державою борг зріс на 553,6 млрд грн (27,7%) у номінальному виразі, що у доларовому еквіваленті склало близько 6 млрд доларів США (7%). Частка державного боргу відносно ВВП піднялася з 49,8% у 2019 році до 61,2% у 2020 році.

У 2021 році спостерігалось значне зменшення темпів зростання боргу. Загальний обсяг державного та гарантованого боргу збільшився лише на 120,1 млрд грн (4,7%). Водночас частка боргу у ВВП зменшилась з 61,2% у 2020 році до 50,5% у 2021 році завдяки стабілізації економіки після гострої фази пандемії та скороченню програм фіскальної підтримки.

Такі тенденції свідчать про те, що розмір дефіциту бюджету України у воєнний та поствоєнний періоди залишається ключовим викликом для фінансової стабільності країни.

Є сенс проаналізувати величини державного боргу України за останні п'ять років. На рис.2.8. наведена динаміка загальної суми гарантованого та державного боргів в період з 2019 по 2023 роки, а також зміни основних компонентів боргу.

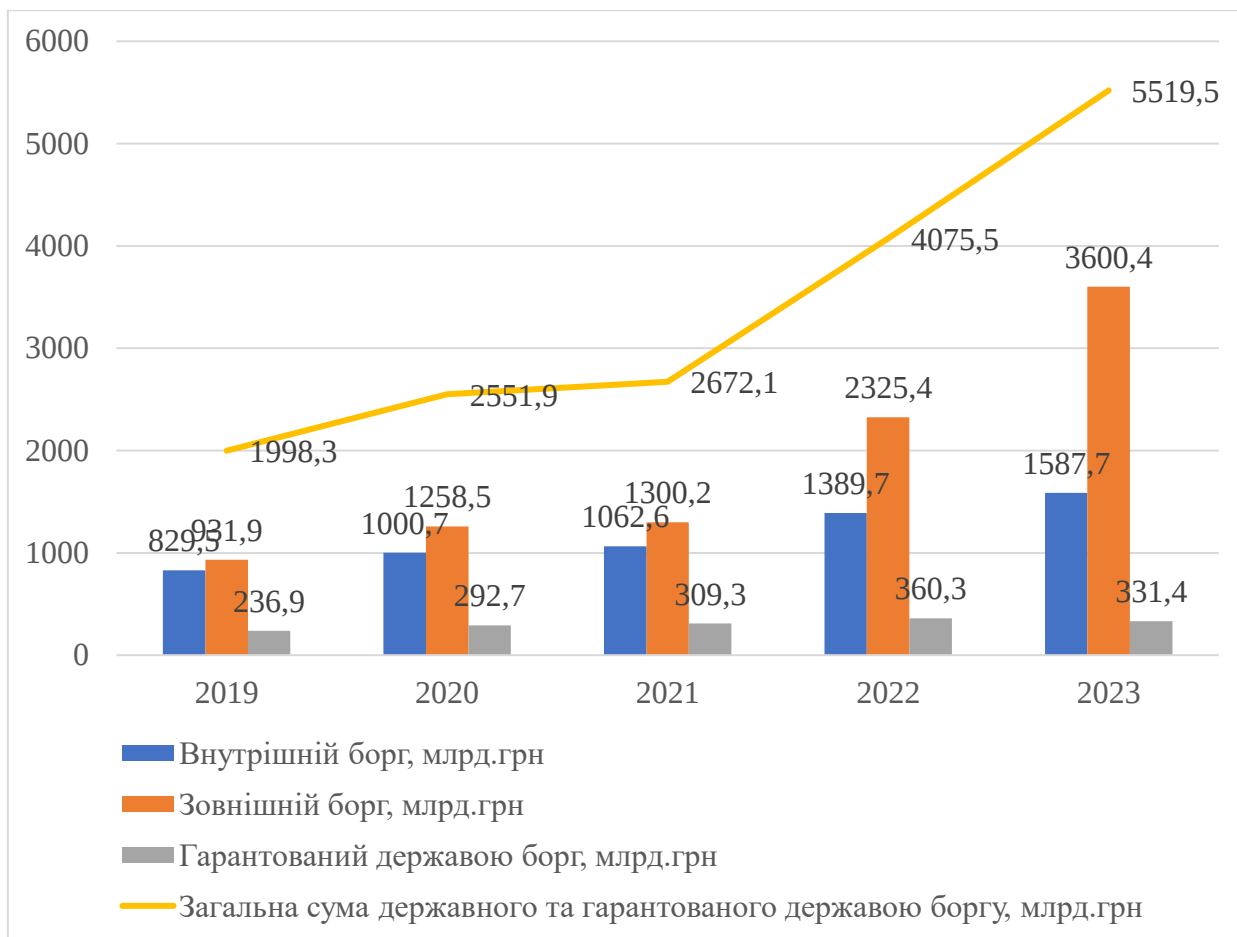

Рис. 2.8. Динаміка державного боргу України в розрізі його ключових компонентів у 2019-2023 рр, млрд.грн [38-41,46,47]

У період війни загальний обсяг державного боргу України за 2022 рік зріс на 1,3 трлн грн, і основну частину цього приросту забезпечило накопичення прямого зовнішнього боргу. Його величина збільшилася більш ніж на 1 трлн грн, що становить приріст у 79%. Натомість прямий внутрішній борг зріс на 0,3 трлн грн, або на 30,8% [48, с. 19].

Для порівняння, під час пандемії COVID-19 у 2020 році компоненти державного боргу України зростали більш рівномірно, а загальний приріст боргу був значно меншим. Так, у 2020 році державний борг зріс на 0,5 трлн грн (27,7%), причому прямий внутрішній борг збільшився на 20,6%, а прямий зовнішній — на 35%.

У 2022 році обсяги внутрішніх і зовнішніх запозичень Уряду України перевищили рівень 2021 року в 5–6 разів. Зокрема, чисті зовнішні запозичення досягли 11,8% ВВП і покрили дві третини бюджетного дефіциту. Чисті внутрішні

запозичення, з урахуванням фінансування від Національного банку України (НБУ), склали 289 млрд грн, що дорівнює 6% ВВП (табл. 2.3). Якщо ж виключити внесок НБУ, внутрішнє фінансування мало б від'ємне значення.

У зв'язку з обмеженими можливостями внутрішнього ринку для покриття дефіциту бюджету, у 2022 році було залучено монетарне фінансування в обсязі 400 млрд грн, що становить 7,8% ВВП. Однак у 2023 році Уряд значною мірою відмовився від використання емісійного фінансування для покриття дефіциту бюджету, орієнтуючись на зовнішні джерела і підтримку міжнародних партнерів.

Таблиця 2.3

Динаміка державного боргу (за кредиторами) у 2021-2023 рр. [49]

	2021		2022		Червень 2023	
	млрд грн	% від заг. суми	млрд грн	% від заг. суми	млрд грн	% від заг. суми
Зовнішній борг	1,300	55%	2,325	63%	2,922	67%
Міжнародні організації, ЄС	584	25%	1,254	34%	1,782	41%
Уряди іноземних держав	41	2%	183	5%	250	6%
Комерційні банки	51	2%	60	2%	59	1%
Власники ОЗДП	625	26%	829	22%	831	19%
Внутрішній борг	1,063	45%	1,390	37%	1,455	33%
НБУ	314	13%	703	19%	690	16%
Власники ОВДП	529	22%	438	12%	515	12%
Держ. банки, держ. компанії та ФГВФО (капіталізація) ¹	219	9%	249	7%	249	6%
Державний борг	2,363	100%	3,715	100%	4,376	100%
% до ВВП	43.3%		71.6%		67.1%	
Гарантований державою борг	309	12%	360	9%	334	7%
% до ВВП	5.7%		6.9%		5.1%	
Загальний борг	2,672	100%	4,075	100%	4,710	100%
% до ВВП	49.0%		78.5%		72.2%	

Протягом 2022 року, з початку повномасштабної війни, Україна отримала фінансування від міжнародних партнерів на загальну суму 31,2 млрд доларів США (еквівалент 1045 млрд грн). При цьому 45% цієї суми становили грантові кошти (табл. 2.4). Серед ключових донорів, які надали грантову допомогу, лідирували США із сумою 12 млрд доларів, а також Німеччина (1,2 млрд євро), ЄС (0,7 млрд євро) та Велика Британія (0,13 млрд євро).

Основні кредитори 2022 року включали Європейський Союз, який надав кредити на суму 7,2 млрд доларів, Міжнародний валютний фонд (2,7 млрд доларів), Канаду (1,9 млрд доларів), Світовий банк (1,4 млрд доларів), Велику Британію (0,9

млрд доларів), Європейський інвестиційний банк (0,7 млрд доларів) і Японію (0,6 млрд доларів).

У період із січня по травень 2023 року міжнародна допомога залишалася одним із ключових джерел доходів бюджету України. Найбільшу грантову підтримку в цей час також надали США, перерахувавши 6,2 млрд доларів.

У 2023 році основним кредитором України виступила Канада, надавши кредит на суму до 2,4 млрд канадських доларів (приблизно 1,8 млрд доларів США).

Цей кредит було надано на умовах, визначених відповідною угодою між урядами України та Канади.

Залучення цього кредиту стало частиною державних зовнішніх запозичень України у 2023 році, спрямованих на фінансування дефіциту державного бюджету та підтримку економічної стабільності країни.

У 2023 році Україна активно співпрацювала з міжнародними фінансовими організаціями, залучаючи значні обсяги фінансування для підтримки економіки в умовах війни. Основними кредиторами були:

Міжнародний валютний фонд (МВФ). У березні 2023 року МВФ затвердив для України чотирирічну програму Механізму розширеного фінансування (EFF). Протягом року Україна успішно пройшла два перегляди цієї програми, що сприяло отриманню траншів допомоги. Крім того, програма передбачала виконання Україною певних структурних реформ та заходів, спрямованих на зміцнення фінансової, зовнішньої та фінансової стабільності, зокрема посилення мобілізації надходжень та уникнення монетарного фінансування.

Ще одним кредитором був Європейський Союз (ЄС), який надав Україні значну макрофінансову допомогу у вигляді кредитів та грантів. Зокрема, у 2023 році було залучено суттєві обсяги фінансування для підтримки бюджету та реалізації реформ. Фінансування від ЄС було пов'язане з виконанням Україною певних умов, зокрема імплементацією реформ у рамках Угоди про асоціацію. Міністерство фінансів України повністю імplementувало 742 акти права ЄС, що становить 46% від загальної кількості імplementованих актів.

Світовий банк надав Україні кредити та гранти для реалізації

інфраструктурних та соціальних проєктів, спрямованих на відновлення та розвиток економіки. Фінансування було спрямоване на конкретні проєкти з чітко визначеними цілями та умовами використання коштів, що передбачало дотримання Україною певних стандартів та процедур.

Загалом, у 2023 році Україна залучила 42,5 млрд доларів США зовнішнього фінансування, з яких 27% становило грантове фінансування. Співпраця з міжнародними фінансовими організаціями була спрямована на підтримку макроекономічної стабільності, реалізацію структурних реформ та відновлення економіки в умовах воєнного стану.

Таблиця 2.4

**Внутрішнє та зовнішнє позикове фінансування бюджету з 24 лютого 2022 р.
по 1 червня 2023 р., млрд дол. США [47]**

Складові фінансування	2022 р. (24 лютого-31 грудня)	2023 р. (1 січня - 1 червня)
Внутрішнє позикове фінансування	20,2	6,7
1. Фінансування НБУ	12,5	0
2. Розміщення військових облігацій	7,7	6,7
Зовнішнє позикове та грантове фінансування	31,2	19,8
1. Позики офіційних багатосторонніх кредиторів	12,8	11,3
МВФ	2,7	2,7
Світовий банк	1,4	0,5
ЄС	8,0	8,1
Європейський інвестиційний банк	0,7	0
2. Позики і гранти офіційних двосторонніх кредиторів	18,4	8,5
США	12,0	6,0
Франція	0,4	0
Канада	1,9	1,8
Німеччина	1,6	0,1
Великобританія	1,1	0,5
Італія	0,3	0
Швеція	0,05	0
Данія	0,05	0
Нідерланди	0,3	0
Японія	0,6	0
Всього валове позикове та грантове фінансування бюджету	51,3	26,5

Залучення зовнішнього фінансування до бюджету дозволило задовольнити ключові потреби країни та зберегти золотовалютні резерви у критичний для держави період. Проте, наслідком цього стало неминуче збільшення непогашеного

зовнішнього боргу.

Оцінка боргового навантаження є ключовою для аналізу боргових ризиків. У період 2015–2022 років було обчислено фактичні показники боргових індикаторів та зіставлено їх із нормативними значеннями (рис. 2.9). Максимальні значення цих показників спостерігалися у 2015 році, після чого вони поступово знижувалися до 2020 року. Це свідчило про стабілізацію боргової ситуації та зменшення ризиків. Водночас, із початком пандемії COVID-19 боргове навантаження знову зросло, і більшість індикаторів перевищили встановлені порогові значення. У 2021 році ситуація почала поліпшуватися, що призвело до поступового зниження боргового ризику.

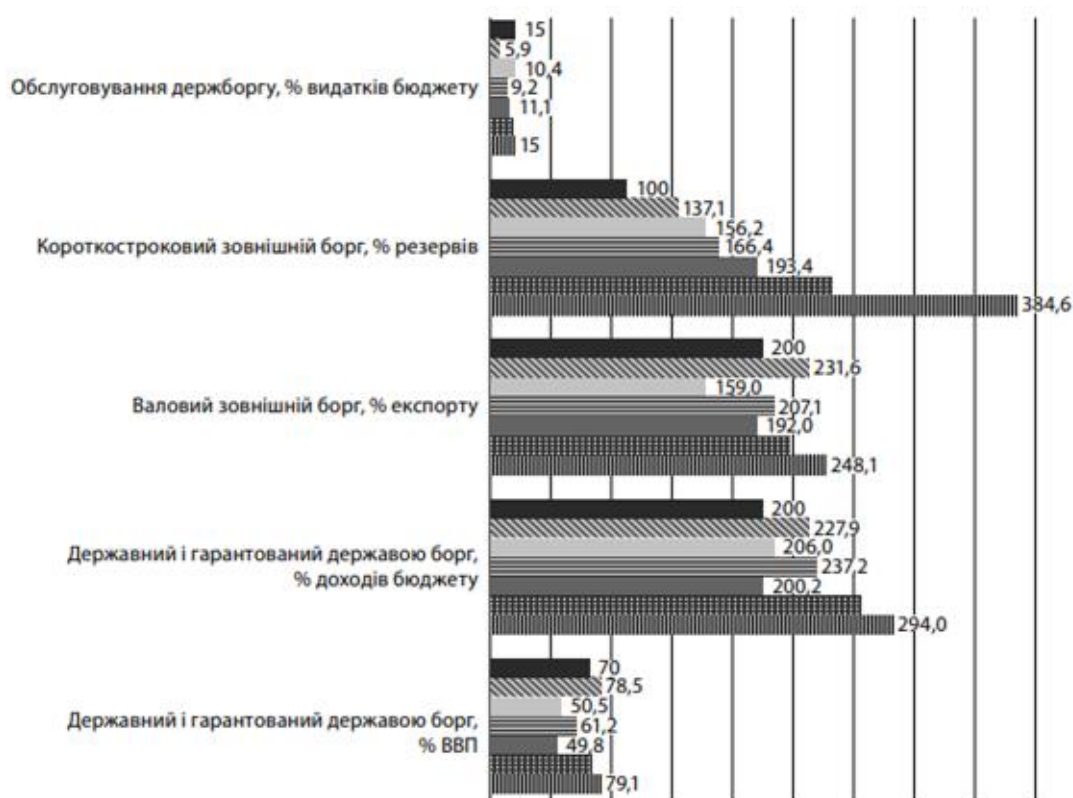

Рис. 2.9. Індикатори боргового навантаження України в динаміці у 2017–2023 роках у порівнянні з граничними значеннями

У 2023 році Україна зіткнулася зі значним борговим навантаженням. Загальний державний борг зріс на 30,4%, досягнувши нового історичного максимуму

Зокрема, сукупний зовнішній борг збільшився на 42,3%, або на \$30,23 млрд,

до \$101,70 млрд

Видатки на обслуговування державного боргу у 2023 році становили 8,2% видатків загального фонду державного бюджету, що більше порівняно з 6,5% у 2022 році, але менше ніж 12% у 2021 році

Загалом, у 2023 році Україна мала сплатити понад 122 млрд гривень за зовнішнім боргом, а платежі за внутрішнім боргом становили 536 млрд гривень

За оцінками Міжнародного валютного фонду, до кінця 2023 року співвідношення державного боргу до ВВП України могло зрости до 98,3%, що є значним збільшенням порівняно з показниками до 2022 року

Таким чином, у 2023 році Україна стикнулася зі зростаючим борговим навантаженням, що вимагало значних бюджетних видатків на обслуговування боргу та могло вплинути на фінансову стабільність країни.

У 2022 році боргова стійкість України зазнала суттєвого послаблення через повномасштабну агресію Росії. Частка державного та гарантованого боргу у співвідношенні до ВВП сягнула 78,5% до кінця року, що перевищило середній рівень для країн із ринками, що розвиваються, на 12,8 процентних пунктів. Цей показник перевищив безпечну межу боргового навантаження для таких держав. Основними факторами цього погіршення стали зростання бюджетного дефіциту, падіння ВВП і суттєва девальвація національної валюти.

У ретроспективі, державний та гарантований борг у співвідношенні до ВВП становив 49,8% наприкінці 2019 року, 61,2% у 2020 році, 50,5% у 2021 році та підскочив до 78,5% у 2022 році. Це перевищує рекомендований для країн із ринками, що формуються, рівень у 70%.

Відношення боргу до бюджетних доходів також зросло з 200,2% наприкінці 2019 року до 237,2% у 2020 році. Хоча цей показник знизився до 206% у 2021 році, у 2022 році, під час воєнного стану, він знову зріс до 227,9%. Збільшення було відносно помірним через значні обсяги міжнародної грантової допомоги, яка допомогла збалансувати цей показник.

Щодо зовнішнього боргу, його рівень на кінець 2022 року досягнув 231,6% від обсягу експорту, перевищивши допустимий рівень у 200%. Для порівняння, у

2021 році цей показник становив 159% завдяки покращенню ситуації після пандемії COVID-19. Проте у 2022 році, на тлі закриття зовнішніх ринків капіталу для українського уряду та бізнесу, співвідношення знову зросло.

Витрати на обслуговування боргу в 2022 році становили 5,9% від загальних видатків бюджету, що значно нижче порівняно з 10,4% у 2021 році. Цей показник залишався на помірному рівні і не досягав кризового порогу у 15%. Важливим фактором стало досягнення домовленостей уряду з міжнародними кредиторами щодо тимчасового замороження виплат за зовнішнім боргом.

Проте період із 2024 по 2026 рік стане критичним для України у питанні боргових зобов'язань через значні обсяги фінансування, залученого для покриття воєнних потреб. Середній обсяг виплат за державним боргом у 2023–2026 роках оцінюється у 1 031 млрд грн щорічно, що суттєво навантажуватиме державний бюджет. (рис.2.10)

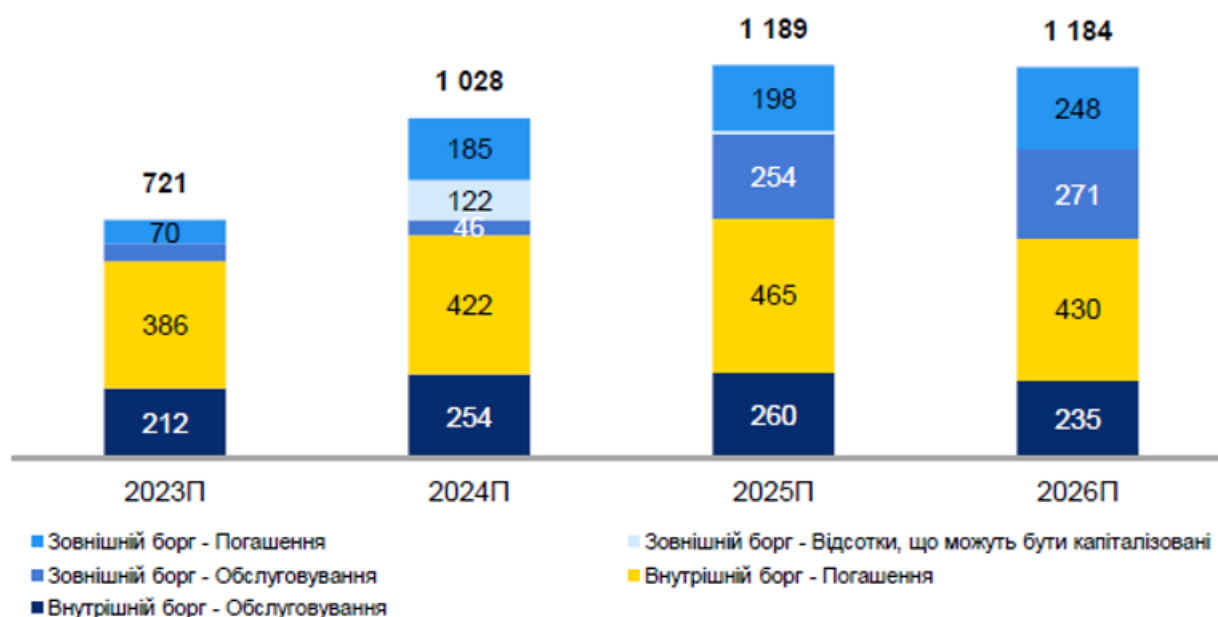

Рис. 2.10. План виплат за державним боргом України, млрд грн (на основі поточних боргових зобов'язань).

Отже, можна зробити висновок, що в Україні спостерігається порушення боргової спроможності за більшістю ключових показників, що свідчить про збереження високих ризиків неплатоспроможності та ліквідності в державному фінансовому секторі. Порівняно з 2019 роком, динаміка основних індикаторів боргового навантаження у 2020 році та в 2022–2023 роках була негативною, що

свідчить про зростання боргових ризиків. Структура державного боргу, разом з індикаторами фіскальних ризиків, пов'язаних з його управлінням, також вказує на загрозові тенденції. На основі розрахунків, здійснених Т. Богдан та І. Богдан, можна стверджувати, що «з початком воєнних дій в Україні значно зросли ризики рефінансування боргу і ліквідності, а також валютні та процентні ризики структури державного боргу» [47, с. 23] (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Індикатори фіскальних ризиків, що характеризують управління державним боргом у порівнянні з граничними значеннями в 2021 – 2022 рр.

№ з/п	Індикатори	Граничний рівень	2021 (факт)	2022 (факт)
1	Валові потреби Уряду в позиковому фінансуванні (сума планованого дефіциту бюджету і погашення боргу), % ВВП	15	11,6	25,1
2	Середній термін до погашення державного боргу, років	4	6,4	7
3	Частка державного боргу, що рефінансується в наступному році, %	15	56	34,7
4	Частка боргових зобов'язань з фіксованою процентною ставкою в загальній сумі державного боргу, %	80	68,9	67,5
5	Частка боргових зобов'язань, номінованих в іноземній валюті, у загальній сумі державного боргу, %	60	63,2	67,2
6	Частка боргових зобов'язань держави у власності нерезидентів, %	45	54	65,5
7	Річна зміна частки короткострокового боргу за первинним терміном погашення в загальній структурі держборгу, в. п.	1	7,2	0,1

Зокрема, «негативні тенденції у сфері управління державним боргом можна відзначити за такими ключовими показниками: потреби уряду в позиковому фінансуванні значно збільшилися з 11,6% ВВП у 2021 році до 25,1% у 2022 році, перевищуючи гранично допустимий рівень у 15% ВВП; частка боргу, що підлягає рефінансуванню в наступному році, досягла 34,7% ВВП у 2022 році при допустимих 15%; частка боргових зобов'язань з фіксованою процентною ставкою залишалася стабільною на рівні близько 68% у 2021–2022 роках, незважаючи на мінімально прийнятний рівень у 80%; зобов'язання в іноземній валюті склали 63,2% у 2021 році та 67,2% у 2022 році, перевищивши допустимий рівень у 60%; доля боргових зобов'язань, що належать нерезидентам, зросла з 54% до 65,5% загальної суми боргу у 2021–2022 роках, що перевищує гранично допустимий рівень у 45%». Наприкінці 2022 року частка боргу в гривні становила лише 32,8% від загальної

суми державного та гарантованого боргу, що свідчить про критично високий валютний ризик у структурі державного боргу України.

В Україні спостерігається порушення боргової спроможності за більшістю ключових показників, що свідчить про високі ризики неплатоспроможності та недостатньої ліквідності в державних фінансах. Порівняно з 2019 роком, динаміка основних індикаторів боргового навантаження в 2020 році, а також у 2022-2023 роках, виявилася несприятливою, що вказує на зростання боргових ризиків. Структура державного боргу України, разом з показниками фіскальних ризиків, пов'язаних із управлінням борговими зобов'язаннями, також відображає небезпечні тенденції.

З аналізу даних за період з 2019 по 2024 рік видно, що загальний обсяг державного та гарантованого державою боргу збільшився більше ніж на 174%. Це зростання стало результатом як підвищення державного боргу на 193,37%, так і зростання гарантованого боргу на 36,2%. Ці дані вказують на значне збільшення фінансового навантаження на державу через боргові зобов'язання та її гарантії за цей період. табл.2.6

Особливістю ситуації в Україні є надзвичайні умови для залучення боргових зобов'язань через розпочату повномасштабну війну. Україна мала безпрецедентну можливість отримати кредити на пільгових умовах на тривалий термін, завдяки бажанню підтримати країну з боку провідних демократичних держав та міжнародних фінансових інституцій, що визнали агресію Росії як серйозну загрозу. У рамках цієї підтримки було досягнуто угоди про призупинення виплат за державним боргом до кінця 2023 року з країнами Великої сімки та членами Паризького клубу кредиторів. Україні також була надана значна фінансова допомога у вигляді грантів на суму 480,6 мільярда гривень, що стало важливим ресурсом для фінансування соціальних програм, включаючи освіту, охорону здоров'я та соціальний захист населення [50-53].

Зростання внутрішнього боргу може бути пов'язане з випуском облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП), які використовуються для фінансування державних витрат, таких як соціальні програми та інфраструктурні проєкти. Це

може бути стратегією для стабілізації економіки під час війни та для її відновлення після завершення конфлікту.

Таблиця 2.6

Динаміка та структура державного і гарантованого державою боргу за 2019-2024 рр, млрд. грн, [38,50]

Показники	31.12.19	31.12.20	31.12.21	31.12.22	31.12.23	29.02.24
Загальна сума державного та гарантованого державою боргу	1,998.30	2,551.88	2,672.06	4,075.45	5,519.51	5,490.10
Абсолютне відхилення, млрд грн	-	553.58	120.18	1,403.39	1,444.06	-29.41
Відносне відхилення, %	-	27.70	4.71	52.52	35.43	-0.53
Державний борг	1,761.37	2,259.23	2,362.72	3,715.13	5,188.09	5,167.41
Абсолютне відхилення, млрд грн	-	497.86	103.49	1,352.41	1,472.96	-20.68
Відносне відхилення, %	-	28.27	4.58	57.24	39.65	-0.40
Внутрішній борг	829.50	1,000.71	1,062.56	1,389.69	1,587.70	1,598.39
Абсолютне відхилення, млрд грн	-	171.21	61.85	327.13	198.01	10.69
Відносне відхилення, %	-	20.64	6.18	30.79	14.25	0.67
Зовнішній борг	931.87	1,258.52	1,300.16	2,325.44	3,600.39	3,569.01
Абсолютне відхилення, млрд грн	-	326.65	41.64	1,025.28	1,274.95	-31.38
Відносне відхилення, %	-	35.05	3.31	78.86	54.83	-0.87
Гарантований державою борг	236.93	292.65	309.34	360.32	331.41	322.69
Абсолютне відхилення, млрд грн	-	55.72	16.69	50.98	-28.91	-8.72
Відносне відхилення, %	-	23.52	5.70	16.48	-8.02	-2.63
Внутрішній борг	9.35	32.24	49.04	72.20	68.80	66.99
Абсолютне відхилення, млрд грн	-	22.89	16.80	23.16	-3.40	-1.81
Відносне відхилення, %	-	244.81	52.11	47.23	-4.71	-2.63
Зовнішній борг	9.35	32.24	49.04	72.20	68.80	66.99
Абсолютне відхилення, млрд грн	-	22.89	16.80	23.16	-3.40	-1.81
Відносне відхилення, %	-	244.81	52.11	47.23	-4.71	-2.63

Невелике зростання гарантованого боргу може свідчити про обережний підхід уряду до надання державних гарантій у період воєнного стану, коли мінімізація фінансових ризиків є пріоритетом в умовах економічної нестабільності.

Динаміка загального державного боргу (ЗДБ) в Україні з 2019 по 2024 рік важлива для оцінки фінансового стану країни. Однак більшої уваги заслуговує співвідношення ЗДБ до валового внутрішнього продукту (ВВП). Темпи зростання ЗДБ перевищували темпи зростання ВВП, що стало очевидним у 2023 році, коли ЗДБ досягнув понад 84% від ВВП. Це вказує на серйозні проблеми з економічною стійкістю країни, які, ймовірно, виникли через недостатнє економічне зростання в умовах війни.

В таких умовах рівень економічної безпеки держави, зокрема боргової безпеки, значно знизився. Хоча міжнародна підтримка у вигляді грантів була значною, рівень державного боргу суттєво зріс, що може призвести до недофінансування військових потреб і створити перешкоди для економічного відновлення країни після війни.

Аналіз боргу в різних валютах дозволяє оцінити ризики, пов'язані з коливаннями валютних курсів, та їх вплив на фінансову стійкість держави. В умовах економічної нестабільності та змін на глобальних фінансових ринках важливо розуміти, як зміни валютних курсів впливають на зобов'язання країни перед її кредиторами (рис.2.11., 2.12).

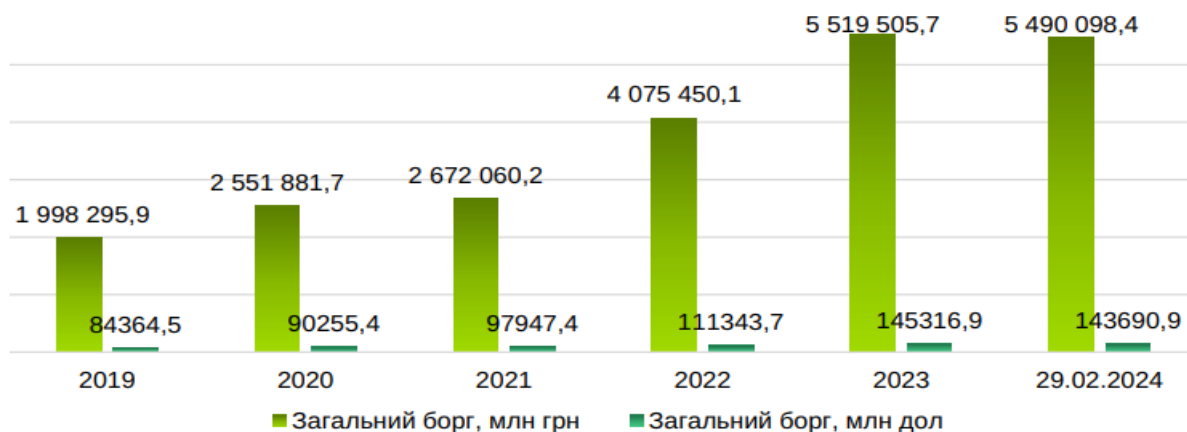

Рис. 2.11 Динаміка ЗДБ в гривневому та доларовому еквіваленті[50-54].

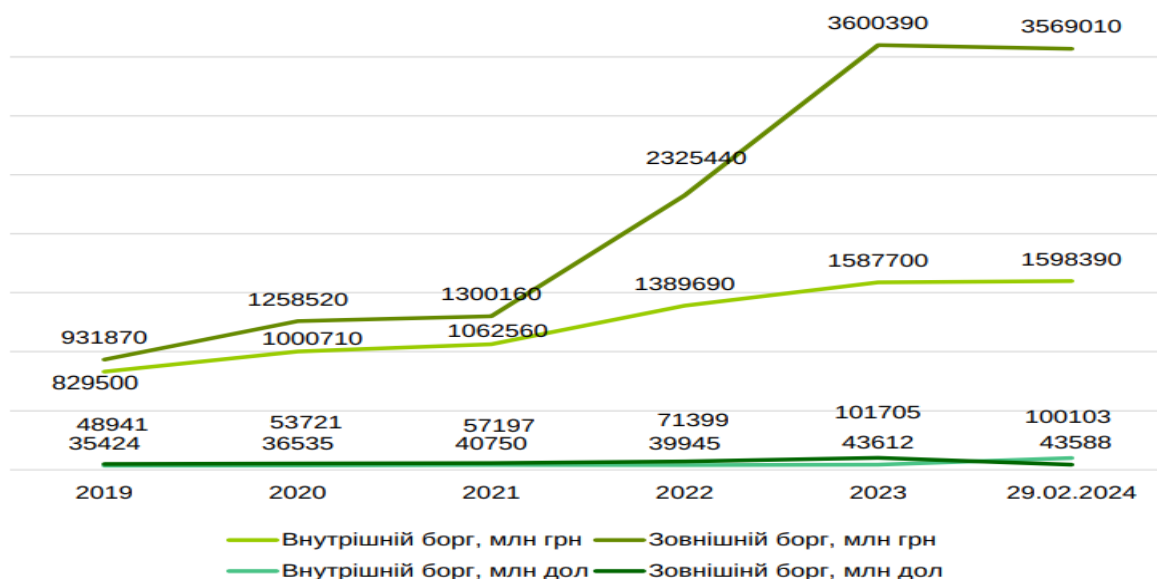

Рис. 2.12. Динаміка зовнішнього та внутрішнього боргу в гривневому та доларному еквіваленті[50-54].

Протягом останніх п'яти років загальна сума державного боргу України збільшилася в 2,8 рази — з 1 998 295,9 млн грн у 2019 році до 5 519 505,7 млн грн станом на 29 лютого 2024 року. Найбільший ріст був зафіксований у 2022 році, коли борг зріс на 52,1% у порівнянні з попереднім роком. За цей період вартість державного боргу в доларовому еквіваленті зросла на 70,7%. Причинами цього збільшення є як зовнішні, так і внутрішні фактори: воєнні дії на сході країни, пандемія COVID-19, низькі темпи економічного зростання, недостатні податкові надходження та висока залежність від імпорту. Наслідки цього зростання включають збільшення витрат на обслуговування боргу, зниження кредитного рейтингу країни та обмеження фінансової політики.

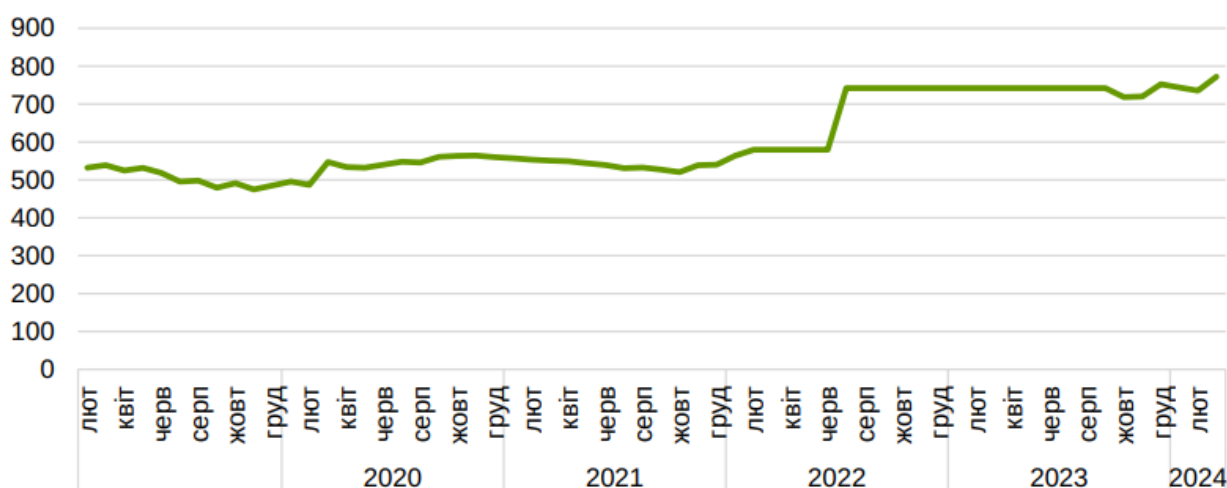

Рис. 2.13. Девальвація гривні відносно долару США % на основі даних мінфін

Станом на 29 лютого 2024 року спостерігається незначне зменшення номінального боргу в гривнях, але його вартість в доларовому еквіваленті залишається високою, а співвідношення до ВВП продовжує залишатися на високому рівні. Девальвація гривні значно підвищила вартість боргу в доларах США (див. рис. 2.13).

Незважаючи на скорочення номінального боргу в гривнях у 2019-2020 роках, це не призвело до зниження загальної суми заборгованості, оскільки за цей період гривня зазнала значної девальвації.

Важливим аспектом для оцінки фінансового стану країни є аналіз динаміки бюджетного дефіциту відносно ВВП. Окрім того, необхідно врахувати частку витрат на оборону та обслуговування боргів у загальних бюджетних видатках. Для

глибшого аналізу слід розглянути зміни цих показників з 2019 року до початку 2024 року, що дозволить сформувати більш повну картину фінансової ситуації в країні та її фінансових перспектив на майбутнє.рис.2.14

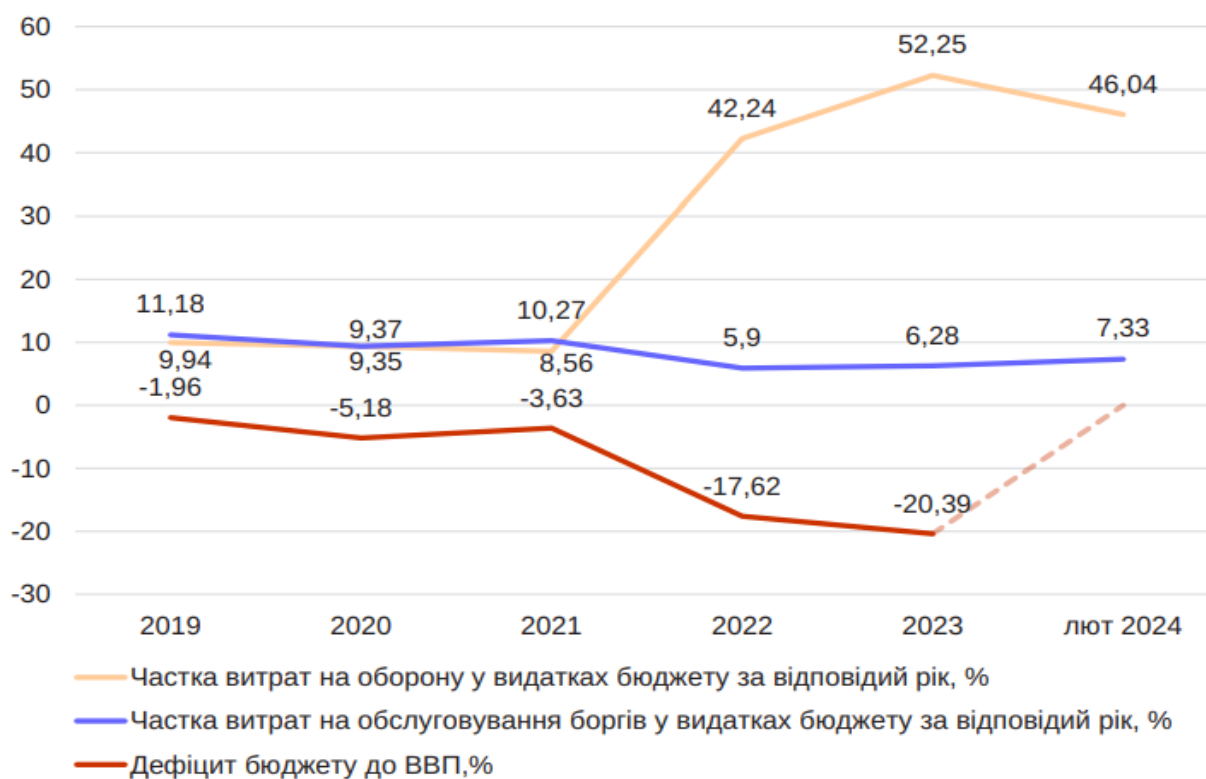

Рис. 2.14 Динаміка дефіциту бюджету до ВВП та частки витрат на оборону та обслуговування боргів у видатках бюджету за 2019 – поч. 2024 років[50-54].

Питання державного боргу та способів його обслуговування в умовах війни набуває особливої значущості. Конфлікти призводять до величезних фінансових витрат, які часто покриваються через зовнішні позики, що в свою чергу сприяє зростанню боргових зобов'язань. Однією з основних причин цього є необхідність фінансування військових витрат, таких як закупівля озброєння, техніки та боєприпасів, що вимагає великих інвестицій, часто за рахунок кредитів. Крім того, значно збільшуються витрати на утримання армії, що включає зарплати, харчування та медичне забезпечення військовослужбовців.

Інфраструктура країни також зазнає значних руйнувань внаслідок війни, що потребує значних фінансових вливань для відновлення. Ремонт пошкоджених об'єктів житлового, транспортного та енергетичного секторів також часто фінансується через державні позики. Згідно з оцінками ЮНЕСКО, лише

відновлення наукової інфраструктури обійдеться Україні у понад 1,26 мільярда доларів. Війна також передбачає зростання витрат на гуманітарну допомогу постраждалим, що знову ж таки збільшує державний борг.

Низька економічна активність, падіння виробництва та зниження експорту спричиняють значне скорочення податкових надходжень. Це змушує уряд вдаватися до позик для покриття дефіциту бюджету. У 2023 році кількість платників податків зменшилася на 9%, що лише посилює економічні труднощі. Також війна відлякує іноземних інвесторів, що призводить до зниження прямих іноземних інвестицій, змушуючи уряд покладатися на зовнішнє фінансування.

Для фінансування військових та гуманітарних витрат уряд активно залучає кредити від міжнародних фінансових організацій і держав, хоча значна частина цієї підтримки надається у вигляді кредитів. Залучення екстрених кредитів для негайних потреб ще більше збільшує фінансовий тиск через високі відсоткові ставки і короткі терміни погашення. Уряд також спрямовує значні кошти на підтримку постраждалого населення, що потребує соціальної допомоги, а також на стимулювання економіки через інвестиції в інфраструктуру та підприємства.

Таким чином, війна суттєво збільшила державний борг України через високі військові витрати, руйнування інфраструктури, падіння економічної активності та необхідність соціальної підтримки. Управління борговими зобов'язаннями в таких умовах потребує комплексного підходу, включаючи міжнародну допомогу, ефективне планування витрат і сувору фіскальну дисципліну для мінімізації негативних економічних і соціальних наслідків.

З огляду на це, системний моніторинг фінансових показників та стану бюджетної безпеки є важливим для забезпечення сталого економічного зростання та зменшення боргу до прийняттого рівня. Для зменшення зовнішнього боргу варто розглянути можливість списання частини боргу через міжнародні угоди та реструктуризацію внутрішніх зобов'язань. Підвищення рівня боргової безпеки стане важливим фактором для фінансування оборонних витрат та відновлення економіки України.

РОЗДІЛ 3.

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПОДАТКОВО-БОРГОВОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

3.1. Зарубіжний досвід застосування податково-боргового інструментарію фіскальної політики та можливість його адаптації до українських реалій

У країнах з розвинутою економікою бюджетне регулювання демонструє зростання ролі бюджету в соціально-економічному розвитку держав. Протягом останніх років у багатьох із таких країн спостерігається чітка тенденція до вдосконалення державного управління у сфері надання публічних послуг, орієнтуючись на досягнення конкретних результатів. Програмно-цільовий метод бюджетування, який забезпечує зв'язок між витраченими ресурсами та результатами їх використання, сприяє ефективнішому розподілу бюджетних коштів на основі вимірюваних результатів. Це також підвищує прозорість і зміцнює відповідальність за використання державних коштів.

Метою цього методу є забезпечення чіткого розподілу державних ресурсів для надання конкретних послуг у визначений період. Програмно-цільовий підхід дозволяє визначити пріоритети в межах доступних фінансових ресурсів, а також отримувати відгуки громадян про якість наданих послуг. Кожна країна має свої особливості впровадження цієї системи, проте загальні принципи та підходи залишаються схожими.

Інструментом звітності органів державної влади є система показників ефективності та результативності бюджету, що дозволяє контролювати їх діяльність перед громадянами. Звіти про досягнення результатів бюджету публікуються в медіа та доступні для громадського обговорення. Вони стають основою для планування бюджетних витрат у майбутньому, з урахуванням ефективності витрачання коштів у попередніх періодах.

Основним пріоритетом бюджетної політики в розвинених країнах є

забезпечення стабільності державних фінансів та досягнення фінансової рівноваги. Особлива увага приділяється підвищенню ефективності бюджетних витрат, що вимагає проведення комплексних реформ у сфері державних фінансів. Бюджетна політика виступає потужним інструментом соціально-економічного регулювання і базується на системі фінансових взаємин та інституційних складових, що визначають основні напрямки, планування та прогнозування бюджетних показників, контроль за їх виконанням і досягненням соціальних цілей.

Наприкінці XX століття зміни в фінансовій політиці країн із розвинутою економікою були пов'язані з ідеями монетаристів, неокласиків та неолібералів, що призвели до формування нової теорії «економіки пропозиції». Ця теорія акцентувала увагу на стимулюванні пропозиції, на відміну від кейнсіанських підходів, шляхом зменшення податків і витрат держави, що мало на меті зменшення державного втручання в економіку, зниження інфляції та прискорення економічного зростання. Однак, ці зміни призвели до зменшення ролі бюджету у фінансуванні соціальних програм і зростання бюджетного дефіциту через скорочення витрат, зокрема на соціальні потреби, що супроводжувалося збільшенням державного боргу.

Пріоритетним завданням бюджетної політики стало досягнення фінансової стабільності та збалансованості державних фінансів. У США для цього був ухвалений закон про збалансований бюджет, а також реалізовані програми, спрямовані на зниження частки бюджетних витрат у ВВП. Багато соціальних ініціатив були передані на місцевий рівень. Завдяки комбінації податкових стимулів для інвестицій у науково-технологічний розвиток, освіту і перепідготовку кадрів, а також інших економічних заходів вдалося значно зменшити бюджетний дефіцит, стабілізувати державний борг, знизити інфляцію, покращити зайнятість і забезпечити стабільне економічне зростання. У 1990-х роках США продемонстрували одні з найкращих темпів росту ВВП серед розвинених країн, з середнім приростом 3,5% щороку. За цей період вдалося досягти бездефіцитного бюджету, а в окремі роки навіть сформувати профіцит у розмірі 1,5% від ВВП. [55-59] .

Бюджетна політика є невід'ємною частиною загальної економічної стратегії, яка сприяє економічному зростанню та реформуванню структури економіки. Багато країн використовують бюджетні механізми для спрямування фінансових потоків на підтримку важливих напрямів економічного розвитку. У цей період особливо важливу роль відігравали внутрішні інструменти економічної політики, орієнтуючись на мінімізацію залежності від глобальних економічних умов. Практика бюджетної політики в розвинутих країнах підкреслює необхідність послідовності у прийнятті рішень для досягнення поставлених цілей. Стратегії, що реалізуються в таких країнах, є потужним інструментом для стимулювання економічного розвитку та ефективних змін в економічній структурі. Вивчення цього досвіду є корисним для України.

Удосконалення бюджетної політики в інших країнах зазвичай відбувалося через ринкові методи, включаючи покращення законодавства, але в кризові періоди також посилюється використання адміністративних підходів. Ознайомлення з досвідом різних країн може допомогти Україні визначити пріоритети розвитку та побудувати стратегію для сталого економічного зростання. Середньострокове планування бюджетних витрат, яке використовують у багатьох країнах, передбачає застосування різних методів для посилення зв'язку між стратегічними цілями держави та результатами діяльності органів управління. Міжнародний досвід свідчить про переваги середньострокового планування, зокрема в підвищенні ефективності бюджетної політики, визначенні пріоритетів соціально-економічного розвитку та пошуку оптимальних способів фінансування.

Досвід показує, що результативність бюджетної політики залежить від розвитку фінансово-бюджетних інститутів і стану суспільно-економічних відносин. Більшість країн сьогодні дотримуються політики жорсткої економії та бюджетної дисципліни, що сприяє зменшенню боргових зобов'язань та дефіциту бюджету. В країнах з розвинутою економікою активно застосовуються сучасні методи управління бюджетними ресурсами, посилюється ефективність витрат і зміцнюється зв'язок між річним та середньостроковим бюджетним плануванням, а також вдосконалюються методи програмно-цільового планування та системи

державного фінансового контролю. [31, 60-62].

Бюджетна політика Великобританії націлена на довгострокове регулювання економічного та соціального розвитку, зокрема на структурну трансформацію економіки, забезпечення енергетичної незалежності та контроль над рівнем інфляції. У другій половині XX століття основними пріоритетами бюджетної політики були стабілізація економіки та згладжування циклічних коливань. Значні зміни відбулись в оподаткуванні, яке реформувалося з метою зменшення бюджетного дефіциту без підвищення податків. Вдалі принципи оподаткування, впроваджені у Великобританії, були пізніше адаптовані іншими розвиненими країнами.

Основними напрямками реформ стали: зниження податкових ставок для стимулювання економічного зростання, скорочення податкових пільг і розширення бази оподаткування; перехід до пропорційного оподаткування доходів, зменшення прогресивності податкової системи; збільшення ролі непрямих податків, що посилює регулюючу функцію податкової системи та підвищило доходи державного бюджету. Економічне зростання Великобританії в кінці XX століття, яке було вищим, ніж у багатьох інших розвинених країнах Європи, значною мірою зумовлено цими змінами в податковій політиці: зниження ставок податків на доходи і розширення бази оподаткування за рахунок скорочення пільг, введення пільгових умов для інвестицій та скасування субсидій для неконкурентних галузей. Крім того, соціальні витрати були обмежені для стимулювання трудової активності. Одним з ключових напрямів залишалося податкове стимулювання заощаджень населення як джерела фінансування інвестицій.

Ринок праці у Великобританії також пережив значну реформу, що дозволило суттєво знизити рівень безробіття, зменшивши його з десяти до п'яти відсотків за п'ять років. Важливими кроками були обмеження страйків, спрощення процедур прийому на роботу і звільнення, скасування мінімальної заробітної плати та скорочення допомоги по безробіттю. Податкові пільги для інвесторів були значно знижені, а податок на прибуток зменшений з 50% до 30%, що сприяло підвищенню інвестиційної привабливості країни. [63,64].

Щодо Німеччини, то тут державне регулювання відіграє значну роль у забезпеченні стабільного розвитку. Бюджет сприяє фінансуванню різноманітних сфер діяльності, таких як зовнішні відносини, оборона, соціальні потреби, наукові дослідження та освіта. Німеччина також робить акцент на соціальній спрямованості бюджету, зокрема видатки на соціальні потреби становлять близько 30% бюджету, а разом із соціальними фондами цей показник досягає 50%. Значна частина бюджетних витрат йде на науково-дослідні роботи, зокрема, Німеччина є одним із лідерів серед країн ЄС за обсягами фінансування науки, наближаючись до 3% ВВП.

У 2022–2023 роках у Німеччині відбулися суттєві зміни в оподаткуванні прибутку, соціальному забезпеченні, імміграційній політиці та трудовому законодавстві, що мають вплив на осіб, які виїжджають із країни, а також на тих, хто приїжджає до Німеччини. [65,66]. Табл.3.1

Таблиця 3.1

Основні податкові тренди в Німеччині у 2022–2024 рр. [67,66]

Показник	Мета змін
<i>Персональний прибутковий податок</i>	
Збільшення неоподаткованої допомоги. Її подвоєння для подружніх пар, які вирішили подати спільну декларацію	База звужується
Суттєве зростання мінімальної заробітної плати, порівняно з доковідними роками, – до 12 євро за годину з кінця 2022 р., у 2024 р. – 12,41 євро, з 2025 р. – 12,82 євро	База звужується
Щорічно порогові значення для податкових ставок збільшуються у прогресивній шкалі оподаткування, у 2024 р. вони зросли на 6,3%	Ефективна ставка знижується
Відповідно до “Програми захисту клімату 2030”, допомогу на приміський проїзд працівника до роботи збільшено	База звужується
Збільшення податкової пільги для батьків-одиноків, а з січня 2022 р. діє безстроково.	База звужується
Доплата солідарності: ліміт звільнення від її сплати збільшено. Необхідність здійснення доплат зачіпає 10 % платників	База звужується
<i>Податок на майно</i>	
Початок реформи податку на майно, переоцінка вартості землі та нерухомості. Новий податок на нерухомість з 2025 року	Новий підхід
<i>Внески на соціальне забезпечення</i>	
Збільшення розміру додаткового внеску щодо страхування довгострокового догляду на 0,1 п.п до 0,35% для найманих працівників і самозайнятих осіб без дітей	База звужується, ставка підвищується
<i>Податок на додану вартість</i>	
Знижену ставку 7 % податку з продажів харчових продуктів (а не напоїв) у ресторанному господарстві застосовували з липня 2020 р. до кінця 2023 р. З 2024 р. її повернули до звичного розміру 19%	Ставка знижувалася
<i>Корпоративний податок</i>	
Спеціальні правила оподаткування стартапів та суб’єктів малого підприємництва у разі участі в програмі працевлаштування	База звужується

Податкове навантаження в Німеччині є одним із найбільших в Європі, що дозволяє державі регулювати рівень життя населення і забезпечувати доступ до суспільних благ. Однак, незважаючи на високий рівень перерозподілу ВВП через бюджет, система бюджетного регулювання в країні потребує адаптації до нових економічних реалій. Німеччина зараз перебуває в процесі пошуку нової моделі бюджетного управління, яка б краще відповідала сучасним викликам та забезпечувала стимулювання економічного розвитку при підтримці соціальних стандартів на оптимальному рівні. [68,69].

Досвід зарубіжних держав свідчить, що ефективність бюджетно-податкової політики значною мірою залежить від розвитку фінансових установ і економічних взаємозв'язків. У більшості країн протягом останніх років спостерігається тенденція до жорсткої економії бюджетних коштів, підтримки бюджетної дисципліни, розширення програмно-цільового підходу до планування видатків та удосконалення системи державного фінансового контролю. У розвинутих економіках активно застосовуються новітні методи управління державними фінансами, що сприяє підвищенню ефективності використання бюджетних коштів. Визначена частина бюджету спрямовується на інтеграцію коротко- та середньострокового планування.

Соціальні стандарти та зобов'язання прямо впливають на частку ВВП, який перерозподіляється через державний бюджет. У сучасних умовах, більшість розвинутих країн спрямовує значну частину національного доходу на фінансування бюджету та соціальних фондів. В країнах ЄС продовжується практика високих державних витрат, причому рівень витрат у відношенні до ВВП варіюється від 35% у Швейцарії до 56% у Франції. Після виходу з фінансово-економічної рецесії бюджет ЄС набуває важливості як інструмент для досягнення стратегічних цілей розвитку Європи до 2030 року.

Основними податковими тенденціями у Франції останніх років є:

- збільшення акцизів на тютюн, що призводить до дорожчання тютюнових виробів;
- зниження прибуткового податку для більшості французів. З 2020 року мінімальна ставка прогресивної шкали податку була знижена з 14% до 11%, що

стосується 12 мільйонів домогосподарств (найбільша група платників податків); – скасування місцевого "податку на проживання" (taxe d'habitation) у період з 2020 по 2023 роки, який сплачувався за місцем проживання; – підвищення податку на викиди шкідливих речовин у атмосферу з 12 500 до 20 000 євро за автомобіль, що викидає понад 212 г вуглекислого газу на кілометр. Така політика має на меті усунення зі свого ринку старих та неекологічних автомобілів; – введення податку на технологічні компанії, а також 21 жовтня 2021 року Франція приєдналася до спільної заяви країн ЄС про участь у Глобальній угоді щодо цифрового податку, яка буде готова не раніше 2024 року. Метою угоди є перерозподіл прав на оподаткування великих цифрових компаній, таких як Apple і Google, між країнами, де знаходяться кінцеві споживачі; – це перший крок до значної реформи правил міжнародного оподаткування, що також передбачає введення глобального мінімального корпоративного податку на рівні 15% для великих транснаціональних компаній. Табл.3.2

Таблиця 3.2

Основні податкові тренди у Франції у 2022-2024 рр. [67,70,71].

Показник	Зміни
<i>Персональний прибутковий податок</i>	
Трансформація податкового кредиту з податку на особисті послуги	Вплив нейтральний
Податкові бази відповідно до прогресивної шкали оподаткування щороку коригуються на інфляцію для домогосподарств, у 2024 році вони зросли на 4,8%	Вплив нейтральний
<i>Податок на додану вартість</i>	
Зниження бази з ПДВ через вплив зниження акцизного податку з кінцевого споживання електроенергії	Вплив нейтральний
<i>Корпоративний податок</i>	
Дозволено вираховувати з оподатковуваного доходу для цілей оподаткування амортизацію гудвілу, придбаного малими компаніями в період з 01.01.2022 року по 31.12.2025 року	База знижується
<i>Екологічні податки</i>	
Зниження акцизного податку на кінцеве споживання електроенергії щоб обмежити будь-яке збільшення регульованих тарифів на продаж електроенергії до 4%, на один рік з 01.02.2022 р.	Зниження ставки

Європейська стратегія розвитку економіки орієнтована на взаємопов'язані пріоритети, такі як інтелектуальний розвиток, ефективність економічного зростання та соціальна орієнтація. Інноваційний розвиток передбачає значні інвестиції в наукові дослідження, що складають не менше трьох відсотків ВВП.

Стратегія підкреслює важливість покращення якості людського капіталу, освіти та зниження рівня бідності. Це повинно сприяти розвитку соціального захисту та конкурентоспроможності на міжнародному рівні, а також допомогти подолати кризові виклики ЄС.

Європейська стратегія базується на концепції "соціально ринкової економіки", яка бере за основу німецьку соціально-економічну модель. Загальний бюджет ЄС став інструментом для регулювання соціально-економічних диспропорцій серед країн-членів. Важливим елементом є фінансові правила, зокрема процедура контролю за дефіцитом бюджету, що була закріплена Маастрихтською угодою. Вона визначає обмеження на дефіцит бюджету та державний борг, встановлюючи їх у межах 3% і 60% відповідно.

Японія, в свою чергу, розробила національну програму створення інформаційного суспільства, де фінансова система займає ключове місце. Бюджет центрального уряду, місцеві бюджети та спеціальні фонди об'єднані в єдину систему. Підготовка бюджету здійснюється Міністерством фінансів, а інші відомства надають свої пропозиції щодо обсягів і структури своїх фінансових потреб. [72,58].

Фінансово-бюджетна модель Німеччини визначає співпрацю між законодавчою та виконавчою владою протягом усього процесу регулювання соціально-економічних питань. Важливим аспектом є механізм розподілу бюджетних ресурсів між федеральним центром і землями, де кожен рівень управління має чітко визначену частку у використанні загальних бюджетних надходжень, згідно з федеральним законодавством. В німецькій бюджетній практиці застосовується принцип вирівнювання фінансових можливостей: менш забезпеченим землям надається підтримка з боку багатших земель і федерації.

Державний бюджет Німеччини включає доходи і витрати на трьох рівнях: федеральному, земельному та місцевому. Сумарний бюджет формується шляхом об'єднання доходів і витрат з усіх рівнів, за винятком міжбюджетних трансфертів. Окрім основного бюджету, важливе значення мають спеціальні фонди, що є невід'ємною частиною фінансової системи країни. До того ж, фінансова система

Німеччини включає позабюджетні фонди, що управляються центральним урядом, зокрема Фонд вирівнювання тягара війни та Фонд розвитку європейської економіки.

Для подолання постковідної економічної кризи Італія запровадила фіскальні заходи, спрямовані на стимулювання інвестицій в автомобільну та туристичну галузі — сектори, які зазнали найбільших втрат від пандемії COVID-19. Уряд розпочав впровадження масштабної податкової реформи, яка отримала змішані відгуки в країні. Ключові зміни в податковій політиці Італії, що визначають її основні напрямки, наведені в таблиці 3.

У останні роки важливими аспектами податкової політики Італії стали: — введення 3% податку на цифрові послуги; — розширення «Patent Box regime» — спеціального корпоративного податкового режиму з низьким оподаткуванням, який стимулює наукові дослідження та розробки за рахунок оподаткування доходів від патентів замість інших комерційних податків; — уточнення та розширення правил «антигібридного оподаткування», які запобігають невідповідностям, що виникають через взаємодію італійських платників податків з іноземними резидентами; — підвищення розміру місцевого податку на нерухомість. Таблиця 3.3

Фінансово-бюджетна система Китаю зазнала значних змін через інтеграцію країни у світову економіку, зокрема через членство в таких організаціях, як СОТ, МВФ та Світовий банк. Бюджет в Китаї формується на п'яти рівнях. Останні реформи забезпечили можливість широкої підтримки економіки за допомогою податково-бюджетної політики. Лібералізація економіки передбачає перехід від підрядних відрахувань до податкових форм виконання бюджетних зобов'язань. Основними джерелами наповнення бюджету є місцеві, центральні та спільні податки, зокрема податок на додану вартість.

Місцеві органи влади, як і центральний уряд, отримують доходи через позабюджетні надходження, здебільшого з прибутку державних підприємств. Кожен рівень бюджету має забезпечувати баланс між доходами та витратами. Якщо органи влади без відповідного дозволу змінюють бюджет, це призводить до перевищення витрат над доходами або збільшення боргових зобов'язань. У такому

випадку відповідні особи можуть бути притягнуті до відповідальності за адміністративні порушення.

Таблиця 3.3

Основні податкові тренди Італії у 2022–2024 рр. [73,70,74].

Показник	Мета змін
<i>Персональний прибутковий податок</i>	
З 2022 р. зміни в прогресивній таблиці податків запровадили 4 податкових ставки замість 5 з іншими пороговими значеннями, а з 2024 р. – лише до трьох ставок (23%, 35%, 43%). Новий дизайн податкових пільг для працівників, пенсіонерів та деяких інших доходів. Реформа ПДФО орієнтована на громадян середнього доходу	Ставки знижується
Податкові кредити до 110% на реструктуризацію будівель, спрямованих на підвищення енергоефективності, конструкторської та сейсмічної стійкості	База звужується
<i>Внески на соціальне забезпечення</i>	
Тимчасове зменшення ставки внесків на соціальне страхування від 9,19% до 8,39% для працівників з доходом до 35 000 євро.	База звужується
<i>Корпоративний податок</i>	
Податковий кредит на вартість інвестицій, пов'язаних з новими, інноваційними та нематеріальними активами продовжено до 2025 р.	Вплив нейтральний
Податковий кредит на дослідження і розробки, екологічний перехід та вартість інноваційних технологічних інвестицій продовжено до 2031 р.	Вплив нейтральний
У 2024 р. надано пільгу при новому наймі працівників на постійній основі: вартість новоприйнятого персоналу збільшується на 20% при визначенні доходу від підприємницької діяльності.	База звужується
Скасування сплати регіонального податку на виробничу активність (IRAP), для самозайнятих осіб у сфері мистецтва, ручного виробництва.	База звужується
<i>Екологічні податки</i>	
Введення податку на пластик і цукор з 01.01.2023 р.	Новий податок

Фінансові відносини в Польщі є комплексом економічних зв'язків, що реалізуються через грошові форми та спрямовані на формування і розподіл національного продукту для забезпечення функціонування держави. Бюджетна структура Польщі визначається її політичним устроєм, адміністративним поділом, рівнем розвитку економіки та її елементів. Вона включає два основних рівня управління: центральний і місцевий, при цьому місцеве управління поділяється на три рівні, що сприяють децентралізації та демократизації.

Модель бюджетного дефіциту в Польщі є орієнтованою на довгострокове економічне зростання, оскільки дефіцит не веде до погіршення поточного рахунку і стимулює зростання інвестицій. Ключовим завданням державної фінансової політики на сьогоднішній день є стабілізація державних фінансів, що напряду залежить від ефективного використання методів фінансування дефіциту бюджету.

Державний борг Польщі зростає на фоні трансформаційних змін і негативної економічної ситуації, включаючи спад виробництва і девальвацію національної валюти. За останні десятиліття значне збільшення боргу спричинило зростання витрат на його обслуговування, що стало основною статтею витрат бюджету, значно перевищуючи витрати на інші соціальні та економічні потреби. За час еволюції державного боргу змінилися як структура позичальників, так і типи зовнішніх і внутрішніх запозичень.

Основною метою боргової політики Польщі є стимулювання попиту на державні цінні папери серед населення та спрямування надлишкових внутрішніх ресурсів на фінансування державних потреб. Проблеми на борговому ринку можуть виникнути через бюджетний дефіцит, необхідність заходів щодо економії та зростання дефіцитів місцевих бюджетів.

Невизначеність в економіці, необхідність фінансової стабільності країн Євросони можуть сповільнити економічний розвиток Польщі, зменшити податкові надходження та зменшити фінансування інфраструктурних проєктів з боку ЄС. Розвинутий підхід до формування фінансової політики включає в себе оцінку впливу податкової системи, державних витрат на економічне зростання, а також визначення оптимального рівня монетизації економіки для стимулювання соціально-економічного розвитку, ґрунтуючись на багаторічних макроекономічних прогнозах з урахуванням циклічності розвитку.

Податкова політика займає ключове місце в загальній фінансовій політиці держави, оскільки вона безпосередньо впливає на бізнес-активність економічних суб'єктів, що в свою чергу позначається на темпах економічного розвитку. Податкові надходження становлять основне джерело фінансування важливих державних функцій, і їх розмір залежить від соціально-економічних характеристик країни, враховуючи етапи її розвитку. Одним з показників рівня державного втручання в економіку є співвідношення податкових надходжень до ВВП.

Статистичні дані показують, що середня частка податкових надходжень до зведеного бюджету України за 2011–2020 роки становила 24,5 %, тоді як у країнах ЄС цей показник досягав 26,4 %. У країнах Європейського Союзу для зменшення

бюджетного дефіциту здійснюються заходи, спрямовані на підвищення ефективності податкового регулювання. В умовах економічної рецесії фінансове регулювання ефективно використовує податкові пільги як інструмент стимулювання економіки, що стало важливою частиною програм в США, Канаді, Великобританії, Німеччині, Франції та Австрії.

Для стабілізації фінансового сектора та підтримки економічної активності під час глобальної економічної рецесії країни з розвинутою економікою розробили й реалізували комплекс заходів бюджетного стимулювання. Ці заходи включали додаткову капіталізацію фінансових установ, надання державних гарантій та значні обсяги фінансової підтримки країнам з розбалансованими державними фінансами, зокрема Греції, Ірландії, Іспанії та Португалії. Важливими умовами такого фінансування стали масштабні економічні реформи та збалансування бюджетів.

Для досягнення стабільності були проведені компенсаторні заходи, включаючи підвищення ставок податків на споживання, майно та доходи фізичних осіб. Наприклад, ставка податку на додану вартість у період 2011–2020 років збільшилась на 2,6 процентних пункти в середньому по зазначених країнах, а в країнах ЄС — на 1,9 процентних пункти.

Однією з важливих складових фінансової політики стало реформування пенсійної системи та державного управління. Створення консультативних рад з фінансово-бюджетної політики стало важливим кроком у напрямку інституціональних змін на міжнародному фінансовому рівні. У ряді країн, таких як Данія, Нідерланди, США та Бельгія, вже давно існують агентства, що здійснюють контроль за фінансовою політикою. Однак, незважаючи на їхню ефективність, ці інститути часто мають обмежені повноваження. Наприклад, Офіс Конгресу США може розробляти довгострокові проекти фінансової політики, але змушений приймати політичні рішення, що обмежує їх незалежність.

Шведська рада фінансового контролю має більше повноважень, що дозволяє їй не тільки прогнозувати, а й ретельно аналізувати політику уряду. Однак, навіть з такими інститутами, один лише контроль за фінансово-бюджетною політикою не є достатнім. Політичні цикли часто сприяють підвищенню витрат або прихованому

збільшенню заборгованості, що створює передумови для перегляду бюджетних дефіцитів.

Використання цільових бюджетних програм є важливим інструментом для підвищення ефективності фінансово-бюджетної політики та стимулювання економічного зростання. Такі програми мають чітко визначені цілі, їх виконання базується на результатах фінансово-бюджетного управління.

У Китаї та Японії соціальні гарантії в основному покладаються на роботодавців, що зумовлює формування відповідної податково-бюджетної системи. Спільною рисою для більшості країн є прагнення урядів впливати на виробничі процеси через зниження податкових ставок, що стимулює інвестиції та заощадження, водночас скорочуючи бюджетні витрати за допомогою певних державних програм.

Дослідження міжнародного досвіду застосування податково-боргового інструментарію фіскальної політики дозволило виокремити декілька ключових тенденцій, які є характерними для розвинених країн. [75,76].

Перша це - податкове стимулювання інноваційної діяльності підприємств. У багатьох країнах для підтримки інновацій активно використовуються податкові кредити та коефіцієнти, що знижують витрати на інноваційну діяльність. Франція і Велика Британія є лідерами в стимулюванні інновацій через використання податкових дослідницьких кредитів та спеціальних вирахувань з витрат. Важливим є також канадський досвід, де податкові пільги надаються не на загальнодержавному рівні, а через місцеві органи влади. Система надання пільг варіюється залежно від розміру підприємства та його економічної важливості. Малі підприємства зазвичай отримують більші податкові пільги, особливо в пріоритетних секторах.

Друга це - стимулювання прямих іноземних інвестицій. В умовах глобалізації країни активно використовують податкові інструменти для поліпшення інвестиційного клімату, зокрема через зниження податкових ставок, формування неоподатковуваних резервів та надання податкових пільг. Найбільш ефективними механізмами для України є досвід країн Європи, що нещодавно стали членами ЄС.

Країни, як Чехія та Словаччина, активно застосовують податкові стимули для інвестицій. Також Кіпр, Ірландія та Нідерланди використовують низькі ставки податку на прибуток та спрощену податкову систему, що сприяє залученню інвестицій, як це спостерігається в Ірландії, де податкова лібералізація призвела до щорічного зростання інвестицій до 13 млрд доларів США. Китай та ОАЕ також успішно застосовують спеціальні економічні зони, де компанії отримують податкові пільги[77].

Третя це - спрощення адміністрування. Спрощення податкового адміністрування є тенденцією, що охоплює країни ОЕСР, Китай, Індію, Бразилію та деякі пострадянські країни[78]. Цей процес включає вдосконалення структури податкових органів, впровадження стратегічного планування, розширення ресурсів та покращення процесів збору податків, обслуговування платників, податкового контролю, а також застосування електронних технологій. Країни ОЕСР, зокрема, значно поліпшили комунікацію між платниками податків і фіскальними відомствами завдяки електронній подачі декларацій, сплаті через Інтернет і онлайн-доступу до консультацій.

Четверта це - сприяння малому бізнесу. Великобританія має практику спрощеної податкової звітності для малих підприємств з доходом до 15 тис. фунтів стерлінгів. Такі підприємства звільняються від сплати податку на прибуток за витрати на ІТ та телекомунікаційні технології, а також оподатковуються за зниженою ставкою на доходи від цієї діяльності. Для малих підприємств існують й інші пільги, зокрема знижки на штрафи за прострочення та можливість сплати ПДВ раз на рік для бізнесів з оборотом до 0,6 млн фунтів. Підтримка малого бізнесу в Канаді включає пільгові кредити для створення нових робочих місць, а також фінансування досліджень у галузі екологічних технологій. У Німеччині та США існують пільги для малих підприємств, зокрема щодо наукових досліджень та екологічної енергетики.

З огляду на прагнення України до європейської інтеграції, важливо застосовувати ефективні фіскальні інструменти, що успішно використовуються в інших країнах, такі як спрощення податкового адміністрування, впровадження

електронної звітності, надання податкових пільг для інноваційних підприємств, підтримка малого бізнесу та стимулювання інвестиційної діяльності через фіскальні стимули.

3.2. Стратегічні напрями застосування податково-боргового інструментарію фіскальної політики в Україні

Одним із стратегічних напрямів залишається тісна співпраця із зарубіжними партнерами щодо макрофінансової допомоги (Macro-Financial Assistance – MFA). На 2024–2025 рр. заплановано таку підтримку обсягом до 35 млрд євро за рахунок майбутніх прибутків від заморожених суверенних активів РФ в ЄС. Для реалізації такої ініціативи в ЄС необхідно створити спеціальний механізм кредитної співпраці для України. Він має фінансуватися за рахунок надзвичайних коштів, отриманих від заморожених активів Центрального банку росії, що потрапили під санкції, а також внесків держав-членів ЄС та інших країн. Цей механізм надасть Україні фінансову підтримку, яку можна буде використовувати для погашення спеціального кредиту MFA від ЄС, а також двосторонніх позик від кредиторів у рамках ініціативи G7 «Надзвичайні позики для прискорення доходів для України» (ERA) на суму до 45 млрд євро. Усі кошти MFA мають надаватися безповоротно, а внутрішні ресурси не повинні спрямовуватись на їх погашення. Кошти повинні бути надані через кредит із пільговими умовами в 2024 році, з регулярними траншами до кінця 2025 року і погашенням протягом максимум 45 років. При цьому Україна повинна мати свободу у визначенні напрямків використання цих коштів, і макрофінансова допомога не має бути прив'язана до конкретних статей витрат, хоча в цьому аспекті потребується посилення контролю з боку України за витрачанням цих коштів. Вести переговори щодо розблокування на потреби відновлення України заблокованих активів Росії та компенсації завданих збитків. (Заморожені активи Центрального банку Росії в ЄС становлять 210 млрд євро і є основною частиною знерухомлених активів по всьому світу. При цьому доходи від цих активів оцінюються в 2,5–3 млрд євро на рік, залежно від рівня відсоткових ставок[79]).

Отримання зовнішнього фінансування залишається ключовим інструментом для забезпечення фінансової стабільності України в умовах війни. Станом на кінець вересня 2024 року, загальна сума бюджетної підтримки, наданої країні всіма донорами з 2022 року, перевищила 98 млрд дол. США. Очікувані зовнішні фінансові потреби України для покриття бюджету на 2024 та 2025 роки складають 41,3 млрд дол. США та 38,4 млрд дол. США відповідно.

Проведення моніторингу та оцінки додаткових бюджетних потреб, викликаних російською агресією.

Створення механізму кредитної співпраці з Україною та надання макрофінансової допомоги від ЄС в рамках ERA. Кошти мають бути розподілені через кілька каналів для покриття військових, бюджетних потреб та відновлення країни.

Посилення тісної співпраці між гуманітарною допомогою та відновленням для вирішення короткострокових завдань і довгострокового стратегічного планування. Це включає енергопостачання та опалення, захист енергетичної інфраструктури, реагування на кризу водопостачання на півдні України та забезпечення житлових потреб, посилення підтримки енергетичної системи України, яка є інтегрованою в енергосистему ЄС, а також важливість страхування інвестицій у критичну інфраструктуру в умовах війни.

Покращення та удосконалення управління державними фінансами як важливої складової для успішного відновлення України, її реконструкції та вступу до ЄС. Формування та оновлення Матриці реформ, що є публічним інструментом для забезпечення прозорості та координації між зацікавленими сторонами, а також для оновлення умов надання міжнародної допомоги.

Активізувати переговори щодо здійснення switch-операцій. А саме «активних операцій з управління державним боргом у спосіб проактивного обміну облігацій з коротким терміном до погашення на нові облігації, зменшуючи таким чином одномоментні платежі з Єдиного казначейського рахунку при погашенні облігацій». Таким чином власники ОВДП отримають можливість обмінювати облігації з низькою ліквідністю та коротким терміном до погашення на нові

облігації, які будуть розміщуватися на регулярних аукціонах. Ці операції мають відбуватися на постійній основі через систему Bloomberg Auction System, що застосовується для проведення звичайних аукціонів з розміщення ОВДП.

Окрім зміцнення зв'язків з інвесторами, Україні необхідно продовжити розвиток внутрішнього ринку капіталу. Особливу увагу слід приділити укріпленню взаємодії з інвесторами-резидентами на внутрішньому ринку капіталу та залученню інвесторів-нерезидентів. Це можна досягти через подальші обговорення з іноземними інвесторами щодо їхніх очікувань і умов доступу до внутрішнього ринку капіталу. Збільшення частки боргу в національній валюті сприятиме підвищенню фінансової стабільності України. Враховуючи це, для зменшення ризику рефінансування важливо забезпечити ефективне управління ризиками рефінансування короткострокового зовнішнього боргу в період 2024–2026 років.

Для досягнення кращих економічних результатів в Україні реалізація соціально-економічних реформ вимагає постійного вдосконалення управління державними фінансами. З цією метою Кабінет Міністрів України затвердив «Стратегію реформування системи управління державними фінансами на 2022–2025 роки» [80]. Ця стратегія орієнтована на створення більш ефективної та стабільної системи управління державними коштами, що сприятиме розвитку соціально-інклюзивної економіки та інтеграції України до світового ринку, зокрема через поглиблення співпраці з країнами ЄС. Основні стратегічні цілі включають:

- забезпечення дотримання бюджетно-податкової дисципліни в середньостроковій перспективі;
- підвищення ефективності розподілу ресурсів на етапі формування державної політики;
- гарантування ефективного виконання бюджетів на державному та місцевому рівнях;
- посилення прозорості та підзвітності в управлінні державними фінансами;
- розвиток управління людськими ресурсами у державних фінансах.

Крім того, в аспекті удосконалення боргової політики в Україні, варто акцентувати увагу на трьох основних цілях: залученні довгострокового пільгового

фінансування та максимізації частки грантів для підтримки офіційного сектору; продовженні розвитку міцних взаємовідносин з інвесторами і поглибленні місцевих ринків капіталу; мінімізації ризику рефінансування.

Регулярно необхідно оцінювати ефективність раніше введених податкових пільг, вивчати можливості залучення додаткових фінансових ресурсів, коригувати ставки податку на доходи залежно від прибутку платників податків, спрощувати бізнес-умови та стимулювати підприємців до відновлення своєї діяльності, особливо у харчовій та агропромисловій сферах. Важливим завданням є забезпечення макростабільності через належне функціонування економіки, міжнародну фінансову підтримку, розвиток бізнесу та створення робочих місць, що сприятиме поповненню Державного бюджету та зниженню дефіциту.

Окрім окреслених напрямків є інші недоліки податкової системи, що зберігаються, незважаючи на постійні реформи, а саме:

- Структура державних доходів має переважно фіскальний характер. Відсутність чіткої стратегії економічного розвитку робить незрозумілим, з якою метою збираються податки, а також чому саме в такому обсязі. Податки не є інструментом для підвищення конкурентоспроможності країни, а їх регулююча функція не сприяє сталому економічному зростанню.

- Витрати на адміністрування податків і зборів залишаються занадто великими і не пропорційними результатам. Витрати на утримання Державної податкової служби (ДПС) зросли майже в 2,5 рази з 2017 року до 11 мільярдів гривень у 2021 році. Крім того, між Міністерством фінансів України та ДПС України існує недостатня узгодженість, оскільки деякі функції дублюються.

- Податкова система залишається складною для підприємців через громіздкі процедури підготовки та подання звітності, що створює перешкоди для ведення бізнесу. За даними дослідження "Оподаткування 2020" (Paying Taxes 2020), на підготовку та подачу податкових звітів в Україні підприємці витрачають в середньому 327,5 годин на рік, тоді як в ЄС цей показник становить лише 161 годину, а в світі – 240 годин.

- Спрощена система оподаткування потребує удосконалення, оскільки знижує

мотивацію до розвитку підприємництва. Багато бізнесів не хочуть змінювати свій статус і виходити з цієї системи, що гальмує їх розвиток. Водночас в країнах ЄС малі та середні підприємства є важливими для підвищення конкурентоспроможності, ефективності внутрішнього ринку і забезпечення зайнятості населення.

- Митно-тарифне регулювання не дозволяє оперативно реагувати на зміни в глобальній економічній ситуації, зокрема на зміну умов торгівлі з іншими країнами, що негативно впливає на структуру економіки України.

- Механізм розподілу податкових надходжень між центральним і місцевими бюджетами залишається неефективним, що уповільнює економічний розвиток окремих регіонів країни.

У сучасних умовах податкова система повинна слугувати інструментом реалізації фінансової та загальної економічної політики. Основні напрями її реформування включають:

- Відмова від податку на прибуток з переходом на податок на виведений капітал (ПнВК) за ставкою 10%.

- Введення диференційованих ставок податку на додану вартість.

- Ліквідація ЄСВ, військового збору та інших малозначних податків (наприклад, збір за паркування, туристичний збір).

- Включення соціальних зобов'язань до податку на доходи фізичних осіб, що компенсують ліквідовані податки, із поетапним зниженням ставки.

- Модернізація спрощеної системи оподаткування, що передбачає дві групи: перша — мікробізнес, що сплачує фіксовану суму патенту, друга — інші підприємці з обсягом обороту до певної межі, які сплачують податок із продажів.

- Уніфікація митних ставок для товарних груп — одна ставка на всю групу.

- Спрощення акцизного податку для легальних виробників та продавців, вдосконалення механізмів контролю, застосування непрямих методів справляння.

У період воєнного стану критично важливо швидко реагувати на потенційні загрози та ухвалювати обґрунтовані рішення для їх усунення. Повномасштабна війна, розпочата Росією, змусила змінити пріоритети уряду, переорієнтувавши їх на

забезпечення обороноздатності держави та розробку соціальних програм для підтримки населення. Постійно здійснюється моніторинг податкової системи та ефективності введених змін з метою безперебійного фінансування Державного бюджету. Основним джерелом доходів бюджету стали міжнародні фінансові надходження та податки на доходи і прибутки підприємств. Відновлення митних платежів стало важливим кроком, оскільки їх тимчасова відміна призвела до значних втрат доходів. Завдяки відновленню економічної активності та продовженню міжнародної підтримки очікується стабільне зростання доходів державного бюджету.

У найближчій перспективі у сфері податково-боргового інструментарію фіскальної політики мають відбутися зміни, які направлені на адаптацію української фіскальної практики до європейських стандартів з огляду на прагнення України стати членом ЄС.

В країнах ЄС очікуються введення глобальної мінімальної ставки корпоративного податку на рівні 15%, яку вже підтримали 140 країн, серед яких і ОАЕ, що у 2023 р. вперше запровадили 9% податок на прибуток. Також очікується підвищення ставок податків або зміни в правилах оподаткування в інших країнах.

З огляду на виклики сьогодення податкова та загалом фіскальна сфера української економіки має бути готовою до значного розширення обсягу оподаткування цифрової економіки, включаючи нові види послуг, що потрапляють під цифровий податок. Це змусить компанії реєструватися та звітувати в країнах, де вони раніше не мали таких зобов'язань.

Іншим важливим напрямком є більш активне застосування плану BEPS, що включає нові правила щодо зв'язку та джерел доходу, а також оновлення рекомендацій з трансфертного ціноутворення. Податкові органи будуть уважно стежити за цими змінами та оцінювати їхній вплив на платників податків.

Ще однією важливою тенденцією є ускладнення вимог до податкової звітності, зокрема, зростаюча вимога електронного подання податкових декларацій і виставлення рахунків, а також запровадження звітності в режимі реального часу, яка стала обов'язковою для багатьох країн.

Пандемія COVID-19 також суттєво вплинула на систему податкового контролю, зокрема, через цифровізацію, що дозволила більш ефективно управляти податковими правопорушеннями та здійснювати податкові перевірки. Крім того, значно покращилася співпраця між податковими органами та платниками податків, зокрема через онлайн-інструкції та підтримку. В окремих країнах, таких як Нідерланди, Великобританія, Австрія та США, впроваджено спільні програми дотримання податкового законодавства, що дозволяє знижувати час на перевірки та зменшувати кількість податкових суперечок. Для ефективного здійснення податкової політики необхідно мати сучасні податкові знання, надійні засоби контролю, актуальні дані та розуміння змін у податковому законодавстві.

У контексті вдосконалення застосування податково-боргового інструментарію фіскальної політики України важливо зосередитися на таких ключових напрямках:

- залучення довгострокового фінансування на пільгових умовах і збільшення частки грантів для підтримки офіційного сектору;
- розвиток стабільних відносин з інвесторами та активізація місцевих ринків капіталу;
- зменшення ризику рефінансування.

Щодо державних боргових зобов'язань, основними інструментами мінімізації фінансових ризиків мають стати:

- розбудова системи прозорості, звітності та контролю за державними гарантіями за кредитами;
- обмеження сфери застосування державних гарантій для інвестиційних проєктів загальнодержавного значення, що мають потенціал до самоокупності;
- запровадження механізму часткових гарантій для більшості державних програм (покриття лише частини боргу – до 80%);
- встановлення щорічного ліміту на надання державних гарантій, що не перевищує 3% запланованих доходів загального фонду бюджету, через відновлення відповідних положень Бюджетного кодексу України.

ВИСНОВКИ

В процесі проведеного дослідження податково-боргового інструментарію фіскальної політики було сформульовано низку важливих висновків:

1. Дослідження та опрацювання наукової літератури засвідчило, що не існує єдиного підходу до визначення сутності фіскальної політики. Різноманітність поглядів обумовлена різними цілями досліджень окремих вчених та специфічними соціально-економічними викликами, що виникають у різні історичні періоди. Основними інструментами фіскальної політики є податки, державні видатки, борг і бюджет країни, які використовуються для змін у державних доходах або ставках податків з метою стимулювання або обмеження приватних витрат на споживання та інвестиції.

2. Теоретичний базис поєднання податкових і боргових інструментів фіскальної політики полягає в усвідомленні взаємодії цих механізмів у контексті забезпечення фінансування державного бюджету. З метою глибшого наукового осмислення логіки взаємопов'язаних функцій податкових та боргових ресурсів було здійснено узагальнення, систематизацію та концептуалізацію знань, накопичених у межах світової фінансової думки. Це дозволило виділити низку ключових теорій, які демонструють різноманітність підходів до фіскального регулювання, розбіжності в трактуванні базових понять, а також ідеологічні позиції авторів і їх висновки. Зокрема, до таких теорій належать класична теорія, яка наголошує на важливості збалансованості бюджету; теорія функціональних фінансів, що віддає пріоритет економічній стабільності та допускає використання боргового фінансування; теорія витіснення, яка акцентує на потенційному обмеженні приватних інвестицій через зростання державних запозичень; теорія рікардіанської еквівалентності, яка вбачає нейтральність вибору між податковим і борговим фінансуванням; а також теорія податкового вирівнювання, що пропонує рівномірний розподіл податкового навантаження в часі для мінімізації економічних викривлень.

Ця теоретична основа формує наукове підґрунтя для розробки податково-

боргових стратегій, які забезпечують ефективне акумулювання бюджетних ресурсів в умовах динамічних змін фінансового простору. Сучасні виклики, такі як глобалізація, демографічні зрушення, економічні кризи та необхідність сталого розвитку, вимагають інтеграції податкових і боргових інструментів для досягнення фінансової стабільності держави. Поєднання цих механізмів дозволяє оптимізувати структуру бюджетних надходжень, забезпечуючи збалансований підхід до реалізації як короткострокових, так і довгострокових макроекономічних цілей, враховуючи при цьому соціальні потреби, інвестиційні пріоритети та економічну стійкість.

3. Фінансова політика має бути основним інструментом визначення завдань реформування податкової та бюджетної системи та підвищення якості управління ними. Вона повинна базуватися на принципах функціональної збалансованості, обґрунтованості та адаптивної ефективності для забезпечення оптимальних відносин між її складовими. Оцінка фінансової політики повинна базуватися на збалансованому підході, що забезпечить необхідний рівень фінансування та сприятиме стійкому економічному розвитку. Сьогодні фінансова політика повинна сприяти розширенню податкової бази, зниженню тіньової економіки та забезпеченню прозорих і економічно обґрунтованих податкових пільг, які стимулюють інвестиції та інновації. Важливо також покращити податкове планування та прогнозування, зменшивши транзакційні витрати і забезпечуючи реальні доходи бюджету. У зв'язку з цим підвищення довіри платників до фінансової політики є ключовим завданням держави.

4. Після завершення воєнного стану необхідно зосередити зусилля на економічному зростанні, надходженнях від приватизації, детінізації економіки та оптимізації бюджетних витрат (наприклад, через ефективність системи ProZorro та верифікацію соціальних виплат). Це дозволить поступово скоротити державні видатки, знизити податкове навантаження на заробітну плату і запровадити інноваційний податок на виведений капітал замість податку на прибуток підприємств.

Також необхідно удосконалити податки на землю та нерухомість, що дасть

зможу збільшити надходження до місцевих бюджетів і, відповідно, підвищити їхню фінансову спроможність. Це дозволить скоротити податки на доходи фізичних осіб та зменшити навантаження на оплату праці, які, за даними ОЕСР, мають значний негативний вплив на економічне зростання. Оптимізація субвенцій із державного бюджету стане важливим елементом цих реформ. Війна та процес післявоєнного відновлення змушують держави мобілізувати свої ресурси, що може мати руйнівний вплив на вже ослаблений війною реальний сектор економіки, який є основним рушієм розвитку. Реальний сектор виробляє товари та послуги, створює робочі місця та організовує виробничі ланцюги, без яких функціонування держави було б неможливим. Для досягнення швидкого відновлення в короткостроковій перспективі та забезпечення сталого економічного зростання в майбутньому необхідно гарантувати економічну та фінансову безпеку України, оскільки без цих умов залучення інвестицій, що є ключовим фактором розвитку, є неможливим. Це вимагає ефективного регулювання різних аспектів діяльності держави, де податкова система виступає однією з найбільш важливих складових. Порівняно з розвиненими країнами Європейського Союзу, податкове навантаження на економіку України є відносно низьким. Проте, Україна має високі податки на працю та споживання. Високі надходження від податків на споживання частково можна пояснити високим рівнем інфляції. Зі свого боку, високі податки на працю лише частково обумовлені інфляційними процесами і значною мірою є результатом податкової політики уряду.

5. В Україні спостерігається порушення боргової спроможності за більшістю ключових показників, що свідчить про високі ризики неплатоспроможності та недостатньої ліквідності в державних фінансах. Порівняно з 2019 роком, динаміка основних індикаторів боргового навантаження в 2020 році, а також у 2022-2023 роках, виявилася несприятливою, що вказує на зростання боргових ризиків. Структура державного боргу України, разом з показниками фіскальних ризиків, пов'язаних із управлінням борговими зобов'язаннями, також відображає небезпечні тенденції.

6. Міжнародний досвід свідчить, що ефективність застосування податково-

боргових інструментів фіскальної політики залежить від розвитку фінансових інститутів та економічних відносин. Останніми роками багато країн світу орієнтуються на сувору економію бюджетних коштів, зміцнення бюджетної дисципліни, подальший розвиток програмно-цільового методу планування витрат та системи державного фінансового контролю. У країнах з розвинутою економікою активно застосовуються сучасні методи управління державними фінансовими ресурсами, підвищення ефективності використання бюджетних коштів, а також інтеграція короткострокового та середньострокового бюджетного планування.

Бюджет є важливою складовою економічного регулювання країни. Однією з основних цілей бюджетної політики на середньострокову перспективу є стимулювання економічного розвитку та забезпечення достатніх фінансових ресурсів для держави. Збалансоване прогнозування та планування доходів має значний вплив на підтримку бюджетної рівноваги. Для розвитку системи планування державних витрат важливо розробити чіткі методичні підходи для складання планів діяльності на визначений період, орієнтуючись на державні пріоритети та очікувані результати.

Система фіскального регулювання впливає на стабільність фінансової системи та економічне зростання. Ключовим завданням є оптимізація дефіциту бюджету та державних витрат відповідно до економічних пріоритетів, підвищення ефективності використання бюджетних ресурсів та вдосконалення методів планування бюджету на середньостроковий період. Фіскальна політика має важливе значення для створення умов для розвитку національної економіки, зокрема шляхом забезпечення належного рівня збалансованості державних фінансів, ефективного бюджетного планування, розвитку міжбюджетних відносин та системи державного фінансового контролю.

Для досягнення основних цілей бюджетної політики важливо розвивати інструменти оцінки та моніторингу соціально-економічних результатів бюджетних програм. Це дозволить забезпечити зв'язок між досягнутими результатами і використаними бюджетними коштами.

Виокремлено чотири основних міжнародних тенденції, серед яких -

податкове стимулювання інноваційної діяльності підприємств, стимулювання прямих іноземних інвестицій, спрощення адміністрування, сприяння малому бізнесу. З огляду на прагнення України до європейської інтеграції, важливо застосовувати ефективні фіскальні інструменти, що успішно використовуються в інших країнах, такі як спрощення податкового адміністрування, впровадження електронної звітності, надання податкових пільг для інноваційних підприємств, підтримка малого бізнесу та стимулювання інвестиційної діяльності через фіскальні стимули.

7. У сучасних умовах податкова система повинна слугувати інструментом реалізації фіскальної та загалом економічної політики. Основні напрями її реформування включають:

- Відмова від податку на прибуток з переходом на податок на виведений капітал (ПнВК) за ставкою 10%.
- Введення диференційованих ставок податку на додану вартість.
- Ліквідація ЄСВ, військового збору та інших малозначних податків (наприклад, збір за паркування, туристичний збір).
- Включення соціальних зобов'язань до податку на доходи фізичних осіб, що компенсують ліквідовані податки, із поетапним зниженням ставки.
- Модернізація спрощеної системи оподаткування, що передбачає дві групи: перша — мікробізнес, що сплачує фіксовану суму патенту, друга — інші підприємці з обсягом обороту до певної межі, які сплачують податок із продажів.
- Уніфікація митних ставок для товарних груп — одна ставка на всю групу.
- Спрощення акцизного податку для легальних виробників та продавців, вдосконалення механізмів контролю та застосування непрямих методів його справляння.

У контексті вдосконалення застосування податково-боргового інструментарію фіскальної політики України важливо зосередитися на таких ключових напрямках:

- залучення довгострокового фінансування на пільгових умовах і збільшення частки грантів для підтримки офіційного сектору;

- розвиток стабільних відносин з інвесторами та активізація місцевих ринків капіталу;
- зменшення ризику рефінансування.

Щодо державних боргових зобов'язань, основними інструментами мінімізації фінансових ризиків мають стати:

- розбудова системи прозорості, звітності та контролю за державними гарантіями за кредитами;
- обмеження сфери застосування державних гарантій для інвестиційних проєктів загальнодержавного значення, що мають потенціал до самоокупності;
- запровадження механізму часткових гарантій для більшості державних програм (покриття лише частини боргу – до 80%);
- встановлення щорічного ліміту на надання державних гарантій, що не перевищує 3% запланованих доходів загального фонду бюджету, через відновлення відповідних положень Бюджетного кодексу України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Zharikov A.Yu. State financial policy in the system of socio-economic development of the country. Sciences of Europe. Praha, Czech Republic.2020. Vol.3. N.59. pp.20-25.
2. Жаріков А.Ю. Бюджетно-податкова політика як інструмент соціально-економічного розвитку країни. Ефективна економіка. 2021. № 12. URL:[http:// www.economy. nayka.com.ua](http://www.economy.nayka.com.ua)
3. Макогон В.Д. Бюджетне прогнозування як інструмент державного регулювання економічних процесів. Бізнес Інформ. 2017. № 10. С. 314–318.
4. Про Державний бюджет України на 2020 рік: Закон України від 14.11.2019 р. № 294-IX: URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
5. Володимир Дубровський, В'ячеслав Черкашин, Олег Гетман. Порівняльний аналіз фіскального ефекту від застосування інструментів ухилення/уникнення оподаткування в Україні: 2021 / Центр соціально-економічних досліджень CASE Україна, Інститут соціально-економічної трансформації. URL: <http://iset-ua.org/images/Doslidzennya-shem-2021-final.pdf>
6. Цап І. Проблеми та перспективи фіскальної політики в Україні. *Ефективність державного управління* : [зб. наук. пр.]. 2013. Вип. 35. С. 339–345.
7. Жеребило І.В., Колодій С.К. Методи та інструменти державного регулювання доходів населення: теоретичний аспект. *Регіональна економіка*. 2018. №4. С. 85-93.
8. Іванишина О. С., Прокопенко І. А., Панура Ю. В. Удосконалення податкової системи як фактор підвищення фінансової безпеки держави. *Ефективна економіка*. 2021. № 4. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2021/77.pdf
9. Соломенко С. М. Бюджет повної зайнятості та фіскальна політика. *Фінанси України*. 2008. № 4. С. 3–12.
10. Фінансова глобалізація і євроінтеграція / за ред. О. Г. Білоруса, Т. І. Єфименко ; ДННУ «Акад. фін. Управління». Київ, 2015. 496 с.
11. Опарін В.М. Фінанси (загальна теорія): навч. посіб. К.: КНЕУ, 2002. 240

с.

12. Самуельсон П. А., Нордгауз В. Д. Макроекономіка. К. : Основи, 1995. 544

с.

13. Макроекономіка : [підруч.] / В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич, К. С. Баластрик ; за ред. В. Д. Базилевича. К. : Знання, 2007. 703 с.

14. Mark Horton, Asmaa El-Ganainy. Fiscal Policy: Taking and Giving Away. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/fandd/issues/Series/Back-to-Basics/Fiscal-Policy>.

15. Fiscal Policy: Objectives and Instruments. Trade Cycle Control. URL: <https://www.economicdiscussion.net/fiscal-policy/fiscal-policy-objectives-and-instruments-trade-cycle-control/14669>.

16. Небава М.І. Теорія макроекономіки: навч. посіб. К.: Слово, 2003. 535 с.

17. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI. Верховна рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

18. Андрущенко В. Л. Фінансова думка Заходу в XX столітті: (Теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів): монографія. Львів: Каменяр, 2000. 303 с.

19. Сідельникова Л.П. Податково-боргові стратегії формування бюджетних ресурсів держави: дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.08. Тернопіль : ТНЕУ, 2015. 620 с.

20. Friedman M. The Limitations of Tax Limitation. *Policy Review*. 1978. No. 5 (78). P. 7–14.

21. Держава – податки – бізнес: (Із світового досвіду фіскального регулювання економіки): монографія / за ред. В. Л. Андрущенка, В. М. Федосова, В. М. Суторміної. К.: Либідь, 1992. 328 с.

22. Barro R. J. Money, Expectations and Business Cycles: Essays in Macroeconomics / R. J. Barro. – New-York: Academic Press, 1981. 375 p.

23. Козюк В.В. Державний борг в умовах ринкової трансформації економіки України: монографія. Тернопіль: Карт-бланш, 2002. 238 с.

24. Про схвалення Бюджетної декларації на 2022-2024 роки:
Постанова Кабінету Міністрів України від 31.05.2021 р. № 548. URL: www.zakon.rada.gov.ua
25. Про Державний бюджет України на 2023 рік: Закон України від 03.11.2022 р. № 2710-IX: URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
26. Радіонов Ю.Д. Формування видатків бюджету: монографія. Київ: Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2019. 616 с.
27. Інституційна трансформація фінансово-економічної системи України в умовах глобалізації/В.Р.Сіденко, М.І.Скрипниченко, В.С.Пономаренко, І.Я.Чугунов та ін.; за ред. В.Р.Сіденка. К.: Київ.нац.торг.-екон.ун-т, 2017. 648 с.
28. Чугунов І.Я., Качула С.В. Державна фінансова політика забезпечення соціального розвитку суспільства. Вісник КНТЕУ. 2020. № 2. С.87–98.
29. Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетна політика в умовах пандемії covid-19. Вісник КНТЕУ. 2020. № 6. С.57–65.
30. Офіційний сайт Верховної ради України: zakon.rada.gov.ua
31. Чугунов І.Я. Бюджетна стратегія суспільного розвитку. К.: Київ.нац.торг.-екон.ун-т, 2021. 532 с.
32. Чугунов І.Я., Кучер Г.В. Фінансові ресурси державного сектора економіки. Вісник КНТЕУ. 2019. № 3. С.40–52.
33. Arestis, P. (2012). Fiscal policy: a strong macroeconomic role. Review of Keynesian Economics, 1(1), pp. 93–108.
34. Afonso, A., & Jalles, J. T. Fiscal composition and long-term growth // Applied Economics. 2014. vol. 46(3). – pp. 349-358.
35. What Is the Evidence on Taxes and Growth? URL: https://taxfoundation.org/research/all/federal/what-evidence-taxes-and-growth/#_ftn4
36. Дєєва Н. М., Редіна Н. І., Дулік Т. О. Оподаткування в Україні. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 544 с.

37. статистика Офіційний сайт Державної служби статистики України
URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
38. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL:
<https://www.mof.gov.ua/uk>
39. Відкритий бюджет URL : <https://openbudget.gov.ua/national-budget/incomes>
40. Ціна держави URL: <https://cost.ua/byudzheth-ukrayiny/deficit/main/>
41. Інформація Міністерства фінансів України про виконання
Державного бюджету України за 2023 рік. URL:
https://mof.gov.ua/uk/budget_2023-582
42. Фінансовий портал Міністерства фінансів України. URL:
<https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/income/>
43. Рівень тіньової економіки в Україні становить 50% – експерт.
<https://iua.tv/news/44267-riven-tinvoi-ekonomiky-v-ukraini-stanovyt-50protsent-ekspert>
44. Гавриленко В. О., Демиденко С. Л. Податкове навантаження як показник ефективності податкової системи в Україні. Збірник наукових праць ЧДТУ. 2023. № 68. С. 46-55.
45. Wisevoter. URL: <https://wisevoter.com/country-rankings/highest-taxed-countries>.
46. Мінфін URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/>
47. Богдан Т. П., Богдан І. В. Бюджетні дефіцити і державний борг України під впливом шоків пандемії та повномасштабної агресії. *Фінанси України*. 2023. № 5. С. 7-29.
48. Висновки про результати аналізу річного звіту про виконання Закону України «Про державний бюджет України на 2022 рік» / Рахункова палата України. URL: http://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2023/9-2_2023/Vysnov_9-2_2023.pdf
49. Середньострокова стратегія управління державним боргом на 2024–2026 роки / Міністерство фінансів України. URL:

<https://mof.gov.ua/storage/files/MTDS2024-2026.pdf>

50. Тенденції формування та проблеми управління державним боргом України в умовах воєнного стану. URL:

http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/48278/1/Tezy_5.pdf

51. Підлісна О. А., Кукушкіна О. А. Формування та оптимізація державного боргу в Україні. URL: [https://ela.](https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/a7c6671a-8f9e-4d7b-a4b9-43a1b88b3346/content)

[kpi.ua/server/api/core/bitstreams/a7c6671a-8f9e-4d7b-a4b9-43a1b88b3346/content](https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/a7c6671a-8f9e-4d7b-a4b9-43a1b88b3346/content)

52. Галайко Н. Оцінка впливу окремих показників на зовнішній борг України. Економіка та суспільство. 2023. № 48. URL:

<https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-73>

53. Основні загрози борговій безпеці України. URL:

<https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/01/280.Pdf>

54. Романовська Ю.А. Смоляр Л.в Аналіз державного боргу України в умовах війни URL:DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-62-106>

55. Бюджетна система України та Євросоюзу: монографія / за заг. ред. А.А.Мазаракі. Київ: КНТЕУ, 2010. 409 с.

56. Бюджетна складова реалізації домінантних напрямів суспільного розвитку: монографія / за ред. Л. В. Лисяк. Дніпропетровськ: ДДФА, 2015. 396 с.

57. Євроінтеграційний розвиток фінансової системи України / за ред. І. Я. Чугунова. К. : Акад. фін. упр., 2009. 471 с.

58. The official website of IMF. URL:

<https://www.imf.org/external/index.htm>

59. The official website of European Commission. URL:

<https://ec.europa.eu/commission/index>

60. The official website of OECD. URL: <http://www.oecd.org>

61. The official website of World Bank. URL: <https://www.worldbank.org>

62. The official website of Eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat>

63. Ahmed, I., Socci, C., Severini, F., Pretaroli, R. (2019). Fiscal policy for households and public budget constraint in Italy. *Economia Politica*, 36(1), pp. 19-35.
64. Bilbiie, F., Monacelli, T., Perotti, R. (2021). Fiscal policy in Europe: controversies over rules, mutual insurance, and centralization. *Journal of Economic Perspectives*, 35(2), pp. 77-100.
65. Україна-ЄС: податкові тренди в кризових умовах Економіка та суспільство Випуск # 63 / 2024 URL: DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-63-76>
66. Kraemer Ch. Germany plans tax changes to help households cope with inflation. URL: <https://www.reuters.com/markets/europe/germany-plans-tax-changes-help-households-cope-with-inflation-officials-2022-08-09/>
67. Taxation Trends in the European Union, 2022 edition, Directorate-General for Taxation and Customs Union, European Commission, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2022. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/f85da28f-f5be-11ec-b976-01aa75ed71a1/language-en>
68. Коровій В.В. Державна фінансова політика: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. 372 с.
69. Chugunov I., Makohon V. Fiscal strategy as an instrument of economic growth. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019. Vol. 5 No. 3. pp. 213-217.
70. Taxes: what new rates on January 1, 2024? Directorate for Legal and Administrative Information in France. URL: <https://www.service-public.fr/entreprendre/actualites/A17116?lang=en>
71. GBCI 2022: Emerging from Covid-19. TMF Group experts. URL: <https://www.tmf-group.com/en/news-insights/articles/global-business-complexity/gbci-2022-drivers-to-business-simplification/>
72. Канєва Т.В. Бюджет у системі фінансово-економічних відносин: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. 392 с.

73. Emine C. Tax trends: from rates to reporting - what to expect in 2022. URL: <https://www.tmf-group.com/en/news-insights/articles/2022/march/tax-trends-2022/>
74. Data on Taxation Trends – European Commission / An official website of the European Union. URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/taxation/economic-analysis-taxation/data-taxation-trends_en
75. Рускіна О. В. Фіскальне регулювання: міжнародний досвід та уроки для України НАУКОВІ ЗАПИСКИ НаУКМА. Економічні науки. 2017. Том 2. Випуск 1 С.116-123 URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c2b29a21-f7d9-43e1-967b-f2a057de3372/content>
76. План дій BEPS: ключові аспекти для України. Міністерство фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/2020_BEPS.pdf
77. Сухорукова М. О. Педь І. В. Фіскальна політика в умовах глобальної інституалізації: Україна та досвід зарубіжних країн. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2016. URL: <http://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/12127/1/ПРОЯВИ%20ГЛОБАЛЬНОЇ%20ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ%20ФІСКАЛЬНОЇ%20ПОЛІТИКИ.pdf>
78. Фурса Т. П. Синиця С. М. Фіскальний механізм: зарубіжний досвід та українські реалії. Інтелект XXI. 2016. URL: http://www.intellect21.nuft.org.ua/journal/2016/2016_5/6.pdf. –
79. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-instrumentiv-pidtrymky-finansovoyi-stiykosti-u-period-voyennoho-10>
80. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022 – 2025 роки» від 29 грудня 2021 р. № 1805-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-2021-%D1%80#n13>